

93^{ਵਾਂ}
ਸਾਲ

ਅੰਕ 4
ਕੁਲ ਅੰਕ
#941

Since 1933
Preet Lari Magazine
The Oldest Punjabi
Literary Journal

ਪੀਤਲੀ

ਅਪ੍ਰੈਲ | 2026 | ₹ 50





ਨਵਨਿੰਦੂ ਬਹਿਲ

(30 ਅਕਤੂਬਰ, 1949- 16 ਮਾਰਚ, 2026)

ਹਰਫ਼ਨਮੌਲਾ, ਭਾਰਤੀ ਰੰਗਮੰਚ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਕਾ, ਲੇਖਿਕਾ ਅਤੇ ਸਿਨੇਮਾ
ਟੀਵੀ ਦੀ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਰਹੇ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੇਟੀ ਸਨ। ਪਤੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਭਿਨੇਤਾ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਵਿਵੇਕ ਬਹਿਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਵਿਡ ਦੌਰਾਨ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਦੇ ਨਾਲ ਹਰਮਨਪਿਆਰੇ ਹੋਏ 'ਅਫ਼ਸਾਨੇ' ਲੜੀਵਾਰ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਗਰਮ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। 'ਪੀਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ', 'ਕਿੱਸਾ ਰੂਪ ਬਸੰਤ', 'ਚਿਤੀਆਂ ਦਾ ਚੰਬਾ' ਲੋਕ ਅਜੇ ਵੀ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੇਟਾ ਕੰਨੂ ਬਹਿਲ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੱਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ ਫ਼ਿਲਮ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਇਨਸਟਿਚਿਊਟ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, 'ਤਿਤਲੀ' ਵਰਗੀਆਂ

ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣਾਅ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਫ਼ਿਲਮ ਨੂੰ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪਛਾਣ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਿਲਮ 2014 ਵਿਚ ਸਰਬਉੱਤਮ ਕਾਨ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸਨੇਹਾ ਖਾਨਵੇਲਕਰ, ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਕਾ, ਅਜੋਕੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਫ਼ਲਤਾ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹਰਮਨਪਿਆਰੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨਵਨਿੰਦੂ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੋਢੀ ਹਸਤੀ ਆਈ.ਸੀ. ਨੰਦਾ ਦੀ ਗੋਦੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੰਚ 'ਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵਾਂ ਰੱਖਿਆ। ਬੀਏ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੇਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਐਮ ਏ ਕੀਤੀ। ਐੱਮ ਫ਼ਿਲ 'ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਨਵੀਨ 37 ਸਾਲ ਲੰਮੇ ਕੰਮ-ਜੀਵਨ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਲੈਕਚਰਾਰ, ਰੀਡਰ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗ ਮੁਖੀ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਚ, ਸਿਨੇਮਾ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘੜਿਆ। ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਕਿੱਠੀਆਂ ਹੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟਾਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਲਈ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਲਈ ਲਿਖਿਆ, ਫ਼ਿਲਮਜ਼ ਡਿਵੀਯਨ ਲਈ ਅਤੇ ਸੀਈਸੀ, ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪੀ ਐੱਚ ਡੀ 'ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਸਟਾਈਲ ਮਾਡਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਐਂਡ ਹਿੰਦੀ ਥਿਏਟਰ' ਵਿਚ। 'ਭਾਬੀ ਮੈਣਾ' ਵਰਗੇ ਕਈ ਰੂਪਾਂਤ੍ਰਣ ਕੀਤੇ। ਪੰਜਾਬ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਂਡੀਓ-ਵਿਯੂਅਲ ਰਿਸਰਚ ਕੇਂਦਰ ਲਈ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਬਣਾਏ। 'ਮਾਚਿਸ', 'ਕਵੀਨ', 'ਓਇ ਲੱਕੀ! ਲੱਕੀ ਓਇ!', 'ਗੁੱਬਾਰੇ', 'ਸੁਪਰ ਸਿੰਘ' ਅਤੇ ਹੌਲੀਵੁੱਡ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ 'ਦ ਪ੍ਰਾਈਡ' ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਨਵਨਿੰਦੂ ਚੋਣ ਪੈਨਲਾਂ ਵਿਚ ਸਨ- ਸਿਨੇਮਾ, ਟੀਵੀ ਅਤੇ ਮੰਚ ਬਾਰੇ ਯੂਪੀਐੱਸਸੀ ਲਈ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮ ਇਨਸਟਿਚਿਊਟ, ਕੋਲਕਾਤਾ, ਮੁੰਬਈ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ, ਆਦਿ, ਲਈ। ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰੇ ਵਾਂਗ ਕਿੱਠੀਆਂ ਹੀ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸਾਂ ਅਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਖੋਜ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਵਿਕਦੀਆਂ 10 ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਲੇਖਿਕਾ ਹਨ।

'ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ' ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮਾਣਮਤੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਫੁੱਲ ਭੇਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀਆਂ ਪੁਲਾਘਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ (ਡਾ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਪ੍ਰਸੰਸਕਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਗ਼ਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।



‘ਅਫ਼ਸਾਨੇ’ ਵਿਚ ਇੱਕ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾਰੀ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਿਚ।

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਖਾਸੇ, ਇਸਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਵਾਲੀ ਕਾਢ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਮਿਲਵਰਤਣ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ- ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾਂਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੁਗ਼ਲੀਆ ਦੌਰ ਦੇ ਜਹਾਂਗੀਰੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਜਨੂੰਨੀ ਸੀ ਜੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਚਲਾਈ ਗਈ - ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀ ਹਰ ਸਹੀ ਸੋਚ ਵਾਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਵਰਗੇ ਸਤਿਵਾਦੀ ਦੀ ਜਾਨ ਲਈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੀ; ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਜ ਮਾਤਾ ਦੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਜਾਨ ਉਸ ਜਨੂੰਨ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਦੇਣ ਵਿਚ ਲੰਘ ਗਈ - ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨਿੱਖੜ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸੀਹਿਆਂ ਨਾਲ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਨਾਂ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ... ਜਾਂ ਫੇਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪਰਾਏ ਉੱਤੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣਾ - ਇਸ ਦੀ ਚੌਧਰ ਸਭ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਭਾਵੇਂ ਮੰਨੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ। ਜਿਸ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਰੋਹ- ਕੀ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਕੀ ਪੰਜਾਬ, ਕੀ ਬੰਗਾਲ, ਕੀ ਤਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਹੋਰ- ਹਰ ਵਰਗ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ।

ਵੇਖੋ, ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਵੀ ਤਾਂ 326 ਈਸਾਪੂਰਵ ਵਿਚ ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਕਾ, ਪਾਰਥੀਅਨ, ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਕੁਸ਼ਾਨ ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ 400 ਸਾਲ ਰਾਜ ਕੀਤਾ! ਕੋਈ 3-4 ਈਸਵੀ ਸਦੀ ਤੱਕ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਇੱਕ ਰਲਿਆ ਮਿਲਿਆ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ, ਯੂਨਾਨੀ ਪੱਕੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਪਏ। ਯੂਨਾਨੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ ਖਾਸ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ- ਜਿਵੇਂ ਹਾਰੇ ਹੋਏ 'ਪੋਰਸ' ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੱਤੀ- ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ 'ਪੂਰੂ' ਦਾ ਯੂਨਾਨੀ ਰੂਪ ਹੈ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲੱਭਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਹਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਖ਼ੁਦ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਾਸਕ ਬੋਧੀ ਵੀ ਬਣੇ- ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੇਡਰ, ਜੋ ਮਿਲਿੰਦ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ-(1540-1545) ਜਿਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਮੱਧ ਯੁਗੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਾਇਆਕਲਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਬਿਲ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ-ਇੰਤਜ਼ਾਮੀਆ ਹੁਨਰ ਰੱਖਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਪਸ਼ਤੂਨ ਸੀ, ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ। ਅਕਸਰ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਪੁਰਾਣਾ ਸੂਧ ਭਾਰਤੀ ਹੀ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ! 'ਉਸ ਨੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ, ਤੁਰਕ, ਅਤੇ ਦੇਸੀ ਭਾਰਤੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਅਸਲੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਅਸਰਦਾਰ ਸਨ ਕਿ ਅਕਬਰ ਨੇ ਵੀ ਮੁਗ਼ਲ ਸਲਤਨਤ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਕਬਰ ਲਈ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਰੂਪ' ਸੱਦਦੇ ਹਨ।

ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚੱਲ ਪਏ 'ਮਜ਼ਹਬ' ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਆਇਆ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਇੱਕ ਅਣੋਖੀ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ- ਜਿਸ ਸਫ਼ਰ ਨੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹੇ 'ਪੀਰ' ਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਨਵੇਂ ਦਮ ਨਾਲ ਮੁੜ ਤੋਂ ਇੱਕ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ- ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ?

ਜਿੰਨਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੋਲੇ ਆਖਾਂਗੇ ਓਨੇ ਹੀ ਧੋਖਾ ਖਾਵਾਂਗੇ। ਅਸਹਿ ਗੁਰੂ-ਵਿਛੋੜਿਆਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਪੀੜ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ 'ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣੀਏ' ਮੁਤਾਬਕ ਵੇਖਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਾਂਗੇ, 'ਅਰਜਨ ਦੀ ਮੱਛੀ ਉੱਤੇ ਔਖ' ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਓਨੀ ਹੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਏਗੀ। ਸ਼ੇਖ਼ ਅਹਿਮਦ ਸਰਹਿੰਦੀ (1564-1624), ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੇ ਮੁਜੱਦਿਦ ਅਲਫ਼ ਸਾਨੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਕੱਟੜ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਪਾਸਾ ਪੁੱਠਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਪਾਕ ਕਰਨ ਤੁਰ ਪਏ। ਚੱਲਦੇ ਚੱਲਦੇ ਕਿੱਥੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਹੀ ਮਹੌਲ!

ਈਰਾਨ ਦੀ ਇੱਕ ਨਾਰੀ ਆਖ ਰਹੀ ਹੈ - 'ਸਾਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਯਹੂਦੀ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨੀ ਸਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।' ਚੇਤੇ ਰਹੇ- 'ਹਿੰਦੂ' ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ!

ਜੇਧੇ ਅੱਗੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੱਛੀ ਦੀ ਔਖ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਦੀ, ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਦਮ ਆਉਣ ਕਰਕੇ, 'ਯੁੱਧ ਕਰ' ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਮਨ ਦੀਆਂ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਘੁੱਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸੁਤਰਮੁਰਗ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ....

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਵੱਲੋਂ ਸੰਕਲਿਤ 'ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ, ਬੜੇ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਮੁੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਪੂਰੀ ਕਰਵਾਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਕਲਾਮ ਵੀ ਪਾਇਆ- ਭਾਵੇਂ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਤ ਦੇਣ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪੁਕਾਰ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਸੁਣ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਭੰਬਲਭੁਸੇ ਵਿਚ ਪਏ ਕੁਝ ਲੋਕ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ - ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਉਹ!



THE OLDEST
LITERARY
PUNJABI MAGAZINE
IN THE WORLD

ਅੰਕ # 4
ਕੁਲ ਅੰਕ 941
ਅਪ੍ਰੈਲ 2026

ਬਾਨੀ
ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ,
ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

ਬਾਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਪ੍ਰੀਤਲਤੀ ਟ੍ਰਸਟ
ਪੀ.ਐਚ.ਵੈਸ਼ਨਵ

ਪ੍ਰੀਤ ਲਤੀ ਨੌਜਵਾਨ
ਸੰਪਾਦਕ ਸੁਮੀਤ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ
ਵਿਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ
ਪੀ ਐੱਚ ਵੈਸ਼ਨਵ
(IAS) ਮਰਹੂਮ ਦੇ
ਅਨੁਠੇ ਉਤਸ਼ਾਹ
ਦੇਣ ਸਦਕਾ
ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕਾ
ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ
ਸੰਚਾਲਕ
ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ
Art Direction/
Design
ਸਮੀਆ ਸਿੰਘ
ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਹਿਯੋਗ
ਰਤਿਕਾ ਸਿੰਘ

ਛਾਪਕ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤ ਲਤੀ
ਟ੍ਰਸਟ ਲਈ ਪ੍ਰਿੰਟਵੇਲ, 146 ਫੋਕਲ ਪੌਇੰਟ
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾਅ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

PREET LARI IS AN INDEPENDENT,
NON-PROFIT PUBLICATION. WE RELY ON THE
SUPPORT OF OUR READERS AND PATRONS.
TO ENQUIRE ABOUT WAYS YOU CAN
COLLABORATE AND SUPPORT PREET LARI,
PLEASE CONTACT PREETLARHI@GMAIL.COM

₹ 50	ਮੁੱਲ
₹ 600	ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ
₹ 25,000	ਜੀਵਨ ਸਾਥ (ਭਾਰਤ)
₹ 4,000	ਵਿਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ
₹ 8,000	ਵਿਦੇਸ਼ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਲਾਨਾ

<https://preetlari.in>
Preet Lari's Blog

@preetlarimagazine on
Instagram

[facebook.com/groups/
preetlari_magazine](https://facebook.com/groups/preetlari_magazine)

PUBLISHED BY:
PREET LARI TRUST
PREET NAGAR,
DISTT. AMRITSAR
PUNJAB 143 109

FOR BANK TRANSFER,
OUR BANK ACCOUNT :
"Preet Lari Trust";
PNB (134810)
6379002100000349
IFSC: PUNB0134810
SWIFT: PUNBINBBAHB
FOR UPI/GOOGLEPAY
9876263725

CONTACT:
PREET LARI,
VILLAGE PREET NAGAR
(DISTT. AMRITSAR) PUNJAB,
INDIA 143 109

2. PREET LARI,
81, 10 A,
CHANDIGARH 160 011

PUBLISHER
+91 98762 63725

EDITOR
+9173476 42206



“ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਟ੍ਰਸਟ
ਦੁਆਰਾ ਮਿਲੇ ਵਿਤੀ ਸਹਿਯੋਗ ਸਦਕਾ
ਪ੍ਰੀਤ ਲਤੀ ਰਸਾਲਾ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ
ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੂਹੇਗਾ ਅਤੇ ਸ.
ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤ ਲਤੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ
ਵਾਲੀ ਮਹਿਕ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕ ਜਗਤ ਮੁੜ
ਮਹਿਕ ਉਠੇਗਾ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਹੈ
ਅਤੇ ਦਾਅਵਾ ਵੀ।”



ਸੰਪਾਦਕਾ, ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ
 “ਸੇਫਟੀ ਕਿੱਟ” ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਹਿਤ
 ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਇਨਾਮ ਮਿਲਣ ਦੀ ਵਧਾਈ!

ੴ ਸ੍ਰੀ ਯ ਸ
 ਨਾਟਕ ਕਵਿਤਾ ਭਾਖਣਾ ਸੰਪਾਦਕੀ
 ਹ ਜ ਯ ਕ
 ਹਾਸ ਰਸ ਯਾਦ ਕਹਾਣੀ
 ਮੁ ਲ ਨ ਦ
 ਮੁਲਕਾਰ ਲੜੀਵਾਰ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ
 ਦਾਰ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ
 ਖੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਬਾ ਲਾਂ ਲੜੀ
 E English Matter



ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਖ ਸਫ਼ਾ: ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ।
 ਕਲਾ: ਸਮੀਆ ਸਿੰਘ

- 03 ਸ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਮਤਲਬ ਰਲ ਮਿਲ ਰਹਿਣਾ.... ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ
 06 ਕੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਰਥਣਾ ਅਵੱਲੀ! ਮੈਕਸੀਨ ਮੇਇਕਸਨਰ
 39 ਦ “ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ” ਦਾ ਨਿਮਣਾ ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ
 22 ਖ ਸ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ -ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ.
 ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਸਾਬਕਾ ਐਮ.ਪੀ.
 14 ਖ 30 ਪੰਛੀ ਰੱਬ ਲੱਭਣ ਨਿਕਲੇ, ਲੱਭਾ ਆਪਣਾ ਆਪ - ਅੱਤਰ
 17 ਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ
 07 ਕ ਤ੍ਰੇੜੀ ਇੱਟ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੁਰੇਵਾਲ
 19 ਕ ਅਪਮਾਨ ਬੋਰਡ ਅਵਤਾਰ ਐੱਸ. ਸੰਘਾ
 29 ਨਾ ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੇ ਉਬਰੇ ਓ.ਪੀ.ਮੋਹਨ
 (ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ 350ਵੇਂ ਜਨਮ ਸਾਲ ਲਈ)
 17 ਕੀ ਕੀ ਲਿਖਾਂ ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਿਮਰਾ
 43 ਕੀ ਗੁਜਲ ਬਲਵਿੰਦਰ ਬਾਲਮ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ
 42 ਕੀ ਗੈਂਗਸਟਰ ਪੰਜਾਬ ਦ ਸੁਖਿੰਦਰ
 18 ਕੀ ਮੇਰੀਆਂ ਰੀੜਾਂ ਸਨੀ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਐਡਮਿੰਟਨ
 18 ਕੀ ਅਹਿਸਾਸ ਰਮਣੀਕ ਮੋਹਨ, ਰੋਹਤਕ
 18 ਕੀ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਿਆਂ ਤਨਵੀਰ
 23 ਯ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਹੋਲੀ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ
 41 ਯ ਪੱਕਾ ਗਾਹਕ (ਇੱਕ ਹੱਡ ਬੀੜੀ) ਰਵਿੰਦਰ ਫਫੜੇ
 43 ਨ ਕਿਤਾਬ: ਮਨੁ ਪੰਥੀ ਭਇਓ: ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਅਹਿਸਾਸ
 ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਗੋਇਲ
 25-28 ਨਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਨੁੱਕਰ
 24 ਲ ਪੁਆਧ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਡਾ.ਚਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
 35 ਲ ਰੇਡੀਓ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ -26 ਦੇਵਿੰਦਰ ਮਹਿੰਦਰੂ
 36 ਲ ਰੌਸ਼ਨ ਅੱਖਰ-2 ਡਾ. ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ
 37 ਲ ਉਹ ਜਿਉਂਦੀ ਏ -33 ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬ (2018)
 (ਇਮਰੋਜ਼ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ, ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ) ਡਾ. ਉਮਾ ਤ੍ਰਿਲੋਕ
 38 ਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮੁੱਦੇ
 ਵਿਜੇ ਗਰਗ
 45 ਲ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਏਡੀਜੀ(ਰਿ)
 47 E K.D. Vasudeva (1931-2026), KBS Sidhu
 49 E Exhibit Six Amiran Kel Punj
 50 E A Prayer Maxine Meixner

ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਰਥਣਾ ਅਵੱਲੀ! / ਮੈਕਸੀਨ ਮੇਇਕਸਨਰ



ਮੈਂ ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਵੇਖਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੱਜ ਭੱਜ ਬੱਸ ਫੜਦੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੁਪੀਤੀ ਪ੍ਰਾਰਥਣਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਫੜ ਲੈਣ ਲਈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਣਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਬਿਨ-ਬੋਲਿਆਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ, “ਆਸ ਹੈ ਕਰ ਲਓਗੇ ਤੁਸੀਂ।”

ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਜੇ ਮੈਂ ਇਸ ਅਜਨਬੀ ਲਈ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। “ਆਸ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਲਓਗੇ।”

ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤਾਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤ ਖਲੋਣਗੇ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਹੀ ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਉੱਤੇ ਹੋ ਸਕੋਗੇ ਉਸ ਥਾਂ ਸਹੀ। ਜਦੋਂ ਫੇਰ ਇਹ ਬੱਸ ਫੜਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਜਿੱਤ ਲਈ ਗਈ, ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹ ਵਿਚ ਸਾਹ ਆਏਗਾ, ਜਾਣਦਿਆਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਐਨ ਓਬੋ ਹੋ ਜਿੱਥੇ ਤੁਹਾਡਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ਜ਼ਰੂਰੀ।

ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਆਸਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਮੇਰੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿਸਦੇ ਅਜਨਬੀਆਂ ਲਈ। ਜਿਵੇਂ, ਆਸ ਹੈ ਤੁਹਾਡਾ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਆਫ਼ਕ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈ ਆਲ੍ਹਾ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸਵੇਰਾਂ ਸੁਸਤ-ਕਦਮ ਬਿਨ-ਭਾਜਤ ਹਨ, ਤੇ ਇਹ ਕਿ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖੋਗੇ ਤੁਸੀਂ ਜਿਵੇਂ ਰੋਸ਼ਨ ਰੰਗ-ਫੁਹਾਰ ਨਾਲ ਫੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਪੈਦੇ ਪੱਤਝੜ ਦੇ ਪੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਛੱਡਦੇ, ਰਾਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਕੁਝ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਲੇ ਲਈ।

ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਹੱਥ ਵਧਾਏਗਾ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸਦੀ ਲੋੜ ਪਏ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਨਾਲ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਵੇ ਫੇਰ ਹੋਸਲਾ ਉਸਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹਣ ਲਈ, ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਵੀ ਤਾਕਤ, ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਭਾਰ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਲੋੜ ਪਈ।

ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੋਏਗੀ ਜੋ ਲੱਗੇ ਘਰ ਜਿਹੀ, ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅਸਲੀ ਜਾਂ ਉਹ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਬੱਸ ਰੂਹ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੀ।

ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕ ਹੋਣਗੇ ਦਿਆਲੂ, ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚੰਗੀ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਂਭ ਕੇ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਜਾਓਗੇ ਜਿਵੇਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਹੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹਾਂ ਇਸਦੇ ਹੱਕਦਾਰ।

ਅਤੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਧਾਰਮਕ, ਪਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਰਥਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਜਨਬੀਆਂ ਲਈ ਜੋ ਦਿਸਣ ਮੈਨੂੰ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਜੋ ਦੇਖਾਂ ਟੀਵੀ ਵਿਚ ਹੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਰੇਲਗੱਡੀ ਫੜ ਲੈਣ ਜਿੰਨੀਆਂ ਆਮ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵੀ, ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜੋ ਭੱਜ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣੋਂ ਵੀ ਝਿੜਕਦੇ ਪਏ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ।

ਕਿਉਂਕਿ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰਾਰਥਣਾ ਜੇ ਨਹੀਂ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਖੁਆਹਿਸ਼, ਅਜਿਹੀ ਕਿ ਜੋ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਲਏ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਆਸਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਤੱਕ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਤਿਰ ਹਾਂ ਲੜ ਰਹੇ? ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਲੜਦੇ ਹਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ, ਨਸਲਕ੍ਰਮੀ ਦਾ ਅੰਤ, ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਅਮਨ, ਤੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿ ਸੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕੀ। ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਖਦੀ ਹਾਂ, “ਆਸ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਲਓਗੇ,” ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦਾ ਭਾਰ ਸਗੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਵਾਅਦਾ ਕਿ ਤੋੜ-ਭੰਨ ਕੇ ਮੁੜ ਹੈ ਤੱਕੜੀ ਦਾ ਤੋਲ ਬਿਠਾਉਣਾ। ਸਾਗਰ ਦੀ ਉਹ ਬੂੰਦ ਹੋਣਾ ਜੋ ਫੁੱਲ-ਫੁੱਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕੇ-ਉਠਾਏ, ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬਚ-ਬਚਾਅ ਨਾਲ ਤਰਦੇ ਜਾਈਏ ਅਤੇ ਸਚਮੁੱਚ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਕਮਾਈਏ-ਪੁਗਾਈਏ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ, “ਆਸ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਲਓਗੇ”, ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਰਥਣਾ ਕਰ ਰਹੀ। ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਲਓਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਇਹ।

ਸੋ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਭੱਜਦਾ ਕਿਸੇ ਬੱਸ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਜਾਂ ਜੋ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਜਿਸਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬੱਸ ਮੂੰਹ ਹੀ ਮੋੜ ਲੈਣਾ ਚਾਹੋਗੇ, ਆਸ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਆਸ ਨੂੰ ਫੜੀ ਰੱਖੋਗੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਸਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਜੁੜੇ ਰਹੋਗੇ। ਤੁਹਾਡੀ ਆਸ ਚਮਕੇਗੀ ਵਾਂਗ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਨਾ ਇਸਦੇ ਤਾਂ, ਦੁਨੀਆ ਹੁੰਦੀ ਜਾਏ ਬੱਸ ਹੋਰ ਬੇ-ਰੰਗ ਹੀ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਭਨਾ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ, ਅਸੀਂ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਹੈ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਕਰਨੀ ਪੈਣੀ ਹੈ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ। ਤਾਂ, ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਕਰ ਲਓਗੇ ਤੁਸੀਂ। ਆਸ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਕਿ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ।

ਅਨੁ: ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ

ਤੁੰਡੀ ਇੱਟ ਸ਼ਿੰਦਰ ਪੁਰੇਵਾਲ

ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧੀਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਜੋ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸੁਣਿਆ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਐਸਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਚੰਗੇ ਤੇ ਬੁਰੇ, ਦੇਵੇਂ ਵਕਤਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ।

ਚੰਗੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵੀ ਹੁਣ ਉਸ ਫੁਲਵਾੜੀ ਵਰਗੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਕਦੇ ਫੁੱਲ ਖਿੱਤੇ ਹੋਣ ਪਰ ਅੱਜ ਉਹ ਮੁਰਝਾਅ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਨਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਗਈ।

‘ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ’ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਕਿ ਯਾਦਾਂ ਧੁੰਦਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਮੇਰੀ ਦੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਖੁਆਬ ਸਨ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਡਰਾਉਣਾ ਸੁਫ਼ਨਾ।

ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਲੱਗ ਹੀ ਸੀ। ਤਨਖ਼ਾਹ ਅੱਜ ਵੀ ਮਿਲੀ, ਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਤੇ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਉਹ ਦਿਨ ਵੀ ਕੀ ਦਿਨ ਸਨ, ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਦੁਨੀਆ ਮੇਰੀ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਭਵਿੱਖ ਬਾਹਾਂ ਅੱਡੀ ਮੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪੱਕੀ ਨੌਕਰੀ ਲੱਗਦਿਆਂ ਹੀ ਝਾਈ ਨੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲੱਭਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਹੱਡ-ਭਨਾਉਣੀ ਛੱਡ ਕੇ ਅਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪੁਸ਼ਪਾ ਭੈਣ ਨੇ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, “ਬਸ ਪੜ੍ਹ ਜਾਈ, ਨੌਕਰੀ ਮਾਮਾ ਲਵਾ ਦੇਵੇਗਾ,” ਉਹ ਕੁੱਛ ਚੁੱਕੇ ਅਸ਼ੋਕ ਨੂੰ ਇੰਝ ਨਸੀਹਤ ਦਿੰਦੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ



ਆਪਣੀ ਸ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਅ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਜਿਸ ਵਕਤ ਮੈਂ ਝਾਈ ਦੇ ਹੱਥ ਤਨਖ਼ਾਹ ਰੱਖ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਖੀ, ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਪੰਜਨਦ ਵਾਂਗ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਜਿੱਥੇ ਪੰਜੇ ਦਰਿਆ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਸਮੋਅ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਦੇ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਆ ਬੈਠੀ ਸੀ।

‘ਓਰੀਇੰਟੇਸ਼ਨ’ ਲੋਹੜੀ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ। ਇਹ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਸਿਤਾਰ ਵਾਂਗ ਵੱਜ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਕਸਰ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠਿਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤਮਈ ਧੁਨਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠਦੀਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤ ਝੀਲ ਵਾਂਗ ਸੀ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਝੁਕਿਆ ਮਨ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਝੁਮ ਉਠਦਾ ਸੀ।

ਲੋਹੜੀ ਦੀ ਸਵੇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਣਗੁਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, “ਅੰਬੀਆਂ ਬਈ ਅੰਬੀਆਂ, ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇ ਤੇ ਕਣਕਾਂ ਜੰਮੀਆਂ।” ਮੈਨੂੰ ਅਕਸਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲਹੌਰ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਲਈ “ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇ ਤੇ ਕਣਕਾਂ ਜੰਮੀਆਂ” ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਕਣਕ ਆਟੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੁਕਾਨਾਂ ’ਤੇ ਵਿਕਦੀ ਸੀ। ਆਟੇ ਦੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸਾਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਲਾਲਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।

ਦਾਦਾ ਜੀ ਅਕਸਰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, “ਲਹੌਰ ਦੀ ਹਵਾ ਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੀ ਹਵਾ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਨੇ”। ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੇ ਸੁਣਦਾ ਸੀ, “ਉੱਚਾ ਬੁਰਜ ਲਹੌਰ ਦਾ, ਉਹਦੇ ਹੇਠ ਵਗੇ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ।”

ਮੈਂ ਲਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਹੌਰ ਦੀ ਤਰਫ਼ਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਲਹੌਰ ਦੇ ਗਾਰਡਨ, ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੇ ਬੋਝੇ ਭਰੇ ਹੋਣ। ਰਾਵੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਉਹੀ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਨੱਚਦੇ ਤੇ ਗਾਉਂਦੇ ਸਾਂ। ਝਾਈ ਇਸਨੂੰ “ਦਿਨ ਦਾ ਛੱਤਪਾ” ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕੇ ਪੋਹ-ਮਾਘ ਨੂੰ ਵੀ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਵਿਹੜਾ ਰੁਸ਼ਨਾਅ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਵਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਮੌਸਮ ਵੀ ਬਦਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੋਹ-ਮਾਘ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਲਹੌਰ ਤੋਂ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਵੀ ਝਾਈ ਵਾਂਗ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਆ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਸਨ। “ਸੁੰਦਰ-ਸੁੰਦਰੀਏ” ਦੇ ਗੀਤ, ਦੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਢੋਲ ’ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਧਮਾਲ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਖਰਾ

ਹੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਿਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨ ਵੀ ਝੂਮਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਦਿਨ ਅਕਸਰ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਲੋਹੜੀ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ; ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਕਦੇ ਘੱਟ ਹੀ ਆਉਂਦੀ। ਇਹ ਯਾਦ ਮੇਰੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਜਨਮ 'ਤੇ ਵੀ ਲੋਹੜੀ ਵੰਡੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਪੁਸ਼ਪਾ ਭੈਣ ਦੇ ਜਨਮ 'ਤੇ ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਮਨਾਈ ਗਈ ਹੋਣੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਲੱਛੂਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸਾਡੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾਅ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ। ਪੁਸ਼ਪਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਠਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਹਟਾਅ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਪਿਤਾਜੀ ਨੂੰ ਮਨਾਅ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਢਾਈ ਦਾ ਕੇਰਸ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੁਸ਼ਪਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਜਾਦੂ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਕਢਾਈ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਅ ਦਿੱਤਾ। 'ਬੁਖਾਰੀ ਐਂਡ ਸੰਜ' ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਉਸਨੂੰ ਕਢਾਈ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰਨੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਪਰ ਪੁਸ਼ਪਾ ਲਈ ਹੋਰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ 'ਟ੍ਰੇਨ' ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਪੁਸ਼ਪਾ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨੇ ਉਸ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿਆਹ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵੱਧ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਜੰਧਰ ਤੋਂ ਆਈ ਭੂਆ ਨੇ ਵੀ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੀ ਤਰੀਕ ਅੱਗੇ ਕਰ ਲਈ। ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਤੰਬੂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਤੰਬੂਆਂ ਹੇਠਲਾ ਬਾਂਸ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬਾਂਸ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਾਰਾ ਤੰਬੂ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਘਰ ਵਾਂਗ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਅਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਦਿਸਦੇ

ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਗੱਡੀ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਟਰੈਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਐਮਐਸਸੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਦੇਖਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਫ਼ਨੇ ਬਦਲਣੇ ਪਏ। ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਬਜਾਜ਼ ਮਿੱਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀ ਵੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਕਾਲੇ ਕੋਟਾਂ ਵਾਲੇ ਆਏ ਅਤੇ ਕਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਮਾਲਕੀਆਂ 'ਤੇ ਹੱਕ ਵੰਡ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸਾਡੇ ਘਰ ਮੌਤ ਪਿੱਛੇ ਹੱਥ ਕਰ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਰੋੜੇ ਵੰਡ ਕੇ ਗਈ ਸੀ।

ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਵਰਕੇ ਲਗਭਗ ਬੰਦ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੜਕ 'ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਯਮ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ।

ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਲਹੌਰ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਰਈਸ ਨਹੀਂ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੋਂ ਲਹੌਰ ਲੈ ਆਏ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਵੀ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਾਲਿਆ-ਪੋਸਿਆ ਲਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ। ਮੇਰੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸਾਲ ਲਈ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰਹੀਆਂ- ਫਿਰ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਲਹੌਰ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਲਹੌਰ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਵਾਂਗ ਹੀ ਅਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਬੇਚੈਨ ਚੱਲਣੀ ਸੀ।

ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਐਫਐਸਸੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸੁਨਹਿਰੇ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਪੁਲ ਸੀ।

ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਹੁਣ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਅਰਾਮ ਕਰ ਲਵੋ, ਪਰ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਾਅਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ, "ਤੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਮਿਲਣ

ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ"। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਲਹੌਰ ਲੈ ਆਇਆ ਸੀ। 'ਨਾਰੋਵਾਲ ਮਰਚੈਂਟਸ ਲਿਮਿਟਡ' ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਹੌਰ ਆਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਦਾਦਾ ਜੀ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚਾਹ-ਪਕੌੜਿਆਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹੀ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਸੀ। ਰਿਵਾਜ ਗਾਰਡਨ ਵਿੱਚ 'ਨਾਰੋਵਾਲ ਮਰਚੈਂਟਸ ਲਿਮਿਟਡ' ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਰਗਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।

'ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ' ਲਈ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਝਾਈ ਦਹੀਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਠਾ ਪਾ ਕੇ ਲਿਆਈ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆ ਅਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਜਪਣ ਲੱਗੀ। ਦਾਦਾ ਜੀ ਸਫ਼ੈਦ ਕੁੜਤਾ-ਪਜਾਮਾ ਪਾ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਫੇਰੇਵਾਲੇ ਤੋਂ ਖ਼ਰੀਦੀ ਕਾਲੀ ਸਵੈਟਰ ਅਤੇ ਤੁਰਲੇ ਵਾਲੀ ਪੱਗ ਸਜਾਅ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਚੱਲੇ ਹੋਣ।

ਘਰੋਂ ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਵਕਤ 'ਤੇ ਤਾਂਗੇ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਤਾਂਗਾ ਤੁਰਨ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਤਾਂਗੇ ਅੱਗੇ ਜੁੜਿਆ ਘੋੜਾ ਸ਼ਾਹੀ ਸਵਾਰੀ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਤੂੰਨ ਤੂੰਨ ਭਰੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਇੰਝ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਾਹੀ ਬਗੀਚੇ ਤੋਂ ਕੱਢੇ ਮਾਲੀ ਹੋਣ।

ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਹਰ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਖੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਮਰਦ ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗ ਚੰਗ-ਬਰੰਗੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਕਾਲੀ ਪੈਂਟ, ਫਿੱਕੀ ਨੀਲੀ

ਕਮੀਜ਼, ਲਾਲ ਟਾਈ ਅਤੇ ਸਰਦਾਈ ਕੋਟ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਤਾਂਗੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਹੀ ਲੱਗਦਾ।

ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਲ 'ਲਾਰੀ' ਤਾਂਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿੱਕਲ ਗਈ। ਵੈਸੇ ਤਾਂਗੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਦਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ 'ਲਾਰੀ' ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੁਰਦੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਉਤਰ ਕੇ 'ਲਾਰੀ' ਦੇ ਮੋਟੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਦੀਆਂ ਸਨ।

ਤਾਂਗਾ ਰੁਕਿਆ, ਅਸੀਂ ਮਾਲ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਇਮਾਰਤ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਜੱਜ ਵਾਂਗ ਲੱਗਦੀ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਹਰ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਤੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸੋਹਣੇ ਦਰਖਤ ਵੀ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਦਿਸਦੇ ਸਨ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹਵਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕੇ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਮਾਰਤ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੇ ਸਨ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਦਿਆਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਦੀਵਿਆਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਜਗ ਪਈ, ਪਰ ਡਰ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਦੇ ਪਰਾਂ ਦੀ ਹਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਝਾਅ ਨਾ ਦੇਵੇ।

ਅੰਦਰੋਂ ਸਿਆਹੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਮਹਿਕਮਾ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੀ ਜਾਂ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ, ਮੈਨੂੰ ਹਲਕੇ ਹਲਕੇ ਢੋਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਾਂਗ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ।

ਘਬਰਾਹਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਰਾਬਰ ਤੁਰ ਪਈ। ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁਹਣੇ ਸਜੇ ਕੱਪੜੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਸਨ।

ਦਾਦਾ ਜੀ ਬਾਹਰ ਬੈਂਚ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿ ਲਾਵਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਲੈਣੀਆਂ ਨੇ, ਮੇਰਾ ਇੱਥੇ ਕੀ ਕੰਮ; ਉਹ ਤਾਂ ਬਾਹਰ 'ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ' ਲੈਣ ਲਈ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਉਹ ਅਕਸਰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, “ਲਹੌਰ ਦੀ ਹਵਾ ਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੀ ਹਵਾ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਨੇ”। ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੇ ਸੁਣਦਾ ਸੀ, “ਉੱਚਾ ਬੁਰਜ ਲਹੌਰ ਦਾ, ਉਹਦੇ ਹੇਠ ਵਗੇ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ।” ਮੈਂ ਲਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਹੌਰ ਦੀ ਤਰਫ਼ਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਲਹੌਰ ਦੇ ਗਾਰਡਨ, ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੇ ਬੋਝੇ ਭਰੇ ਹੋਣ। ਰਾਵੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਉਹੀ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖੈਰ, ‘ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ’ ਵੀ ਜੇਬ ਭਰਨ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ।

ਲਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹਲਕੀ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਇੱਕ ਲੰਬਾ-ਤਕਤਾ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਆਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਲੀ ਪੈਂਟ ਪੁੰਨੀ ਤੱਕ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਭੂਰੀ ਬੈਲਟ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਵੱਡੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਵਾਹੇ ਨਿੱਕੇ ਵਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਾਲੇ ਦਿਸਦੇ ਸਨ। “ਆਰ ਯੂ ਵਿਨੋਦ ਵਰਮਾ?” ਉਸ ਨੇ ਭਾਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ। “ਯੈੱਸ ਸਰ,” ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕਾਵਟ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

“ਮੈਂ ਹੈਡ ਕਲਰਕ ਨਾਦਿਰ ਖਾਨ,” ਉਸ ਨੇ ਮਾੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀ ਬੋਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਜੋ ਸੁਖ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅੰਦਰਲੀ ਰੂਹ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮੈਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣੀ ਨਹੀਂ ਪਈ; ਮਾਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੇ ਇਹ ਆਪ ਹੀ ਸਿਖਾਅ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੁੰਗਾਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਘੋੜੇ ਵਾਂਗ ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਰੋਅਬ ਨਾਲ ਭਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਸਾਢੇ ਛੇ ਫੁੱਟ ਦੇ ਪਹਿਲਵਾਨੀ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ

ਰਸਤਮ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਹੋ, “ਮੈਂ ਫ਼ੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਨਾਦਿਰ ਖਾਨ।” ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ, ਉਹ ਹੈਡ ਕਲਰਕ ਹੀ ਸੀ।

ਲਾਬੀ ਦੀ ਛੱਤ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚੀ ਸੀ। ਨਕਸ਼ਾ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਦਿਰ ਵਰਗੇ ਦਿਓ-ਕੱਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵੇਖੇ ਹੋਣਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

“ਇਸ ਲਾਬੀ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕਾਰੀਡੋਰ ਨਿੱਕਲਦੇ ਨੇ,” ਨਾਦਿਰ ਖਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ‘ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ’ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। “ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰ ਨੇ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਕਮਰੇ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟਣ-ਭੱਜਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਠੀਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਬੈਠਦੇ ਨੇ। ਸਿੱਧੇ ਜਾਵੇਗੇ ਤਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਫਟ, ਕੰਟੀਨ ਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਕਮਰਾ ਆ ਜਾਵੇਗਾ।” ਨਾਦਿਰ ਭਾਅ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਭਾਰੀ ਕਨੂੰਨੀ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦੀ ਸੀ।

ਉਹ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸੀ, -ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਉਸਨੂੰ “ਭਾਅ” ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਹੈ। ਮਾਝੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ “ਭਾਅ” ਸ਼ਬਦ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ।

“ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਅਜੀਜ਼ ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਰੱਬ ਨੇ,” ਨਾਦਿਰ ਨੇ ਗੱਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰਜ਼ ਠੀਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਨਾਦਿਰ ਖਾਨ ਹਰ ਕਮਰੇ, ਹਰ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਇਓ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਲਾਘਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਅ ਰਿਹਾ

ਹੋਵੇ। ਉਸਨੂੰ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਡੈਸਕਾਂ 'ਤੇ ਫਾਈਲਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਲੀ ਵਾਂਗ ਇਕ ਫੁਲਵਾੜੀ ਦਿਸਦੀ ਸੀ। ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ।

ਨਾਦਿਰ ਕੋਲ ਇਕ ਖਾਸ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਔਗੁਣ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਗੁਣ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਅਸੀਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੂਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵੀ ਸੀ। ਨਾਦਿਰ ਨੇ ਕਮਰਿਆਂ ਅਤੇ ਉਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬੋੜੀ ਬੋੜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਖਿਆ, “ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੰਮ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਕਾਰੀਡੋਰ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਤੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਮੇਰਾ ਦਫਤਰ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿ ਕੰਧ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੋ ਬਾਰੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕੰਧਾਂ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਲੱਭ ਲੈਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਬਾਰੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਸਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਾਹਰੋਂ ਅੰਦਰ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਵੇਖ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ।

ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਪਤਲੇ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਨਾਦਿਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪੰਡਤ ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ। ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਆਲ੍ਹਾ ਕਥਾਕਾਰ ਨੇ।”

‘ਸੀਨੀਅਰ’ ਸ਼ਬਦ ਮੈਨੂੰ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਬੋਹੜ ਵਾਂਗ ਲੱਗਾ। ਦਿਲ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦਾ ਮੇਰੇ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਹੈ ਸੀ। ਬੋੜ੍ਹਾ ਡਰ ਵੀ ਸੀ-ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਜਾਣੀ-ਜਾਣ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ? ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਐਨਕਾਂ ਬੋੜ੍ਹੀਆਂ ਉਤਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ। ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਿਰਫ ਪੰਡਤ ਜੀ ਹੀ ਲੱਗਦੇ ਸਨ।

ਮੈਨੂੰ ਇੱਕਦਮ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸੱਤ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਵੱਡੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦਰਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਪੌਦਾ, ਮੈਨੂੰ ‘ਪਲਾਂਟ ਇਕਾਲੋਜੀ’ ਦੀ ਕਲਾਸ ਯਾਦ ਆ ਗਈ। ਵੱਡੇ ਦਰਖਤ ਛੋਟੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਝੱਖੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਖੁਰਾਕ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਦਰਖਤਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਆਲੂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ?

ਮੈਂ ਅਜੇ ਇਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਨਾਦਿਰ ਭਾਅ ਨੇ ਦੂਜੇ ਡੈਸਕ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਅੱਧਖੜ ਬੰਦੇ ਦਾ ਮੋਢਾ ਫੜ ਲਿਆ। “ਸਕੰਦਰ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਪਿੰਡੀ ਦੇ ਰੁਸਤਮ ਨੇ। ਸ਼ਹਿਦ ਵਰਗੀ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਨੇ,” ਨਾਦਿਰ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਡੈਸਕ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਬੁਟੀਆਂ ਵਾਲੀ ਪੱਗ ਤੇ ਡੱਬਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕਮੀਜ਼ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਨੀ ਮੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਹੀ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਮੈਨੂੰ ਤਰੀਫ਼ ਵਿਚੋਂ ਪਰਦਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਸਿੱਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਛਾਤੀ ਆਪ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਤਰੀਫ਼ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਆਕਸੀਜਨ ਵਾਂਗ ਦੌੜਦੇ।

ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਨਾਦਿਰ ਭਾਅ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

“ਇਹ ਖਾਸ ਲਹੌਰੀਏ ਅਹਿਮਦ ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਨੇ,” ਉਸ ਨੇ ਛੋਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਗੰਜੇ ਤੇ ਮੋਟੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ।

ਇਕ ਪਲ ਲਈ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਗੰਜਾ ਸਿਰ ਰਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਛਾਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਓਟ। ਫਿਰ ਖਿਆਲ ਬਦਲਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਗੰਜਾਪਣ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਧੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਲ-ਵਿੰਗ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਮੁਖੌਟਾ ਨਹੀਂ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ

ਸਮਝਾਇਆ, ਨਾਦਿਰ ਭਾਅ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੇਰੇ ‘ਸੈਕਸ਼ਨ’ ਦੇ ਸਭ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਨਾਦਿਰ ਖਾਨ ਨੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਸੁਰਖੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਚਾਹ ਨੂੰ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਮਿੱਠੀਆਂ ਬਣਾਅ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਨ ਲੱਗੀਆਂ। ਕੁਝ ਸੁਰਖੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪੂਰੀ ਕਹਾਣੀ ਬਣ ਕੇ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਬੂਹੇ ਤੱਕ ਆਏ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦਮ ਫਿਰ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਦਰ-ਮਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਸੀ।

ਕੁਰਸੀਆਂ ਵੀ ਹੈਂਡ-ਕਲਰਕ ਦੇ ਮਾਣ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ‘ਸਲੂਟ’ ਮਾਰਦੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ, ਕੰਧਾਂ ਬੁਟਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਖਿੜਕੀ ਰਾਹੀਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਸਨ।

ਹੁਣ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਇੱਟਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗੈਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ; ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੰਕੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਉਹੀ ਪੌੜੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਮਦਦਗਾਰ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਹਵਾ ਵੀ ਗੈਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਮਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਰੁਕੇ ਤਾਂ ਨਾਦਿਰ ਖਾਨ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੰਮ ਸੂਰੂ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣ ਲੱਗੇ।

“ਛੋਟੇ ਵੀਰ, ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਉਮਰ ਭਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਸਮਝ। ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਚੰਗੀ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲੇਗੀ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੈਨਸ਼ਨ। ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ

ਕਰੀ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਖਾਅ ਦੇਣਗੇ। ਤੇਰੇ 'ਸੈਕਸ਼ਨ' ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮਿਹਨਤੀ ਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਨੇ, ਪਰ ਅਹਿਮਦ ਮਲਿਕ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਸੰਭਲ ਕੇ ਰਹੀ; ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੇਈਮਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚੀ। ਪਰ ਸਿਸਟਮ ਬੜਾ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਅ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੀਮੈਂਟ ਤੇ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਤਰੇੜ ਵਾਲੀ ਇੱਟ ਵੀ ਕਦੇ-ਨਾ-ਕਦੇ ਸਿੱਧੀ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।”

ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਨਾਦਿਰ ਭਾਅ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਉੱਥਲ-ਪੁੱਥਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਥਰੂ ਸਨ। ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜੀਅ ਮਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪੁਸ਼ਪਾ ਭੈਣ ਦੇ ਬੇਟੇ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਮੁੰਡਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ੰਧਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਬਟਵਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚੀ ਗਈ, ਜਿਸਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰਾਂ 'ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕੀਤੇ।

ਰੇਡੀਓ ਵਾਲੇ ਲੱਗੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਤੇ ਰੁਲਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਸੀ।

ਜ਼ੰਧਰ ਦੇ ਮਾਲ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ 'ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ' ਸੀ, ਲਹੌਰ ਵਾਲੀ 'ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ' ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ।

ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਚਾਅ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਘੋਰ ਹਨੇਰਾ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਬਣ ਕੇ ਛਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਦਾਦਾ ਜੀ ਵੀ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਲਹੌਰ ਤੋਂ

ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੁਫ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੋ ਮੁਲਕ ਬਣ ਗਏ ਸਨ, ਸੁਫ਼ਾਨੇ ਵੇਖਣੇ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਜਾਇਜ਼ ਨਾ ਰਹੇ ਹੋਣ।

ਰਸਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਭਿਆਨਕ ਤੂਫ਼ਾਨ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਉਡਾਅ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਤੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਸ਼ਾਂ ਖਿਲਾਰ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਭਾਰੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਮਾਲ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਸੋਚਾਂ ਦਾ ਪਹਾੜ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਵੇ।

ਫਿਰ ਵੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੁਣ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ, ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸੀ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਸਵਾਲ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉੱਠਦਾ ਸੀ- ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ ਜੀਣ ਲਈ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਜੀਂਦੇ ਹੀ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਹਾਂ। ਸੋਚਦੇ-ਸੋਚਦੇ ਦਿਮਾਗ ਥੱਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਉਣ ਲਈ ਰੋਟੀ, ਕੱਪੜਾ ਤੇ ਮਕਾਨ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੇ ਹੀ ਸਨ।

ਨਵੀਂ 'ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ' ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਵੱਡਾ ਅਫ਼ਸਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ 'ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ' ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸਰਦਾਰ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਮੁਹਰੇ ਖਾਖੀ ਵਰਦੀ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਗੋਰਖੇ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ “ਸਰਦਾਰ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ” ਸੁਣਿਆ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਉਹ 'ਸਿਕਿਉਰਿਟੀ ਸਟਾਫ਼' ਸੀ ਜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਸੀ।

ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਦੋ ਕਦਮਾਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਠਹਿਰ ਗਿਆ।

ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੱਡਾ ਦਫ਼ਤਰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਪਰ ਸੋਨੇ ਰੰਗੀ ਪਲੇਟ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਨਾਲ ਵਾਲਾ ਕਮਰਾ ਸ਼ਾਇਦ ਸਹਾਇਕ 'ਸਟਾਫ਼' ਦਾ ਸੀ। ਗੋਰਖੇ ਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ।

ਬੈਂਤ੍ਰੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਉੱਚਾ-ਪਤਲਾ, ਲਾਲ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਫਿੱਕੀ ਪੀਲੀ ਕਮੀਜ਼ ਪਹਿਨਿਆ ਅੱਧ-ਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ, ਵੈਲਕਮ।” ਮੈਂ ਹੱਥ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬੋਲ ਕੁਝ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਉਸਨੇ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਪਲੇਟ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਨਾਮ ਵੱਲ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਦੇਖ ਲਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਹੋਈ, ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਵਰਮਾ ਹੀ ਸਨ। ਪਰ ਜਾਤ-ਬਰਾਦਰੀ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਨਾਖਤ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜੇ 'ਰੋਡ ਮੈਪ' ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸੜਕ ਕਿੱਧਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੇੜਤਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਖ਼ਾਨ ਇੱਕ ਪਸ਼ਤੋ ਕਹਾਵਤ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, “ਦੁਸ਼ਮਣ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ: ਪਹਿਲੇ ਆਮ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਦੂਜੇ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਤੇ ਤੀਜੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ।” ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜ ਸਕਦੇ ਸਾਂ।

“ਇਹ ਦਫ਼ਤਰ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਨੇ। ਆਓ, ਤੈਨੂੰ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਤੇਰਾ ਡੈਸਕ ਵੀ ਦਿਖਾਅ ਦੇਈਏ।”

ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਕਾਹਲੀ ਸੀ। “ਮੁੜ-ਵਸੇਬੇ ਦੀਆਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਪੂਰੇ ਰੁੱਝੇ ਨੇ,” ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ

ਉਹੀ ਸਰਗਰਮੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਅਣਦਿਸਦੀ ਘੜੀ ਦੀ ਸਕਿੰਟਾਂ ਵਾਲੀ ਸੁਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਣਦੇਖੀ ਥਾਂ ਵੱਲ ਧੱਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕਾਹਲੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਜੰਧਰ ਆਉਣ ਲਈ ਲਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀ, ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਆਉਂਦੇ ਹੀ, ਸਭ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ‘ਫ਼ਸਟ ਕਲਾਸ’ ਦੇ ਮੁਸਾਫਰ ਵੀ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੱਡੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ‘ਤੇ ਰੁਕੇਗੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਉਤਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ‘ਫ਼ਸਟ ਕਲਾਸ’ ਵਿੱਚ ਸੀਟ ਖੁਸ਼ਣ ਦਾ ਕੋਈ “ਚਾਂਸ” ਨਹੀਂ, ਪਰ ਧੱਕਮਧੱਕਾ ਫਿਰ ਵੀ ਜਾਰੀ ਸੀ।

ਅਚਾਨਕ ਮਿਸਟਰ ਅਨੰਦ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ। “ਅਜੇ ਵੀ ਪਨਾਹਗੀਰ ਲਗਾਤਾਰ ਆ ਰਹੇ ਨੇ।”

ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਗਿਲੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਜਾਂ ਸਿਰਫ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਆਇਆ। “ਪਨਾਹਗੀਰ” ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਚੁਭ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਇੱਕੋ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਇੱਕੋ ਧਰਤੀ ਦੇ ਜਾਏ, ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਮੇਰਾ ਪਿਛਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਹੁਣ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਬਰਾਦਰੀ ਬਣ ਗਏ ਸਾਂ।

ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਰ ਵੱਲੋਂ ਪੈਸਿਲ ਨਾਲ ਖਿੱਚੀ ਰੇਖਾ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਹੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਨਾਹਗੀਰ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਘਰ ਨੇ ਖੁਦ ਧੱਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਪਾਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋਣ- “ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ”।

ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਿਆਂ ਦਿਮਾਗ ਫਿਰ ਠਿਕਾਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਾਂ ਜਿੱਥੇ ਇਨਸਾਨ ਭੇੜੀਆਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨੀ ਇਸ ਝੁੰਡ ਨੇ “ਜ਼ਰ, ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ” ਦੀ

ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਇਸੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਪਨਾਹਗੀਰ ਕਹਿ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਝੱਖੜ ਝੁੱਲ ਗਿਆ?

ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਸੱਚਮੁੱਚ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਦੇ ਪੰਨੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਰਤਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖੜਖੜਾਹਟ ਅਤੇ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਹੌਲੀ ਗੂੰਜ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਰਾਗ ਬਣਾਈ ਬੈਠੀ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਡੈਸਕ ਕੋਲ ਜਾ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੇ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।

“ਇਹ ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ ਜੀ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜੀ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਨੇ,” ਮਿਸਟਰ ਅਨੰਦ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਲੱਗਾ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਇੰਚ ਉੱਚਾ ਤੇ ਤਕੜਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।

“ਕੰਪਨੀ ਬਾਗ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਨੋਜ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੋਈ ‘ਗਾਈਡ’ ਨਹੀਂ,” ਸਰਦਾਰ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇ ਬੋਲਦੇ ਗਏ। ਮਨੋਜ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਮੀਜ਼ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਭੂਰੀ ਪੈਂਟ ਉਸਦੇ ਆਮ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਤੇਲ ਉਸਦੀ ਸ਼ੌਕੀਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਸੀ।

ਕੱਪੜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਬਿਨਾਂ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਅਕਸਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚਿੱਟੀ ਕਮੀਜ਼ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸਧਾਰਨ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਰੰਗਦਾਰ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਲੁਕਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਲੱਗਦੇ ਅਤੇ ਵਰਦੀ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਕਿਲੇ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਭੇਤ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪਾਅ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਇੱਕ ਦਮ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਫਿਰ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ

ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਜੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੱਸਣਾ ਮਿਸਟਰ ਅਨੰਦ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਇੱਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵਾਂਝਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਲਹੌਰੀਆ, ਉਹ ਵੀ ਪਨਾਹਗੀਰ।

“ਸਤਵੰਤ ਚੋਪੜਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜੰਧਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਮਠਿਆਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ,” ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਦਰਮਿਆਨੇ ਕੱਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮੋਟੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ।

ਅਕਸਰ ਅਸੀਂ ਮੋਟਾ ਬੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸਦੀ ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਚਿਣੇ ਆਲੂ-ਪਰੋਠਿਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਨਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਸੈਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੱਟ ਕਾਰਨ ਘੱਟ ਹਿੱਲਦਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਚੋਪੜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡੈਸਕ ਉੱਤੇ ਮਟਰੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਲੇਟ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੱਲ-ਮੋਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਡੈਸਕ ਉੱਤੇ ਚੋਪੜਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਤੇ ਪਤਲਾ ਬੰਦਾ ਚਿੱਟੀ ਕਮੀਜ਼ ਨਾਲ ਧਾਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਟਾਈ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਵੀ ਧਾਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਟਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਤੇ ਚਿੱਟੀਆਂ ਸਨ। ਤਾਜ਼ੀ ਸ਼ੇਵ ਨੇ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਹੋਰ ਵੀ ਪਤਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

“ਸ਼ਾਂਤਾ ਕੁਮਾਰ ਪਾਂਡੇ ਸਾਹਿਬ ਆਯੁਰਵੇਦਿਕ ਦਵਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਪੂਰੇ ਧਨਵੰਤਰੀ ਵੈਦ ਨੇ,” ਸਰਦਾਰ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਂਡੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜੰਧਰ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਿੰਧਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੈਡੀਕਲ ਸਿਸਟਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਤੋੜ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦਿਆਂ ਤੁਹਾਡਾ ਹੱਥ ਇਓਂ ਮਸਲ ਦਿੰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਹੱਡੀਆਂ ਪਿਸ਼ਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। “ਸਰਦਾਰ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਬਸਤੀ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਨੇ,” ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਲੰਮੇ, ਤਕੜੇ ਤੇ ਦਮਦਾਰ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਵੱਲ

ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਵਾਨੀ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਤਕੜੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੱਥ ਕੁਚਲੇ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰੋਂ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਆਵਾਗਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਪੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਅਤੇ ਮੌਢੇ 'ਤੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਥਾਪ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਬਨਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। “ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਦਫ਼ਤਰੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਪੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ‘ਗਾਈਡ’ ਸਮਝਣਾ,” ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਹ ਬੋਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਰਦਾਰ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਟਿਕ ਗਈਆਂ। ਬੈਂਗਣੀ ਕਮੀਜ਼, ਪੱਗ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਪੈਂਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਦੁਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਪੂਰ ਸਾਹਿਬ ਲਹੌਰ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਵਾਂਗ ਦਿਆਲੂ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਤਾਂ ਸਰਘੀ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹਰ ਗ਼ਲਤੀ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਦਫ਼ਤਰੀ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਦੀ ਨਸ-ਨਸ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੈਰ ਰੱਖਦੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿਉਂਦੇ-ਜਾਗਦੇ ਇਨਸਾਨ ਘੱਟ ਤੇ ਹਿੱਲਦੇ ਕੱਪੜੇ ਵੱਧ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਟੌਹਰ ਤਾਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਕਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਈਲਾਂ, ਡੈਸਕਾਂ ਉੱਪਰ ਫ਼ਾਈਲਾਂ; ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰਹੀਆਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ

ਅਤੇ ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਇੱਕ ਡੈਸਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਡੈਸਕ ਤੱਕ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ੱਕ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੰਦਰ, ਸਟੇਟ ਨੇ, ਸਾਂਭ ਲਿਆ। ‘ਕਲਰਕ’ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੂਰੀਆਂ ਜ਼ਿਦਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੰਭਾਲਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੋਵੇ। ਸਰਦਾਰੀ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਸ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜੋ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਗੁੰਮ ਕੀਤੀਆਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਕਾਰਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ‘ਓਰੀਐਂਟੇਸ਼ਨ’ ਦਾ ਅੰਤ ਇਮਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮਿਲੀ ਨਸੀਹਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਨਾਦਿਰ ਭਾਅ ਵਾਂਗ ਮਿਸਟਰ ਅਨੰਦ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਇਮਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੀਆਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਕਈ ਕੋਟਾਂ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਅ ਕੇ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕਿੰਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਪਤ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ? ਹੁਣ ਪਿੱਛੇ ਖੜ੍ਹੀ ਉਹ ਇਮਾਰਤ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, “ਅੰਦਰ ਤੈਨੂੰ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਪਰ ਜ਼ਿਉਂਦੇ ਦਾ ਢੰਗ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵਾਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।” “ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ,” ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲਣ ਲੱਗੇ, “ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਮੁੜ-ਵਸੇਬੇ ਕਾਰਨ ਮਾਲ ਮਹਿਕਮਾ ਮਾਲੋ-ਮਾਲ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਦ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸੰਭਲ ਕੇ ਤਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਉਸ ਸ਼ਾਂਤ ਕੁਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਸਨੂੰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਸੱਪ ਲੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਦ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਂਗਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ।”

ਉਹ ਕੁਝ ਪਲ ਰੁਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਲੀਹ 'ਤੇ ਆ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੀਵਾਰ ਦਾ ਵਜ਼ਨ, ਇੱਟਾਂ ਤੇ ਸੀਮੰਟ ਦਾ ਮਿਲਾਪ, ਇਹ ਸਭ ਤਰੇਤ ਵਾਲੀ ਇੱਟ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।” ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿੱਚ ਉੱਜੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਿਖਾਅ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਮਝਾਅ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿ ਦਾਅਵਤ ਦਾ ਮੇਜ਼ ਖਾਣੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਮੂੰਹ ਦੇ ਸੁਆਦ ਲਈ ਉਂਗਲਾਂ ਤਾਂ ਲਬੇੜਣੀਆਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਝਟਕੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਤੱਕ ਝੰਝੋੜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਨ ਦਿੱਤੀ, ਉੱਥੇ ਮਿਲੀ ਨੌਕਰੀ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਤਾਂ ਬਣ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਰੰਗ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਧੁੱਪ ਤੇ ਛਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਦਿਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਗੁਪਤ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧੂਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ, ਕੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਵੀਂ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਨਾਲ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ? ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਦੇ ਹਕੀਕਤ ਬਣੇ ਜਾਂ ਨਾ ਬਣੇ, ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਸਾਥੀ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਸਿੰਦਰ ਪੁਰੇਵਾਲ
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਫ ਪੌਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ
ਕਵਾਂਟਲਿਨ ਪੋਲੀਟੈਕਨਿਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

30 ਪੰਛੀ ਰੱਬ ਲੱਭਣ ਨਿਕਲੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਾ ਆਪਣਾ ਆਪ - ਅੱਤਰ



ਇਹ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਵਿਤਾ Si Morgh (30 ਪੰਛੀ) ਭੇਤ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਉਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਭੇਸ ਬਦਲ ਬਦਲ ਲੁਕਾਅ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਮੁਹੱਬਤ, ਕਦੇ ਸਿਆਣਪ, ਕਦੇ ਹਲੀਮ-ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਦਿਸਦੀ। 30 ਪੰਛੀ

ਸੀਮੋਰਘ (30 ਪੰਛੀ) ਨਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਲੱਭਣ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਲੱਭ ਰਹੇ ਸਨ! ਬੱਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਆਉਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ!



1177 ਈਸਵੀ ਵਿਚ, ਫ਼ਰੀਦ ਉਦ ਦੀਨ ਅੱਤਰ ਨਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਵੀ ਨੇ “ਮੰਤਿਕ ਅਲ-ਤਾਇਰ” ਲਿਖੀ- “ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ (ਬੈਠਕ)”।

ਕਹਾਣੀ ਇਓਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪੰਛੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ -ਸੀ ਮੋਰਘ- ਸੱਤ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਜਾਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਗਏ। ਜਿਹੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪਏ ਉਹ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਰਦੇ ਗਏ। ਸਿਰਫ਼ 30 ਬਚੇ।

ਸੀਮੋਰਘ - ਦਿਆਲੂ ਮਾਦਾ ਪੰਛੀ

ਬੁਲਬੁਲ ਨੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਗੁਲਾਬ ਨੂੰ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਰੋਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਹ-ਦਸੇਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਲਾਬ ਤੈਨੂੰ, ਪਰ, ਮੁਹੱਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ- ਉਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਰੁੱਤ ਲਈ ਖਿੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਤੇਰੀ ਵੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਅੱਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹਉਮੈਂ ਉਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮੁਹੱਬਤ ਵਰਗੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਬੁਲਬੁਲ ਨੂੰ ਗੁਲਾਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪਿਆਰ, ਉਸਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।





ਮੋਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵੇਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ- ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਚੇਤੇ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਖੰਭ ਉਸ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਸੁਹੱਪਣ ਰਸੀਦ ਹੈ। ਅੱਤਰ ਨੇ ਮੋਰ ਨੂੰ ਉਸ ਹਉਮੈ ਦੇ ਲੱਛਣ ਲੱਭਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਰੂਪ-ਹਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਣਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਿਖਰ ਛੋਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਛਾਣ-ਪੱਤਰ ਵਾਂਗ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਮੋਰ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਵਾਪਿਸ ਉਹ ਇੱਕੋ ਦਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿੱਧਰ ਨੂੰ ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।



ਬਾਜ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੁੱਟ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਪਹਿਨਾਵਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ

ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਥਾਂ ਕਿਉਂ ਛੱਡੇ ਜਿੱਥੇ ਤਾਕਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ? ਪਰ ਅੱਤਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਜ਼, ਗਲਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤਾਕਤ-ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਨੂੰ ਹੀ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋਣਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਸੰਗਲੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਉਹ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲਾ ਪਹਿਰਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੈ। ਅਜੇ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਅਜ਼ਾਦ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਰੁਤਬਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਰੁਤਬੇ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਬਾਜ਼ ਕਦੇ ਵੀ ਅਜ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।



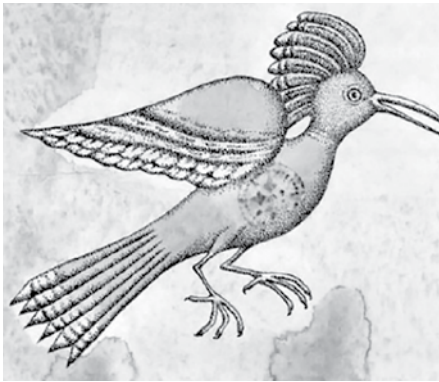
ਉੱਲੂ ਖੰਡਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਇਸ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਰਹੱਸਮਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੌਲਤਮੰਦ ਹੈ। ਅੱਤਰ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਉਣਾ ਦੋ ਅੱਡ ਅੱਡ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਜਣਾ ਜੋ ਸੌ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਪਰ ਸਾਂਝਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੇ। ਧਿਆਨ ਲਾ ਬੈਠਾ ਉਹ ਜਣਾ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੰਟੇ ਗਿਣਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕੰਜੂਸ ਸਿੱਕੇ ਗਿਣਦਾ ਹੈ। ਉੱਲੂ ਖੰਡਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਜਿਆ ਪੁੱਜਿਆ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।



ਬੱਤਖ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਫ਼ਾਈ, ਧੋਣ, ਭਿਓਣ ਅਤੇ ਖੰਭ ਸੁਆਰਨ ਦੀ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਯਾਤਰਾ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟੇ ਅਤੇ ਬੇਅਰਾਮੀ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਲਿਵ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰੂਹਾਨੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਾਫ਼ ਰਹਿਣ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। ਅੱਤਰ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਜਣੇ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦੱਸੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਖਿਆਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ-ਡਿਸਿਪਲਿਨ ਹੀ ਕਾਇਆਕਲਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿ ਯੋਗੀ ਨੇ ਆਸਨ ਤਾਂ ਸਾਧ ਲਿਆ ਪਰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਬੱਤਖ ਡਰਦੀ ਹੈ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿ ਏਸ ਸਾਰੇ ਡੁਬਕੀਆਂ ਲਾਉਣ, ਨਹਾਉਣ-ਧੋਣ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਉਹ ਕੀ ਹੈ।



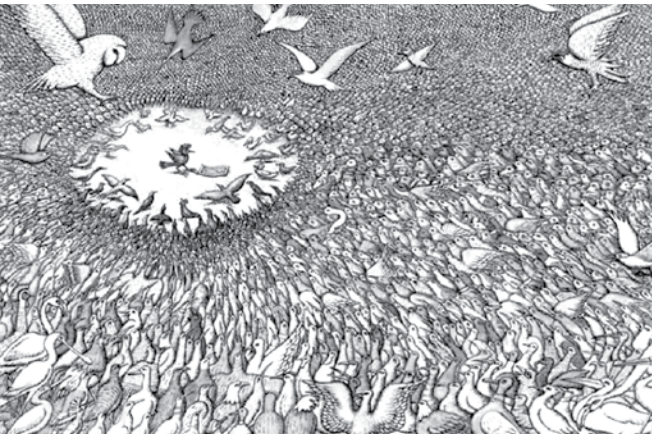
ਚਿੜੀ (ਝਠੀ ਹਲੀਮੀ ਦਾ ਰੁਪ ਧਾਰੀ ਹਉਮੈਂ)
 ਨਿੱਕੀ ਚਿੜੀ ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਹੀ ਨਿੱਕੀ ਹਾਂ। ਬਹੁਤੀ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ। ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਵਜੂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਹੀ ਘਟਾਵਾਂਗੀ, ਨਾ। ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਘਰ ਰਹਾਂ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਭ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਲਈ ਦੁਆ ਕਰਾਂ। ਇਹ ਹਉਮੈਂ ਅੱਤਰ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਘਾਤ ਲਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ: ਜਿਹੜੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਦੇ ਭੇਖ ਬੱਲੇ ਲੁਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਣਾ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹੀ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਅਜੇ। ਚਿੜੀ ਦੀ ਇਹ ਨਾਂਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਰਖੀ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ “ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ” ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਮੈਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹਾਂ”।



ਚੱਕੀਰਾਹਾ (ਰਾਹ-ਦਸੇਰਾ) ਚੱਕੀਰਾਹਾ ਉਹ ਪੰਛੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰੇਕ ਬਹਾਨੇ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ। ਬੁਲਬੁਲ ਨੂੰ: ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ ਸਵੈ-ਮੋਹ ਹੈ। ਮੋਰ ਨੂੰ: ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਇੱਕ ਕੈਦ ਹੈ। ਬਾਜ਼ ਨੂੰ: ਤੇਰਾ ਰੁਤਬਾ ਇੱਕ ਪਟਾ ਹੈ। ਚੱਕੀਰਾਹਾ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਲੱਛਣ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੱਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕੁਝ ਪੰਛੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉੱਡ ਹੀ ਓਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਤੁਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਫ਼ਰਕ ਦਾ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜ਼ਾਹਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਮੁਰਘ-

ਤੀਹ ਪੰਛੀ ਸਿਮੋਰਘ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੈ - ਇੱਕ ਸ਼ੀਸ਼ਾ! ਸੀ ਮੁਰਘ ਦਾ ਤਾਂ ਮਤਲਬ ਹੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ “ਤੀਹ ਪੰਛੀ” ਹੈ। ਜੋ ਰੱਬ ਉਹ ਲੱਭ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸਨ, ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਰਲ ਕੇ। ਉਹ ਹਉਮੈਂ-ਆਪੇ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਜੋ ਬਚ ਗਏ- ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਝੂਠ-ਦੰਭ ਸਭ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਮੋਰਘ ਤੱਕ ਤਾਂ ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਗਈ, ਇਸਨੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਲਾਹ-ਹਟਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ-ਅੱਡ ਸਨ। ਸੱਚ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਆਉਂਦੇ ਹੋ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਅੱਗੇ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।



ਸੀਮੋਰਘ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ:

ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ, ਦਯਾਵਾਨ ਅਤੇ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਸਿਆਣਾ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਮਾਦਾ ਪੰਛੀ, ਜੋ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿਚ ਡੂੰਘਾ ਧਸਿਆ ਹੋਇਆ। ਵੱਡੀਆਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਕੁੰਜੀ ਵਾਂਗ ਹੈ- ਖ਼ਾਸਕਰ ਫ਼ਿਰਦੌਸੀ ਦੇ “ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ” (ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ) ਅਤੇ ਅੱਤਰ ਦੀ “ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਬੈਠਕ” ਵਿਚ। ਪਹਿਲੀ ਵਿਚ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੁੱਟੇ ਹੋਏ ਨਾਇਕ ਜ਼ਾਲ ਨੂੰ ਪਾਲ ਪੋਸ ਕੇ ਫ਼ਾਰਸ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਾਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖੰਭ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਹੋਏ ਮੈਨੂੰ ਸੱਦ ਲਈ- ਉਹ ਜ਼ਖ਼ਮ ਠੀਕ ਕਰਨ, ਜਣੇਪੇ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਦੂਰ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ - ਰੋਸਤਮ ਜਿਹੇ ਮਹਾਨਾਇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਇਸਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਸਮਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ, ਸਿਆਣਪ, ਪੁਨਰਜਨਮ ਅਤੇ ਧਰਤੀ-ਅਸਮਾਨ ਵਿਚਾਲੇ, ਗੱਲ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। “ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਬੈਠਕ” ਜਿਹੀ ਸੂਫ਼ੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ, ਸੀਮੋਰਘ, ਰੱਬ ਬਰਾਬਰ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਾਂ ਸਦਾ ਬਦਲਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਲਈ। ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਾਰਸੀ, ਜੌਰਜੀਅਨ, ਅਰਮੀਨੀਅਨ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਦਿਸਦਾ ਹੈ- ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਪੰਜੇ ਜਾਂ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਸਿਰ ਵਾਲਾ।

ਅਨੁ: ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ

ਕੀ ਲਿਖਾਂ

ਕਈ ਵਾਰ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦਿਆਂ
ਇੱਕ ਸਕੂਨ ਜਿਹਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ
ਜਿਵੇਂ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਲੈ ਕੇ
ਸਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ

ਕਈ ਵਾਰ
ਕਵਿਤਾ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਉਭਰਦੀ ਹੈ
ਤੇ ਮੈਂ
ਹਾਸ਼ੁਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਠ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ
ਨੀਂਦ ਉੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
ਅਸਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ
ਕਦੀ ਬਦਨਾਮ ਗਲੀ 'ਚੋਂ ਲੰਘਦਾ
ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ
ਕਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ
ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ
ਨਿਰਾ ਕੋਰੇ ਕਾਗਜ਼ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ
ਜਿਵੇਂ ਫੱਟੀ ਨੂੰ ਪੋਚ ਕੇ
ਧੁੱਪੇ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ

ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਡਰ ਨਾਲ
ਕੰਬ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ
ਦਿਸਦੇ ਹਨ ਭੀੜ ਦੇ ਹੱਥ
ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਫੜੀਆਂ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ
ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਅਨਰਥ ਹੋਇਆ ਹੋਣੈ
ਕੋਈ ਤੜਫਿਆ ਹੋਣੈ
ਚੀਕਿਆ ਹੋਣੈ
ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਦੁੱਖ ਪੀ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ
ਪਿਘਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ
ਪਰ ਉਹ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਪਿਘਲਦੇ

ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨੇ
ਮੁੱਕਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਝਾਉਣ ਦੀਆਂ
ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਿਆਰੀਆਂ

ਕੀ ਲਿਖਾਂ
ਲਿਖ ਕੇ ਵੀ ਤੁਫਾਨਾਂ ਨੂੰ
ਠੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ
ਹੋਰ ਅਸਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ

ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਿਮਰਾ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ/ ਰੱਤੀ ਕੰਤ ਸਿੰਘ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਬੜੇ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਲੀ ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦਾ ਅਨੰਦ
ਬਹੁਤ ਲਿਆ! ਹਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਦੀ- ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ, ਬਹੁਤ ਫਰੰਟਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ-
ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ, ਵਿਓਂਤਣ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਕਈ
ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।
ਉਮਰ ਦੇ ਪੈਂਹਠ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣੇ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਝਟਕਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ ਹੈ।
ਦਿਲ ਦਾ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਗੀਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ- ਪਰ ਮੈਂ ਖਿਡਾਰੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ,
ਕਈ ਵਾਰ ਖੇਡ ਵਿਚ ਵੀ 'ਜੀਵਨਦਾਨ' ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ! -ਤੇ ਆਉਣ ਹੋਣੋਂ ਬਚ
ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੈਚ ਡੁੱਪ ਹੋ ਜਾਏ...

22 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਤਬੀਅਤ ਕੁਝ ਵਿਗੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਠੰਢ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮਸਲਾ
ਵਿਗੜਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ; ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਤੇ ਕੁਝ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆਂ ਕੁਝ ਤਬੀਅਤ
ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਗੜ ਦੇ ਅਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਏ- ਪ੍ਰੀਤਨਗਰੋਂ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ
ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ! ਤੇ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਦੀ ਆਪ ਗੱਡੀ ਚਲਾਅ ਕੇ, ਇੱਕ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ
ਕੇ, ਅਸੀਂ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿੱਥੇ, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਕਾਫ਼ੀ 'ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਏ
ਹੋ, ਪਰ ਵਾਹ ਲਉਂਦੇ ਹਾਂ।' ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ- 'ਸਾਰਾ ਦਾਰੋਮੁਦਾਰ ਤੁਹਾਡੀ
ਰਿਕਵਰੀ ਉੱਤੇ ਹੈ...ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹੀ ਹਾਂ।'

ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਝੱਟ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਕੀਤੀ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਤਕੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ
ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਨੇਮਬੱਧ ਰੁਟੀਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ
ਸੀ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਿਨਾ ਹੁਣ ਚਾਰਾ ਵੀ
ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੈਰ, ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੰਮ ਵਾਲੀ
ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ- 'ਉਹ ਸਾਡਾ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਬੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ!'
ਪਤਨੀ ਦੇ ਸਾਥ ਨਾਲ, ਕੁਝ ਸਪੀਡ ਘਟਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਹਨ! ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ!
ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਉਪਰਾਲਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਬੇਟੀ
ਦਾ ਕਮਰਾ ਸਾਡੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਅੱਖ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਹੀ ਗਈ ਲੱਗਦੀ ਹੈ!
ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਕੰਟ੍ਰੋਲ ਬਾਰੇ ਹੌਸਲਾ ਵਧਿਆ ਜਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਈਸੀਯੂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਇਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ, ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਮੇਰਾ ਨਜ਼ਰੀਆ
ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਿਆਨ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬਬੇਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾਅ ਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖੁਆਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੰਮ
ਆਉਣਾ- ਪਰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪਿਆਨ ਦੇਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ
ਜਵਾਈ, ਬੜਾ ਰੁੱਝਿਆ ਅਤੇ ਕਾਬਿਲ ਕਾਰੋਬਾਰੀ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬਾਹਰ
ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਖਲੂਾਰ ਕੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਆ ਗਿਆ, ਮੇਰੇ ਤਿੰਨਾਂ
ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਤਕੜਾ ਸਾਥੀ ਬਣਿਆ। ਬੇਟਾ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਗਿਆ ਸੀ, ਸ਼ੌਂਕ ਨਾਲ ਬਰਫ਼ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ- ਓਥੋਂ ਸਾਰੇ
ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਬੇਟੀਆਂ ਵੀ ਝੱਟ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਪੋਤਰੀ ਨੂੰ
ਨਾਨਕੇ ਛੱਡ ਕੇ ਮੇਰੀ ਨੂੰਹ ਵੀ ਮਿਲਣ ਆਈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਿੱਕੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਏ
ਹੋ- ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਪਾਪਾ, ਇੱਥੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਲ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮੋਹ-ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ
ਹੀ ਲੋੜੇਂ ਵੱਧ ਪਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਇਹ ਵਾਪਸੀ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ
ਛੋਹਿਆ ਗਿਆ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ, ਜਿਉਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰ ਆਇਆ। ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਪੋਤਰੀ
ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ!!

ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਹੁਣ ਵੀ ਇੱਕ ਆਦਤ ਵਾਂਗ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ
ਉਸਨੂੰ ਨੱਪਣ ਉੱਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ- ਇਹ ਹੁਰਲ ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੁਦਰਤੀ
ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ- ਇਹ ਲੜਾਈ ਰੋਜ਼
ਲੜਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਆਈਸੀਯੂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਖਿੜਕੀਓਂ ਬਾਹਰ
ਗੁੱਡੀਆਂ ਉੱਡਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਸਨ- ਮੇਰਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ੌਂਕ! ਮੈਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ
ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਗੁੱਡੀ ਬੋ ਹੋਏਗੀ! ਦੋ ਚਾਰ ਬਾਰੇ ਮੇਰਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਠੀਕ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ।
ਮੈਂ ਅਨੰਦ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਦੇ ਬੋ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਸੁਖਵਾਂ
ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ....!

ਮੇਰੀਆਂ ਰੀਝਾਂ/ਸਨੀ ਧਾਲੀਵਾਲ

(ਹੋਰ ਨਿੱਘਰਨ ਦੇ ਮੋੜ 'ਤੇ ਖੜੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਸੁਆਲ - ਸੰ.)



ਤੂੰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਜੋ ਮੰਗਿਆ
ਤੂੰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ !
ਤੇਰੀਆਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਝਾਂ
ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ
ਤੂੰ ਕਨੇਡਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਆ
ਚੰਗੀ ਛਿੱਪੇ ਤੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ
ਤੂੰ ਰਫੂਊਜੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹਿਆ
ਕੱਚੇ ਤੋਂ ਪੱਕਾ ਹੋਣ ਚਾਹਿਆ
ਪੀ ਆਰ ਤੋਂ ਸਿਟੀਜਨ ਬਣਨਾ ਚਾਹਿਆ
ਆਖਰ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸਿਟੀਜਨ ਬਣ ਗਿਆ
ਜੋ ਤੂੰ ਚਾਹਿਆ ਉਹ ਹੋ ਗਿਆ

ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ
ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਆਇਆ,
ਤੂੰ ਕਿਹਾ!
ਕੁੜੀ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਹੋਵੇ
ਹੱਥ ਲਾਇਆਂ ਮੈਲੀ ਹੋਵੇ
ਦਸ ਸਾਲ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇ
ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੋਵੇ
ਚੰਗੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਹੋਵੇ
ਐਮ.ਏ. ਇੰਗਲਿਸ਼ ਦੀ ਹੋਵੇ
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫਰਲ ਫਰਲ ਬੋਲਦੀ
ਗਿੱਧੇ-ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਹਰ ਹੋਵੇ
ਮਟਕ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ
ਪੱਚੀ ਲੱਖ ਤੇਰੀ ਝੋਲੀ ਪਾਵੇ
ਸਵਰਗਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਵੇ

ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਚਮਕਦੀ ਕਨੇਡੀਅਨ ਮੋਹਰ
ਤੇਰੀਆਂ ਇਹ ਵੀ ਰੀਝਾਂ
ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ

ਹੁਣ! ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਹੈ!
ਹੁਣ ਮੈਂ
ਆਪਣੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੂੰਗੀ
ਵੀਜ਼ਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ
ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਗੀ

ਨੱਚਦੀ ਟੱਪਦੀ ਆਉਂਗੀ
ਹੱਸਦੀ ਹੱਸਦੀ ਆਉਂਗੀ
ਗਾਉਂਦੀ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੀ ਆਉਂਗੀ
ਕਨੇਡਾ ਰਹਿਣ ਲਈ ਚਾਹੀਦੇ
ਪੇਪਰ ਬਣਾਉਂਗੀ
ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਹੋ ਕੇ
ਬੱਦਲਵਾਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ “ਸੰਨੀ ਡੇਅ”
ਤੇਰੇ ਖੰਭ ਕੁਤਰ ਕੇ
ਤੇਰੇ ਆਲ੍ਹਣੇ 'ਚੋਂ ਉੱਡ
ਦੂਰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵੱਲ
ਕਨੇਡੀਅਨ ਗੀਜ਼ ਵਾਂਗ
ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਜਾਉਂਗੀ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਣਾਉਂਗੀ
ਗਿੱਧਾ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਗੀ
ਅੱਡੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਉਡਾਉਂ
ਸਨੋਅ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ
ਯਾਰ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਘੁੱਟ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਉਂ
ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ
ਲਾਲੋ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੀ
ਠੰਢ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਿਘਲ ਜਾਵਾਂਗੀ
ਗਰਮੀਆਂ 'ਚ ਨਿਆਗਰਾ ਫਾਲਜ਼
ਸਰਦੀਆਂ- ਵਿਸਲਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ
ਚੜ੍ਹ ਜਾਵਾਂਗੀ
ਬੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਸੈਟਲ ਹੋ ਕੇ
ਮਾਂ, ਪਿਉ, ਭੈਣ
ਤੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ
ਕਨੇਡਾ ਮੰਗਵਾਉਂਗੀ
ਤੂੰ ਦੇਖੀ ਜਾਵੀਂ
ਤੇਰੇ ਵਾਂਗਰ
ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੀ
ਕਨੇਡੀਅਨ ਪੀ ਆਰ ਮੋਹਰ ਦਾ
ਮੈਂ ਵੀ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਗੀ
ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਗੀ।

ਐਡਮਿੰਟਨ

ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਿਆਂ...

ਬਾਪੂ ਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ...
ਪੁੱਤ ਖੇਤ ਗੋਤਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰ
ਵਰ ਦਿੰਦੈ ਖੇਤ
ਖੇਤ ਮਾਣ ਕਰਦੈ
ਬੀ ਮਾਲਕ ਆਇਐ ਮੇਰਾ
ਨਾਲੇ ਪੁੱਤ
ਖੇਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਨਾ ਮੁੜੀਏ
ਭਾਵੇਂ ਖੱਬਲ ਤੋੜ ਜੇਬ 'ਚ
ਪਾ ਲਈਏ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖੇਤ ਓਦਰ ਜਾਂਦੈ
ਬਈ ਮਾਲਕ ਖਾਲੀ ਹੱਥ
ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਕਵੀ- **ਤਨਵੀਰ**
ਕਵਿਤਾ- “ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਛੋੜਾ”
(ਨਛੱਤਰ ਧੱਮੂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੀ)

ਵੋ ਜਹਾਂ ਭੀ ਗਯਾ

ਵੋ ਜਬ
ਜਹਾਂ
ਭੀ ਗਯਾ
ਉਸ ਕੋ ਸਾਬ
ਲੇ ਕੇ ਗਯਾ

ਜੋ ਖਵਾਬ
ਨਈ ਇਕ ਦੁਨੀਆ ਕਾ
ਉਸ ਕੀ ਆਂਖੋਂ ਮੇ ਪਲਤਾ ਥਾ
ਰਮਣੀਕ ਮੋਹਨ
ਹਿਸਾਰ

ਹਿੰਦੂ ਕਾਲਜ ਵਜ਼ੀਦਪੁਰ 1960 ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਹਿੰਦੂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਵਿਦਿਅਕ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਸੁਹਣੀ ਥਾਂ, ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਸੜਕ ਕਿਨਾਰੇ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਬਣੀਆਂ ਪੰਦਰਾਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਸੁਹਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਨ।

ਇਸ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਲਾਲੇ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਇਸਨੂੰ ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਲਿਆਂ ਨੇ ਚੋਖਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਸੀ।

ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ, ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ, ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਆਮਦਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸਾਧਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਆਰਟਸ ਦੋਹਾਂ ਫ਼ੈਕਲਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮਜ਼ਮੂਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵੀ ਬਣਾਅ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਦੋਂ ਵਜ਼ੀਦਪੁਰ ਹਲਕੇ ਦਾ ਐੱਮ ਐੱਲ ਏ “ਜਨਸੰਘ” ਦਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ “ਕਾਂਗਰਸ” ਚਲਾ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀ “ਜਨਸੰਘ”, “ਕਾਂਗਰਸ” ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਐੱਮ ਐੱਲ ਏ ਹੋਣਾ, ਕਈ ਕੰਮ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੂਬੇ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਂਗ ਇੱਟ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਲਾਲੇ “ਜਨਸੰਘ” ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਐੱਮ ਐੱਲ ਏ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਿਡੀਕੋਟ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਚੱਲਦੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਇਸ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ

ਸਮੇਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਘੱਟ ਸਾਧਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨੇੜੇ ਦੇ ਦੋ ਕਾਲਜ ਆਰਟਸ ਕਾਲਜ ਹੀ ਸਨ। ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਕੌਮਰਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਲਾਈਨ ਵੱਲ ਵਧਣ ਦਾ ਮਾਪਿਆਂ



ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਰੁਝਾਨ ਪਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਨਾ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਮਾਪੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕਰ ਕੇ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਰਟਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਵਾਅ ਕੇ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ। ਬਹੁਤੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਇਹੀ ਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਿਰਫ਼ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਜਾਂ ਚੌਧਵੀਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਦਿਖੇ, ਤਾਂ ਕਿ

ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਂ ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਅੱਧ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਲਈ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਚੌਧਵੀਂ ਜਮਾਤ ਬਹੁਤ

ਉੱਚੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸ਼ਤ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਰਿਸਤੇ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮੰਨ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੁਸ਼ਤ ਨਾ ਅਨਪੜ੍ਹ ਦੀ ਕੈਟਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਵਿਚ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਘਰ ਮੱਲਣ

ਦਾ ਚਾਅ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਪੁਸ਼ਕਦੇ ਲੜਕਾ ਲੜਕੀ ਲੋਕਲ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇ ਲੱਗਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਸਮਰੱਥ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇੰਝ “ਅਪਮਾਨਿਤ” ਵੀ “ਸਨਮਾਨਿਤ” ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਉੱਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਂ ਕਨੇਡਾ ਦਾ ਠੱਪਾ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ “ਵਰ” ਸਥਾਨਕ ਪੜ੍ਹਾਕੂਆਂ ਦੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਕਾਫ਼ੀ ਘਟਾਅ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬੀਏ, ਐੱਮਏ ਪਾਸ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਲਾਟਰੀ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਵਜ਼ੀਦਪੁਰ ਦਾ ਕਾਲਜ ਦੋਹਾਂ, ਪੇਂਡੂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਅਜੇ ਦਸਤਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਧੀਮੀਂ ਧੀਮੀਂ ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਲਹਿਰ ਚੱਲਣੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਵੱਲ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਖਿੱਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਨਹੀਂ।

ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਵੈਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ 20 ਸਾਲ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ

ਅਪਮਾਨ ਬੋਰਡ

ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਬੜੇ ਮਿਹਨਤੀ ਸਨ। ਬਹੁਤੇ, ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਐੱਮ ਏ, ਐੱਮ ਐੱਸਸੀ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਟ੍ਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਵਾਦ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਨ। ਕਾਲਜ ਕਮੇਟੀ ਪਾਸ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਤਾਕਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ- ਜਦ ਚਾਹੇ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਅ ਵੀ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਵਿਸ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਨੂੰਨ ਅਜੇ ਓਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੈਨੇਟ ਦੀ ਚੋਣ ਲੜਨ ਦਾ ਭੂਤ ਅਜੇ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਮਹੌਲ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸੀ।

1972 ਵਿੱਚ ਬੀ. ਐੱਸ. ਸੀ ਆਨਰਜ਼ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ 15 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 10 ਲੜਕੇ ਅਤੇ 5 ਲੜਕੀਆਂ ਸਨ। ਬਹੁਤੇ ਵਜੀਦਪੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ 4 ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਸਲੇਮਪੁਰ ਤੇ ਬਰਸਾਲਪੁਰ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਆਨਰਜ਼ ਦੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਮੈਡਮਾਂ, ਰੇਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ, ਪੱਕੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਤੀਸਰੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਕੱਚੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿਹਨਤੀ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਿਲੇਬਸ ਪੂਰਾ ਕਰਵਾਅ ਕੇ ਦੁਹਰਾਈ ਵੀ ਕਰਵਾਅ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀਆਂ

ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਅਨ ਲਖਨਪਾਲ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲੱਭ ਕੇ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ

ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸਾਇੰਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵੀ ਉਪਕਰਣਾਂ

ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਨ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲਜ ਦਾ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਅਰੰਭਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਮੈਰਿਟ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ। ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਰਦਾਰ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਗੜੀਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਜੱਟ ਸਿੱਖ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਪਗੜੀਧਾਰੀ ਸੀ। ਹੈਰਾਨੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੂਬਰਾ ਸੀਨੀਅਰ ਜਮਾਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਡਮ ਮਨੋਚਾ ਜੂਨੀਅਰਜ਼ ਨੂੰ।

ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਲਜ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ- ਭਾਰ ਚੁੱਕਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਇੰਟਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੱਕ

ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਟੇਬਲ ਟੈਨਿਸ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਟੀਮ ਇੰਟਰ ਵਰਸਿਟੀ ਟ੍ਰਾਫੀ ਜਿੱਤ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਸੁਧਾ ਮੈਡਮ ਆਰਜ਼ੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਸੀ।

ਬੀ.ਐੱਸਸੀ ਆਨਰਜ਼ ਦੀ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਲੜਕੇ ਜਗਮੀਤ ਢਿੱਲੋਂ ਤੇ ਲੜਕੀ ਬੰਦਨਾ ਵਰਮਾ ਵਿੱਚ ਫਸਵਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਘਰੇਲੂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 90 ਫੀਸਦ ਤੱਕ ਨੰਬਰ ਲੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਸਲਾਨਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ। ਫਰਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਲਾਸ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਖੁਦ ਵੀ ਇੱਕ ਪੀਰੀਅਡ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਵਾਧੂ ਕੋਚਿੰਗ ਬੜੀ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਲਾਨਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਬੜੇ

ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਮਹੌਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਜਗਮੀਤ ਅਤੇ ਬੰਦਨਾ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਿੱਤੇ।

ਅਕਾਦਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਕਾਲਜ ਨੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਮੱਲ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਬੀ. ਏ. ਆਨਰਜ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਮੈਰਿਟ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ।

ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੋਟੇ ਲਾਲੇ, ਤੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਾਲੇ ਚੰਦ ਕੁ ਕਾਂਗਰਸੀ ਜੱਟ, ਮਦਦ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਇੱਕ ਓਲੰਪੀਅਨ ਖਿਡਾਰੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਖੇਡ ਸਟੇਡੀਅਮ ਵੀ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੂਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਾਲਜ ਦੀ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ। ਇਸ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰੀ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਠੋਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ਮਈ ਵਿੱਚ ਨਤੀਜੇ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਸਟਾਫ਼ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਗਮੀਤ ਢਿੱਲੋਂ ਸਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਵਲ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬੰਦਨਾ ਮੈਰਿਟ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਪੰਦਰਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰਹੀ।

ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਟਾਫ਼ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦ ਲਈ। ਜਗਮੀਤ ਤੇ ਬੰਦਨਾ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਪਾਰਟੀ ਦਿੱਤੀ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਖੇਪ ਸੰਬੋਧਨ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਟਾਫ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਗਈ। ਨਵੇਂ ਦਾਖ਼ਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾ ਪਈ। ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਤੀਜੇ ਹੀ ਇਸਤਿਹਾਰ ਬਣ ਗਏ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਾਲਜ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਗਮੀਤ ਢਿੱਲੋਂ ਅਤੇ ਬੰਦਨਾ

ਦੇ ਨਾਮ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਲਿਖਵਾਅ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪੇਂਟਰ ਆਇਆ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬੋਰਡ ਉੱਪਰ ਲਿਖ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਐੱਮ ਐੱਸਸੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾ ਦਾਖਲ ਹੋਏ।

ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਦੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਨਵੀਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਘੱਟ ਖਿੱਚ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਐੱਮ ਐੱਸਸੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ 150 ਸੀਟਾਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਇਥੇ ਪੇਂਡੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੋ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਝਟਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ- ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਪੇਂਡੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਸਨ।

ਪਰ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤੇ ਪੱਛੜੇ ਲੱਗਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਮਾਡਰਨ, ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਦੇਖਣ ਪਰਖਣ ਵਿੱਚ ਸਧਾਰਨ -ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮਿਹਨਤੀ।

ਜਗਮੀਤ ਪਗੜੀਧਾਰੀ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੂੰ ਇੰਝ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਹੋਸਟਲ ਵਾਰਡਨ “ਸੋਚ” ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ। ਬੰਦਨਾ ਮਹੌਲ ਮੁਤਾਬਕ ਜਦੀ ਢਲਦੀ ਗਈ। ਉਹ ਵਜੀਦਪੁਰ ਦੇ ਮੋਟੇ ਲਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੀ। ਭਰਾ ਬੈਂਕ ਮੈਨੇਜਰ ਸੀ ਤੇ ਭੈਣ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇੱਕ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਲੱਗ ਗਈ

ਸੀ।

ਜਗਮੀਤ ਮੱਧਵਰਗੀ ਜੱਟ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਾਇੰਸ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ ਤੇ ਮਾਂ ਘਰੇਲੂ ਔਰਤ। ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬਿਜ਼ੀ ਵੀ ਉਦੋਂ ਕੁ ਹੀ ਪਹੁੰਚੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜਗਮੀਤ ਨੇ ਬੀ ਐੱਸਸੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਕੋਚਿੰਗ ਨੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਲਾਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਐੱਮ ਐੱਸਸੀ ਵਿੱਚ ਉਹ 95 ਫੀਸਦੀ ਨੰਬਰ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਬੰਦਨਾ 85 ਫੀ ਸਦੀ।

ਭਾਵੇਂ ਅੱਗੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਕਾਲਜ ਲੈਕਚਰਾਰ ਬਣਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ।

ਜੂਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ, ਗਰਮੀ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਵਜੀਦਪੁਰ ਦੇ ਇਸ ਕਾਲਜ ਨੇ ਦੋ ਪੋਸਟਾਂ ਭਰਨ ਲਈ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ

ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪੋਸਟ ਵੀ ਸੀ। ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ ਕਿ ਦੋਨੋਂ, ਜਗਮੀਤ ਤੇ ਬੰਦਨਾ, ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਲਈ ਅਪਲਾਈ ਕਰਦੇ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ਲਾ ਕੇ ਅਪਲਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪੋਸਟ ਭਰਨ ਲਈ ਕਾਲਜ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ। ਚੋਣ ਪੈਨਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ-ਮਾਹਿਰ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਆਖਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਾਲਜ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇਣ ਲਈ 15 ਉਮੀਦਵਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨੰਬਰਾਂ ਪੱਖੋਂ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਸੂਝ ਪੱਖੋਂ ਜਗਮੀਤ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵਾਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ

ਚੋਣ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਦ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੇ ਨਤੀਜਾ ਸੁਣਾਇਆ ਤਾਂ ਜਗਮੀਤ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕ ਗਈ। ਚੋਣ ਬੰਦਨਾ ਦੀ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਸੀ! ਹਿੰਦੂ ਕਾਲਜ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਉਮੀਦਵਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ! ਜਦ ਜਗਮੀਤ ਬੀ ਐੱਸਸੀ ਆਨਰਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਵਲ ਆਇਆ ਸੀ ਉਦੋਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ‘ਜਗਮੀਤ ਢਿੱਲੋਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਦਾ ਨਾਂਅ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨ-ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।’ ----- ‘ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਟਾਫ਼ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਵਤਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।’

ਇਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਅਸਾਮੀਆਂ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਨਵੀਂ ਅਸਾਮੀ 'ਤੇ ਮਰਦ ਲੈਕਚਰਾਰ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਮ ਤਵੱਕੋ ਸੀ। ਜਗਮੀਤ ਢਿੱਲੋਂ ਦੀ ਮਰਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸਰਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਗਮੀਤ ਦੀ ਮੈਰਿਟ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕੀਤਾ ਹੀ ਗਿਆ, ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਧਰਮ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨਕਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਿਆ? ਜਗਮੀਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਇਸ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਲੱਗਾ! ਜਦ ਉਹ ਸਟਾਫ਼ ਰੁਮ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੀ ਦੀਵਾਰ 'ਤੇ ਲੱਗੇ ਸਨਮਾਨ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਪਈ। ਇਸ ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਵਲ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਦਰਜ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਸਨਮਾਨ ਬੋਰਡ ਉਸਨੂੰ ਨਿਰਾ ਅਪਮਾਨ ਬੋਰਡ ਜਾਪਿਆ।

ਅਸਟੋਲੀਆ

ਸ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ -ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਸਾਬਕਾ ਐਮ.ਪੀ.

50 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ. ਦਾ ਹੀ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਘਰ ਜਾਓ- ਇਸ ਟੀ.ਵੀ. ਸੈੱਟ ਨੂੰ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦੇ ਸਾਂ।

ਟੀ.ਵੀ. ਦਾ ਯੁਗ ਅਜੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਚੋਣਵੇਂ ਲੋਕ ਹੀ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚੋਂ ਟੀ.ਵੀ. ਸੈੱਟ ਮੰਗਵਾਅ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਸੀ।

ਫੇਰ, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ. ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ!

ਸ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ -ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਆਏ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਰਫ਼ਿਊਜ਼ੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਰੰਭ ਇਕ ਸਬਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਾਂਗੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਲਾਈ ਰੱਖੀ ਸੀ!

ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ. ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧਿਆ-

ਉਹ ਸੀ : ਆੱਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ 15 ਮਿੰਟ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਰਾਂਡਕਾਸਟ ਕਰਵਾਉਣਾ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ- 'ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ' (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇ ਲਿਖੇ- ਸੰ.) ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਮਿੱਠੀ ਧੁਨ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਇਸਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਸ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੈਸਟਾਂ ਵੀ ਬਨਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪੁਜ ਗਈਆਂ ਸਨ!

ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ. ਵੱਲੋਂ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ!

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ ਦੇ 'ਅਸ਼ੋਕਾ ਹਾਲ' ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ, 1983 ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਯੋਗੀ ਭਜਨ ਵਲੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਸਜੇ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਸ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਚ "ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਅਕੈਡਮੀ", ਰਾਜਪੁਰਾ ਰੋਡ 'ਤੇ ਖੋਲ੍ਹੀ ਸੀ। ਸੈਂਕੜੇ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਥੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ।

ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਕੈਡਮੀ ਇਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

1984 ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੇ ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਸਮੇਂ ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ.ਵੀ. ਦਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ... ਪਰ ਕਮਾਲ ਹੈ ਸ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ, ਪੀੜਤ ਪਰਵਾਰਾਂ ਲਈ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸਟਾਫ਼ ਸਮੇਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਉੱਜੜੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਲਈ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਲੋਨੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਇਸ 28 ਫ਼ਰਵਰੀ ਨੂੰ, ਸ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ, 88 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ ਹਨ।

ਸਰਧਾਂਜੀ ਸਮਾਗਮ 5 ਮਾਰਚ 2026 ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਅਕੈਡਮੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।





ਬਿਹਾਰੀ ਹੋਲੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੰਗੀਲੀ, ਨਸ਼ੀਲੀ, ਗਿੱਲੀ ਅਤੇ ਮਟਕੀਲੀ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਰੇ ਬਿਹਾਰ ਵਾਸੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ, ਉਤਸਾਹ ਅਤੇ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਹੋਲੀ ਮਨਾਉਂਦੇ... ਹਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਹੀਂ ਭੱਲੇ, ਗੁਜੀਏ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਮੀਟ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਟੱਬਰ ਬੱਕਰੇ ਮੁਰਗੇ ਚਿੰਨ੍ਹਦੇ... ਨਵੇਂ ਚਿੱਟੇ ਕੁੜਤੇ ਧੋਤੀਆਂ ਪਹਿਨ ਹੋਲੀ ਖੇਡਦੇ...! ਮਧੇਪੁਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਇਹ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਹੋਲੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਯਤਨ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਬਣਾ ਚਾਰ ਪੰਜ ਹੋਲੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸੁੱਕੀਆਂ ਕੱਢ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ... ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਦਾ ਘੱਟ ਹੀ ਰਿਵਾਜ ਸੀ...। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਤੇ (ਪੁੱਤਰ) ਲਾਮੇ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭੜਕੀਲੀ ਬਿਹਾਰੀ ਹੋਲੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨੇ ਸਨ...

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਹੋਲੀ ਦੇ ਹਮਲੇ 'ਚੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਾਂਗਾ... ਪਰ ਇਹ ਮੇਰਾ ਮੁਗ਼ਾਲਤਾ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ... ਮੈਂ ਨਹਾ ਧੋ ਸਫ਼ੇਦ ਕੁੜਤਾ ਪਜਾਮਾ ਪਾਈ ਬਾਹਰ ਲਾਅਨ 'ਚ ਬੈਠਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ... ਅਚਾਨਕ ਪੁਲਿਸ ਲਾਈਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਕੁਆਟਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਲੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਦਲ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਲ ਪੀਲੇ ਨੀਲੇ ਹਰੇ ਗੁਲਾਬੀ ਗਿੱਲੇ-



ਸੁੱਕੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਰੰਗ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਸਿਆਹ-ਰੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ... ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਜਦ ਲਾਮਾ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਅੰਦਰ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਭੱਜ ਗਿਆ; “ਮੰਮਾ... ਮੰਮਾ ਦੇਖੋ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ...?” ਦੈਵੇਂ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲੇ... ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਸਾਈਨੱਸ ਕਾਰਨ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਅਲਰਜੀ ਸੀ... ਨਿਆਣਾ ਲਾਮਾ ਉੱਝ ਹੀ ਇਸ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਭੂਤਰੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਦੇਖ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਗਿਆ...! ਪੰਜਾਹ ਸੱਠ ਹੋਲੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਭੀੜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਿਟੀ ਬਾਣੇ ਦੇ ਦੋ ਏਐੱਸਆਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ... ਮਹਾਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਾਧੇ ਸ਼ਾਮ ਰਜਕ।

ਮਹਾਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਰਵੱਟਿਆਂ ਅਤੇ ਛਾਤੀ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਸਮਾ ਲਾਉਂਦਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਇਹੋ ਵਾਕ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ; “ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਹਮਰੇ ਰਾਮ ਔਰ ਮੈਂ ਆਪ ਕਾ ਹਨੂਮਾਨ (ਭਗਵਾਨ ਹਨੂਮਾਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਮਹਾਵੀਰ ਵੀ ਹੈ)। ਰਾਧੇ ਸ਼ਾਮ ਰਜਕ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਲਾਲ ਬੱਤੀ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ... ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਸਲੂਟ ਮਾਰ ਕੇ ਇਹੋ ਵਾਕ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ; “ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਹਮਾਰੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੋ... (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮ ਮਨਮੋਹਨ ਵੀ ਹੈ)

ਹੋਲੀ ਖਿਡਾਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਪੀਕਰ ਤੇ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਰ ਵੀ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਗਿਰਦ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਪਬੱਲੇ ਮਾਰ ਬੈਠ ਗਏ... ਭੰਗ ਦੇ ਰੱਜੇ ਰਜਕ ਨੇ ਢੋਲਕ ਵਜਾਉਂਦਿਆਂ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ; “ਬੜਾ ਜੁਲਮੀ ਹੈ ਸਾਹਿਬ... ਛੁੱਟੀਆ ਨਾ ਦੇਈਏ...!” ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸੁਰ ਮੇਲ ਕੇ ਸਾ ਰਾ... ਰਾ ਰਾ ਸਾ... ਗਾਉਂਦੇ... ਇਹ ਜੁਗਲਬੰਦੀ ਕੋਈ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਚੱਲੀ। ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਝੱਲੀ ਗਿਆ ਕਿ ਕਰ ਲੈਣ ਅੱਜ ਇਹ ਆਪਣਾ ਰਾਂਝਾ ਰਾਜ਼ੀ...!

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਪੀਕਰ 'ਤੇ ਟੇਪ ਚਲਾ ਕੇ “ਰੰਗ ਬਰਸੇ ਭੀਗੇ ਚੁਨਰ ਵਾਲੀ ਰੰਗ ਬਰਸੇ...” ਗਾਣੇ 'ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਨੱਚਦੇ ਗਾਉਂਦੇ ਉਦੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਜਦ ਮੇਰੇ ਖਾਨਸਾਮੇ ਯਾਸੀਨ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਗੁਜੀਆ ਤੇ ਹੋਰ ਮਿਠਾਈਆਂ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰਵਾਇਆ...!

ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ 'ਚ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੰਨ 1981 'ਚ ਆਈ ਯੱਸ ਚੋਪੜਾ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਮਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ‘ਸਿਲਸਿਲਾ’ ਫਿਲਮ ਦਾ “ਰੰਗ ਬਰਸੇ...” ਗਾਣਾ ਹਰੀਵੰਸ਼ ਰਾਏ ਬੱਚਨ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਮਿਤਾਭ ਬੱਚਨ ਨੇ ਗਾਇਆ... ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸ਼ਿਵ-ਹਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਬੱਧ ਕੀਤਾ...।

ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਹੋਲੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ (ਅੱਜ ਹੋਲੀ ਦੇ ਦਿਨ) ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਲੀ ਮੁਬਾਰਕ...!

FB

ਮੇਰਾ ਇਹ ਲੇਖ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਵੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕ ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੀਤਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ ਅਤੇ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿਵਰਣ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।



ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ

ਹਰਿਆਣਵੀ ਪੁਆਧ ਦੇ ਗੁਹਲਾ ਦੀਕਾ ਵੱਲ ਦੇ ਕੁੱਝ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ ਰੀਤ ਨਿਭਾਏ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਰੀਤ ਦਾ ਕੋਈ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਲੇਕਿਨ ਗਦਾਧਰ ਦੁਆਰਾ ਉਧਰਤ ਜਯੋਤਿਰਨਿਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰੀਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, “ਹਰੇਕ ਸੁਭ ਕਾਰਜ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ਸੱਜਾ (ਮੰਗਲ ਸੱਜਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ, ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਲਿਪਾਈ ਪੁਤਾਈ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰੀ ਰਿਵਾਜ ਜਾਂ ਕੁਲ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ) ਵਾਸਤੇ ਪੱਲਵਾਂ (ਲਤਾ, ਦਰਖਤ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਜਾਂ ਟਹਿਣੀ) ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਨੌਵੇਂ, ਸੱਤਵੇਂ, ਪੰਜਵੇਂ ਅਥਵਾ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸੁਭ ਅਵਸਰ ਉੱਤੇ ਨੱਚਣ ਗਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਦੇ ਪੂਰਵ ਜਾਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਜਾਂ ਬਾਂਸ ਦੀ ਟੇਕਰੀ ਵਿੱਚ ਅੰਕੁਰ ਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮਿੱਟੀ ਲੈਣ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” (ਪਾਰਸਕਰ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਤਰ 1.8 ਉੱਤੇ ਉਧਰਿਤ)

ਲੇਕਿਨ ਪੁਆਧੀ ਲੋਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੱਸੂ ਦੇ ਨਰਾਤਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਅਰਥਾਤ ਅਮਾਵਸ ਜਾਂ ਪਹਿਲੇ ਨਰਾਤੇ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਮਾਈ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਜੌਂ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਜੌਂ ਬੀਜਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜਾਊ ਮਿੱਟੀ ਲਿਆ ਕੇ ਕੋਰੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਜੌਂ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੌਂਆਂ ਦੇ ਜੰਮਣ ਵਿਗਸਣ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜੌਂ ਸੰਘਣੇ ਅਤੇ ਅੱਛੇ ਉੱਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਵੀ

ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਜੌਂ ਮਾਜੂ/ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਛਿੱਦੇ ਉੱਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਦਾ ਭਾਵੀ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਆਹ ਮੌਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੌਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਛੋਟੀ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ, ਸ਼ਰਾਧਾਂ ਨੂੰ, ਕੁਲ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਵੱਡ ਵਡੇਰਿਆਂ ਪਿੱਤਰਾਂ ਆਦਿ ਲਈ ਦਿਨਾਂ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਖੇਤਰੀ ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਕੱਢਣ ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਸਮ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗੱਥ ਨਾਲ ਸੱਤ ਵਾਰ ਮਿੱਟੀ ਕੱਢ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉੱਤੇ ਗਾਰੇ ਦੀ ਢੇਰੀ ਜਿਹੀ ਬਣਾਅ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਦਾਲ, ਚਾਵਲ, ਹੋਰ ਅਨਾਜ, ਹਲਦੀ, ਰੇਲੀ, ਪੈਸਾ, ਆਦਿ ਰੱਖ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਵੇਂ ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਉੱਤੇ ਧੋਕ ਮਾਰਨ ਦਾ ਵੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਧੋਕ ਮਾਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਮਘਦੇ ਹੋਏ ਕੋਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਕੁਲ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਪੁੱਜਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੋਂ ਦੇ ਤੇਲ ਜਾਂ ਦੇਸੀ ਘਿਓ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰਨੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਘੀ ਦੀ ਯੂਫ਼ ਦੇਣੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਕੱਚੀ ਹੋਈ ਗਾਰੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨਾਮਿਕਾ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਗਏ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਤਿਲਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਮੌਕੇ ਕਿਸੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੋਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਜੌਂ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁਆਧ ਵਾਸੀ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾਵੀ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਡਾਕਟਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਉਪਾਧਿਆਏ ਨੇ ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਵਾਗਦਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਵ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਉੱਤੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ

ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ (ਮਿੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ) ਦੀ ਵਿਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਧੀ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। (ਹਿੰਦੂ ਵਿਵਾਹ ਕੀ ਉਤਪੱਤੀ ਔਰ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਨਾ 187)

ਸ਼ਗਨਾਂ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੀ ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਸਲੇ ਜਾਂ ਕਸੋਰੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ ਜੌਂ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਲਦੀ ਪੁੰਗਰਨ ਲਈ ਨਿੱਘ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਬਰਤਨ ਨੂੰ ਅੱਕ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਢਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੌਂ ਪੁੰਗਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਪੱਤੇ ਹਟਾਅ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਾਰਜ ਸੰਪੰਨ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਜੌਂ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ ਦੀ ਰਸਮ ਬਾਰੇ ਅਚਾਰੀਆ ਅਖਿਲੇਸ਼ ਦਿਵੇਦੀ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ਸਿਲ ਪੋਹਣ (ਸਿਲ ਬੱਟੇ ਉੱਤੇ ਦਾਲ ਪੀਸਣ ਦੀ ਰੀਤ) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਨਿਆਂ ਜਾਂ ਵਰ ਦੀ ਮਾਤਾ ਪੰਜ ਸੁਹਾਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਖੂਹ ਤਲਾਬ ਜਾਂ ਨਦੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ, ਮਿੱਟੀ ਖੋਦਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਵਿੱਚ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਮਿੱਟੀ ਲੈਂਦੀਆਂ ਆਉਣ। ਮੰਡਪ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਆ ਕੇ ਪੱਛਮ ਮੁੱਖ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕੰਨਿਆਂ ਪਿਤਾ ਅਥਵਾ ਵਰ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਮੁੱਖ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦੁਪੱਟੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਵਾਰ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਕਰੇ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਪੁਨ-ਪਨੌਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਪਿਹਾਨੀ (ਚੱਕੀ) ਜਾਂ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” (ਵਿਵਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਪੱਧਤੀ, ਪੰਨਾ 25)।

ਅਖਿਲੇਸ਼ ਦਿਵੇਦੀ ਦੁਆਰਾ ਵਰਣਿਤ ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਰਸਮ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਜਯੋਤਿਰਨਿਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗਦਾਧਰ ਦਾ ਉਧਰਣ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ...ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ 38 'ਤੇ

ਨਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਨੁੱਕਰ



DPS

ਪਾਸ ਹੋ ਗਏ

ਆਹਾ ਜੀ ਅਸੀਂ ਪਾਸ ਹੋ ਗਏ
 ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ
 ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਹੁਣ ਖਾਸ ਹੋ ਗਏ!
 ਭੈਣ ਮੇਰੀ ਆਈ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ
 ਹੁਣ ਉਹ ਛੁੱਹਦੀ ਫਿਰਦੀ ਅੰਬਰ
 ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੁਣ ਰਾਸ ਹੋ ਗਏ!
 ਆਹਾ ਜੀ ਅਸੀਂ...
 ਆਂਢ ਗੁਆਂਢੋਂ ਮਿਲਣ ਵਧਾਈਆਂ
 ਦਾਦੀ ਨੇ ਵੰਡੀਆਂ ਮਠਿਆਈਆਂ
 ਪੋਤੀਆਂ ਪੋਤੇ ਪਾਸ ਹੋ ਗਏ।
 ਆਹਾ ਜੀ ਅਸੀਂ.....
 ਦਿਵਮ ਵੀ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲਿਆਇਆ
 ਮੰਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਰਡ ਦਿਖਾਇਆ
 ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਧਰਵਾਸ ਹੋ ਗਏ!
 ਆਹਾ ਜੀ ਅਸੀਂ ...
 ਜ਼ੋਰ ਸੀ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਲਗਾਇਆ
 ਕਦੇ ਨ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਰਾਇਆ
 ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਅਸੀਂ ਦਾਸ ਹੋ ਗਏ!
 ਆਹਾ ਜੀ ਅਸੀਂ ਪਾਸ ਹੋ ਗਏ
 ਰੱਜ ਮਿਹਨਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰੀਆਂ
 ਨਾਲ ਇਨਾਮਾਂ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰੀਆਂ
 ਬਾਲੀ ਉਹੀ ਖਾਸ ਹੋ ਗਏ!
 ਆਹਾ ਜੀ ਅਸੀਂ ਪਾਸ ਹੋ ਗਏ!

ਦੇਸ ਰਾਜ ਬਾਲੀ

ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਝਾੜੀ

ਲੇਖਕ: ਸਿਧਾਰਥ ਮਾਸਕੇਰੀ

ਅਨੁ: ਪੂਨਮ ਸਿੰਘ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇੱਕ ਸੁਹਣਾ, ਹਰਾ ਕਚੂਰ ਜੰਗਲ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ਹੈਪੀ-ਵਣ। ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਇੱਕ ਹਾਥੀ, ਇੱਕ ਜਿਰਾਫ਼, ਇੱਕ ਖ਼ਰਗੋਸ਼, ਇੱਕ ਬਾਂਦਰ, ਇੱਕ ਕਾਂ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦੇ ਜਾਨਵਰ।

ਇੱਕ ਬੜਾ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਅਮਨ ਚੈਨ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਗੁਫ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਲ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ, ਹੈਪੀ-ਵਣ ਵਿਚ, ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਜਾਨਵਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੁਭਾਉਣ ਵਾਲੀ ਖੁਸ਼ਬੋਝ ਆਈ। ਲਓ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਨੱਕਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ 'ਜੀਪੀਐੱਸ ਟ੍ਰੈਕਰ' ਚਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਭੱਜੇ ਭੱਜੇ ਓਸ ਥਾਂ ਪੁੱਜੇ ਜਿੱਥੋਂ ਖੁਸ਼ਬੋਝ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਝਾੜੀ ਹੈ!!!” ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਤੋਂ ਲਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਚੀਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਡੁੱਲ੍ਹ ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਚਕਾਚੌਂਧ ਹੋ ਗਏ।

“ਆਓ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜੀਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਜੰਗਲ



ਪਿੰਡ ਮੁਬਾਰਕਪੁਰ (ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ 9814577631)



ਸਿੰਗਾਰ ਲਈਏ,” ਜਿਰਾਫ਼ ਕਹਿੰਦਾ। “ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ

ਉੱਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ!” ਚੂਹਾ ਝੱਟ ਬੋਲ ਪਿਆ।

ਪਰ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਝਾੜੀ ਤਿੱਖੇ ਲਾਲ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਸ਼ੈਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਪਸੀਨੇ ਛੁੱਟ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਝਾੜੀ ਵਿਚ ਵੜ ਕੇ ਫੁੱਲ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਲਓ ਬਈ ਕੌਣ ਹੈ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਏਨਾ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਕਰੜਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਲਿਆ ਦੇਵੇ?” ਸ਼ਰਮਾਕਲ ਹਾਥੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੋਚੀ ਗਏ, ਸੋਚੀ ਗਏ, ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ, “ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ!!!”

ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਗੁਫਾ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਖਿੜ ਪਈ ਸੀ।

ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਤਾਂ ਹੋਈ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਏ ਖਿਆਲ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲੁਕੇ ਕੇ ਸੁਹਣਾ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ

ਬਣਾ ਕੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਝਾੜੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੱਕ ਆ ਗਿਆ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਆਪਣੀ ਸੁੰਡ ਨਾਲ ਮਸਤੀ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਰਾਫ਼ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਪਟਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਜੂਸ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।



ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਝਾੜੀ ਕੋਲ ਆ ਪੁੱਜੇ, ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ



ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਖੁਸ਼ਬੋਝ ਨਾਲ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਡੂੰਘੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, “ਸ਼ਾਨਦਾਰ!!!”

ਇੱਕ ਮਿਨਟ ਚੁੱਪਚਾਪ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?”

ਖਰਗੋਸ਼ ਟੱਪ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਉੱਤੇ

ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ, “ਮੌਤੀਆਂ ਵਾਲਿਓ, ਮਹਾਰਾਜ, ਅਸੀਂ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਗੁਲਾਬ



ਕੱਢ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜੰਗਲ ਸਜਾ ਲਈਏ।”

ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਉਹ ਚਾਕੂ ਵਰਗੇ ਤਿੱਖੇ ਕੰਡੇ ਸਿੱਧੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ

ਵਿਚ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਝਾਕਦੇ ਲੱਗੇ। ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਡਰ ਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਨ, ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੇ ਹਾਸੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਡਰ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸ਼ੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੱਸਦਾ ਹੱਸਦਾ ਆਕੜ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, “ਬੱਸ ਇਹੀ, ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਖਰਗੋਸ਼?!”

“ਬੱਸ ਇਹੀ, ਜਨਾਬ,” ਖਰਗੋਸ਼ ਨੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਆਪਣੀ ਹਲਕੀ ਫੁਲਕੀ ਪੁੰਛ ਫੜਕਾਈ।

ਫੇਰ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਡੂੰਘਾ ਸਾਹ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਝਾੜੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੱਗਾ, ਉਸਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੌਸਲੇ ਅਤੇ ਤਾਕਤ

ਦਾ ਭਾਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੰਡੇ ਉਸਦੀ ਚਮੜੀ ਵਿਚ ਵੜੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ। ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ, ਉਸ ਨੇ ਘੁੰਮ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਮਾਰ ਕੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਰਹੇ ਕਿ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਠਾਕ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਹ ਝਾੜੀ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿੱਕਲਿਆ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਗੁਲਾਬ ਤੋੜ ਲਏ।

ਵਾਪਿਸੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਤਕਲੀਫ਼ਦੇਹ ਸੀ।

ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੇ ਜਸ਼ਨ ਮਣਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਜੈ! ਜੈ! ਕੀਤੀ।

ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਪਰਲ ਪਰਲ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ਮੁਸਕਾਨ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ।

“ਵੇਖੋ ਜੀ ਵੇਖੋ! ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹੰਝੂ!” ਸ਼ਰਮਾਕਲ ਹਾਥੀ ਨੇ ਭੋਲੇਪਣ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ ਕਿ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਖੀਰ, ਉਹ ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਮੁੱਕਿਆ!

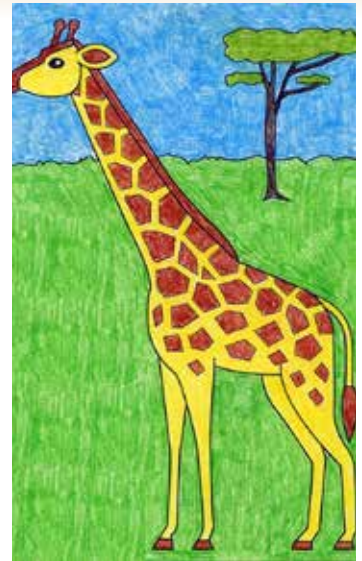
ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਾਨਵਰ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਗੁਲਾਬਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਉਂਦੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੁਫ਼ਾ ਵੱਲ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਰਾਤ ਪੈਣ ਤੱਕ, ਉਹ ਲੰਗੜਾਉਣ

ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗ ਹੀ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਝੱਟ ਆਪਣਾ ਪੰਜਾ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਹਾਇ ਹਾਇ ਦੀ ਚੀਕ ਉਸਦੇ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਸੁਣੇ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਿੱਕਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਨਿੱਕਲਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਸੁੱਕ ਗਈਆਂ।

ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨ, ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕੰਡੇ ਕੱਢਦਾ ਕੱਢਦਾ, ਆਪਣੀ ਗੁਫ਼ਾ ਵਿਚ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਕੰਡੇ ਬੜੇ ਹੀ ਡੂੰਘੇ ਧਸੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਈ ਕੰਡੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਥਾਂ ਸਨ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਰਿਹਾ। ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਉਹ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਨਫ਼ੈਕਸ਼ਨ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਪਾਕ ਪੈ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਦੇ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖਕੇ ਰੋਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਮਦਦ ਮੰਗੇ -ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੇ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤੇ ਕਰੜਾ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਹੋਣ ਦੀ ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਖ਼ਰਾਬ ਨਾ ਕਰੇ?

ਬੱਚਿਓ, ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਅਤੇ ਹੱਸਦਾ ਹੱਸਦਾ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ- ਇਸ ਹਰੇਕ ਆਕੜ



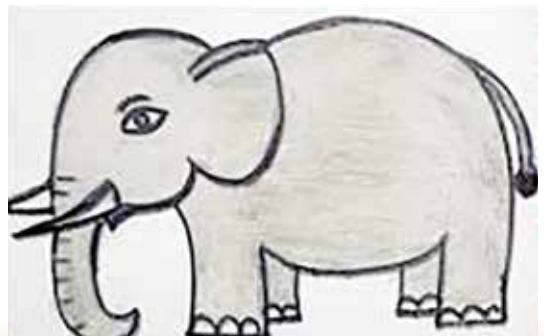
ਆਕੜ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਦਮ ਨੂੰ ਪੁੱਟਦਿਆਂ, ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਪੁਕਾਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੋਚਣ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ

-ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਹੈਪੀ-ਵਣ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਅਤੇ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ ਲਈ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਕਰੜੇ ਹਨ।

-ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਹੈਪੀ-ਵਣ ਦੇ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਜਾਂ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰਨੀ ਵਾਂਗ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ- ਜ਼ਖ਼ਮੀ, ਦੁਖੀ ਅਤੇ ਇਕੱਲੇ? ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਦਰਦ ਭਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ?

-ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਰੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਰਹੋ ਹੋ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਡਰਪੋਕ ਜਾਂ ਰੋਂਦੂ ਹੋ?



ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਅ ਲਓ!!

ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ। ਫ਼ਤਿਹ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਫ਼ਤਿਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੰਮ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਦਾਦਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ ਕਰੋ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਖੇਡਿਆ ਕਰੋ।"



ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਖੇਡਿਆ ਕਰ।" ਫ਼ਤਿਹ ਨੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਦਾਦਾ ਜੀ, ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।" ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਅਖਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਹੈ! ਕਿਹੜਾ ਨਸ਼ਾ?" ਫ਼ਤਿਹ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਦਾਦਾ ਜੀ ਮੋਬਾਈਲ ਦਾ ਨਸ਼ਾ। ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤ ਮੋਬਾਈਲ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਖੇਡਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕੇ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਖੇਡਣਾ ਸਭ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਦਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਾਅ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਭੈੜੇ ਨਸ਼ੇ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਓ।"

ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆਖਿਆ, "ਪੁੱਤ ਚੱਲ, ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਚੱਲੀਏ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲ ਦੇ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਦੋਸਤ ਵੀ ਇਸ ਭੈੜੇ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਲਤ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਚਾਅ ਲਈਏ।"

ਫ਼ਤਿਹ ਨੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਦੋਸਤ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਇਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ, ਦਸ-ਵੀਹ ਦਿਨਾਂ ਤਾਈਂ ਫ਼ਤਿਹ ਦੇ ਕਈ ਦੋਸਤ ਮੋਬਾਈਲ ਛੱਡ ਕੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨਾਲ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲੱਗੇ।

ਦਾਦਾ ਜੀ ਸਭ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀਆਂ-ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ



ਨਾਲ ਬੱਚਾ ਬਣ ਕੇ ਖੇਡਦੇ। ਦਾਦਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕੱਢੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਫ਼ਤਿਹ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮੋਬਾਈਲ ਦੇ ਭੈੜੇ ਨਸ਼ੇ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ।

ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਪੱਤੇ ਦੇ ਬਣਾਏ ਪੰਛੀ

ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ ਦਾਖਾ 9877346150

ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ -ਓ.ਪੀ.ਮੋਹਨ

(1975-76 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ 300 ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਉਸ ਵਕਤ ਦੋਆਬਾ ਕਾਲਜ, ਜੰਧਰ, ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ੍ਰੀ ਓ.ਪੀ.ਮੋਹਨ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਨਾਟਕ 'ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ', ਕਾਲਜ ਵੱਲੋਂ ਮੰਚਿਤ ਅਤੇ ਸੂਵਿਨਿਅ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਕਾਦਮਕ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ



ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ

ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਆਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਇਥੇ ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਜੰਧਰ ਨੇ ਨਵੰਬਰ 4, 1976 ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਲਸ਼ਨ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਡੀ ਬੀ ਰਾਇ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। (-ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਰਮਣੀਕ ਮੋਹਨ)

ਆਵਾਜ਼: “ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ”

ਜਗਤੁ ਜੰਦਾ ਰਖਿ ਲੈ
ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ॥
ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ
ਤਿਤੈ ਲੈਹੁ ਉਬਾਰਿ ॥

(ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ) ਸਭ ਰਹੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਬਚਾਅ ਲੈ; ਜਿਸ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਚਾਅ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਾਅ ਲੈ)

-ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 853, ਲੜੀ ਸੰਖਿਆ 11-12॥

ਸੀਨ ਪਹਿਲਾ

ਮਲੂਕਾ: (ਸਿਰ ਝੁਕਾਈ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ)।

ਨਸੀਬਾ: (ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ਮਲੂਕਿਆ, ਬੜਾ ਉਦਾਸ ਬੈਠਾ ਏਂ?

ਮਲੂਕਾ: ਗੱਲ ਈ ਕੁਝ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਏ।

ਨਸੀਬਾ: ਕੀ ਗੱਲ ਏ? ਕੁਝ ਪਤਾ ਵੀ ਲੱਗੇ!

ਮਲੂਕਾ: (ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ) ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਗੱਲ ਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ?

ਨਸੀਬਾ: ਕੀ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ...ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ.. ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਏ?

ਮਲੂਕਾ: ਖਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤੀ ਹੀ...

ਨਸੀਬਾ: ਦੱਸੋਗਾ ਵੀ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੀ ਪਾਈ ਜਾਏਗਾ?

ਮਲੂਕਾ: ਸੁਣ... (ਲੰਮਾ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਸ਼ੈਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ। (ਲੰਮਾ ਸਾਹ ਛੱਡਦਾ ਹੈ)।

ਨਸੀਬਾ: (ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ) ਹੱਛਾ! (ਸਿਰ ਹਿਲਾਅ ਕੇ) ਅਫਸੋਸ ਤੇ ਹੈ; ਪਰ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਹੀ ਹੈ... ਗੱਲ ਸੁਣ ਮਲੂਕਿਆ, ਏਨਾ ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋ, ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਲਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮਲੂਕਾ: ਮਿਹਰ?

ਨਸੀਬਾ: ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਮਿਹਰ! ਕੈਦ ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਲੂਕਿਆ। ਤੇ ਫਿਰ ਸਕੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਕੈਦ - ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ!

ਮਲੂਕਾ: ਸਕਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿ ਕਸਾਈ? ਨਸੀਬਾ: ਕਸਾਈ ਨਹੀਂ, ਕਸਾਈਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ।

ਮਲੂਕਾ: ਤੂੰ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦਾ ਏਂ। ਉਹ ਵਾਕਈ ਕਸਾਈਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੀ। ਜੋ ਸ਼ੈਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕਸਾਈ ਆਪਣੇ ਬੱਕਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸੁਣੋਂ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕਲੇਜਾ ਫਟ ਜਾਏਗਾ।

ਨਸੀਬਾ: ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਜੁਲਮ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ?

ਮਲੂਕਾ: ਸੁਣ ਨਸੀਬਿਆ, ਇਸ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਜੋ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਕਾਸ਼ੀ ਚਮਿਆਰੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਟੋਕ ਮਾਰੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਝੁਕ ਗਿਆ।

ਨਸੀਬਾ: ਉਹ ਕੀ?

ਮਲੂਕਾ: (ਲੰਮਾ ਹਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਖਰੀ ਘੜੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਤਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਰਲੇ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਰੀਆਂ। ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪਿਆਸਿਆਂ ਹੀ ਦਮ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮਰਦੇ ਵੇਲੇ ਕਿਹਾ, 'ਓ ਮੇਰੇ ਕੰਮਬਖ਼ਤ ਪੁੱਤਰਾ, ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਮੁਜਾਹਿਦ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਏਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਦੀਨਾ ਆਖਦਾ ਏਂ- ਤੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਪਿਛੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਇੱਕ ਕਤਰਾ ਪਾਣੀ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ! ਪਰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਹੈ ਤੇਰੇ ਬੇ-ਦੀਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਮੋਢੇ ਹੋਏ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।

ਨਸੀਬਾ: (ਰਹੀਮੇ ਵੱਲ ਥੋੜੇ ਡਰਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ) ਚੁਪ ਓਏ ਮਲੂਕਿਆ, ਉਹ ਵੇਖ ਸ਼ੈਨਸ਼ਾ ਦਾ ਝੋਲੀ-ਚੁਕ ਰਹੀਮਾ ਪਿਆ ਆਉਂਦਾ ਏ।

ਮਲੂਕਾ: (ਰਹੀਮੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਉਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ) ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਉੱਤੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇ! ਸੁਣਿਆ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ।

ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ

ਰਹੀਮਾ: (ਕੋਲ ਆ ਕੇ) ਕੀ ਗੱਲ ਏ ਭਈ, ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਹਦੀ ਤਰੀਫ਼ ਦੇ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋ?

ਨਸੀਬਾ: ਸ਼ੈਨਸ਼ਾ ਆਲਮਗੀਰ ਦੀ। ਇਹ ਗਾਜ਼ੀ ਇਸ ਬੇ-ਦੀਨੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਰਿਆਸਤ ਬਣਾਅ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਗੇ?

ਮਲੂਕਾ: ਓ ਭਈ ਜਾਣਗੇ ਕਿੱਥੇ? ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨਗੇ ਜਾਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣਗੇ!

(ਇੱਕ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਟੋਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਤਿੰਨੋਂ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ)

1. ਨਾ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮ ਨਾ ਮੈਂ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੈਂ ਮੁੱਲਾ ਕਾਜ਼ੀ ਹੁ

ਨਾ ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਦੁੱਖ ਮੰਗੇ ਨਾ ਸ਼ੌਕ ਬਹਿਸ਼ਤੀ ਰਾਜ਼ੀ ਹੁ

ਨਾ ਮੈਂ ਤ੍ਰੀਹੇ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖੇ ਨਾ ਮੈਂ ਪਾਕ ਨਮਾਜ਼ੀ ਹੁ

ਬਾਝ ਵਿਸਾਲ ਔਲਾ ਦੇ ਬਾਹੂ ਦੁਨੀਆ ਕੂੜੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੁ।

2. ਨਫਲ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਕੰਮ ਜਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਸਦਕਾ ਰੋਟੀ ਹੁ

ਮੱਕੇ ਦੇ ਵੱਲ ਸੋ ਈ ਜਾਂਦੇ ਘਰੋਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਤਰੋਟੀ ਹੁ

ਉਚੀਆਂ ਬਾਂਗਾਂ ਸੋ ਈ ਦੇਵਣ ਨੀਅਤ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਖੋਟੀ ਹੁ

ਕੀ ਪਰਵਾਹ ਤਿੰਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹੂ ਜਿਹਨਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਲੱਧੀ ਬੂਟੀ ਹੁ।

(ਟੋਲਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਰਹੀਮਾ: ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਗਏ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿੱਧਿਆਂ ਕਰਾਂਗੇ ਜਦੋਂ ਮੁਲਸਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ, ਧਰਮਦੁੱਹੀ ਅਤੇ ਦੇਵ-ਪੂਜਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਜੋ ਨਾ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰੋਜ਼ੇ ਦਾ, ਤੇ ਮੁਤਬੱਰਕ ਅਜ਼ਾਂ ਤੇ ਮੱਕਾ ਮੁਅਜ਼ਮਾ -ਪਵਿੱਤਰ ਅਜ਼ਾਨ ਅਤੇ ਪੂਜ ਅਸਥਾਨ ਮੱਕਾ- ਨੂੰ ਵੀ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢਦੇ ਨੇ।

ਨਸੀਬਾ: ਓਏ ਰਹੀਮਿਆ, ਤੇਰੀ ਮੱਤ ਤੇ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀ ਗਈ, ਇਹ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਦਰਵੇਸ਼ ਨੇ।

ਰਹੀਮਾ: (ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਦੇਖ ਕੇ) ਕੀ ਕਿਹਾ?

ਮਲੂਕਾ : ਰਹੀਮਿਆ, ਨਸੀਬਾ ਠੀਕ ਹੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਾਜ਼ੀ ਤੇ ਨਮਾਜ਼ੀ ਕਿਹੜੇ ਹੋਣਗੇ? ਇਹ ਹੱਜ ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਖੰਡ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

“ਧਰਮ ਦੁਆਰੇ ਧੜਵਾਈ ਰਹਿੰਦੇ, ਠਾਕਰ ਦੁਆਰੇ ਠੱਗ ਵਿਚ ਮਸੀਤੀ ਰਹਿਣ ਕੁਸੱਤੀ, ਆਸ਼ਕ ਰਹਿਣ ਔਲਗ !”

ਮਲੂਕਾ: ਓਏ- ਇਹ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦ ਰਹੇ ਨੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਏ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ।

ਰਹੀਮਾ : (ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ) ਉਏ ਬੇ-ਦੀਨਿਆ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਖਿੱਚ ਦਿਆਂਗਾ। ਓਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਿੰਦਦਾ ਏ? ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਜਨ ਬੱਚਾ ਘਾਣੀ ਕਰਾਅ ਦਿਆਂਗਾ।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

ਦਿਲ ਕਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਚੰਗਾ ਜੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਹੁ। ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ, ਦਿਲ ਹੱਛਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਯਾਰ ਪਛਾਣੇ ਹੁ।

ਨਸੀਬਾ: ਵਾਹ, ਵਾਹ। ਓਏ ਤੂੰ ਮਲੂਕੇ ਦਾ ਜਨ ਬੱਚਾ ਘਾਣੀ ਕਰਾਅ ਦੇਵੇਂਗਾ, ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਭੈੜਾ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ? ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਇਨੀ ਵੱਡੀ ਸਜ਼ਾ!

ਰਹੀਮਾ: ਮੈਨੂੰ ਭੈੜਾ ਕਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹਦੇ ਕੁਫ਼ਰ ਵਾਸਤੇ। ਗੱਲ ਸੁਣ ਮਲੂਕਿਆ, ਜਿਹਨਾਂ ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਫਸਿਆ ਏ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਸੀ। ਆਖਰ ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾ ਡੁੱਲਿਆ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ? ਸੁਣ! ਉਸ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਟੁਕੜੇ ਕਰ, ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘੁਮਾਈ ਗਈ। ਓਏ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ

ਨੇ ਉਹਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਕਰੇਗਾ? ਓਏ ਹੁਣ ਵੀ ਮੰਨ ਜਾ, ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਬਚਪਨ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ.... ਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਸੁਣ ਨਸੀਬਿਆ, ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਯਾਰ ਏਂ, ਸੁਣਿਆ ਏ ਤੂੰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਨਾਂ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ? ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਘਾਣੀ ਵਿਚ ਤੂੰ ਵੀ ਪੀਸਿਆ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਨਸੀਬਾ : ਓਏ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਜੋੜ ਰਿਹਾ ਏ? ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਤਾਂ ਗੱਦੀ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣਾ ਪਿਓ ਛਡਿਆ ਨਾ ਭਰਾ। ਤੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੇ.... ਕਦੇ ਗੱਦੀ ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਜਦੋਂ ਗੱਦੀ ਦਾ ਵਾਰਸ ਵੀ ਬਣਿਆ ਤਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭੋਰੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਹੀ ਜਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਲੁਬਾਣਾ ‘ਗੁਰੂ ਲਾਧੇ ਰੇ’, ‘ਗੁਰੂ ਲਾਧੇ ਰੇ’ ਦਾ ਸ਼ੌਰ ਨਾ ਪਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹੜੀ ਗੱਦੀ ਮੰਗਣੀ ਸੀ। ‘ਕਿੱਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਗੰਗੂ ਤੇਲੀ’, ‘ਕਿੱਥੇ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਟੈਂ ਟੈਂ’।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

‘ਫ਼ਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਂਡੇ ਕਪੜੇ, ਕਾਲਾ ਮੈਂਡਾ ਵੇਸ ਗੁਨਾਹੀਂ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾਂ, ਲੋਕ ਕਹੇ ਦਰਵੇਸ਼।’

(ਟੋਲਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ ਜਾ ਮੈਂ ਸਬਕ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਮਸਜਿਦ ਕੋਲੋਂ ਜਿਓਤਾ ਡਰਿਆ ਡੇਰੇ ਜਾ ਠਾਕਰ ਦੇ ਵਤਿਆ ਜਿੱਥੇ ਵਜਦੇ ਨਾਦ ਹਜ਼ਾਰ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ।

ਬੇਦ ਕੁਰਾਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਖੱਕੇ ਸਿਜਦੇ ਕਰਦੇ ਖੱਕ ਗਏ ਮੱਥੇ ਨਾ ਰੱਬ ਤੀਰਥ ਨਾ ਰੱਬ ਮੱਕੇ

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਨੂਰ ਅਨਵਾਰ
ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ।

ਫੂਕ ਮੁਸੱਲਾ ਭੰਨ ਸੁਟ ਲੋਟਾ
ਨਾ ਫੜ ਤਸਬੀਹ ਕਾਸਾ ਸੋਟਾ
ਆਸ਼ਕ ਕਹਿੰਦੇ ਦੇ ਦੇ ਹੋਕਾ
ਤਰਕ ਹਲਾਲੋਂ ਖਾਹ ਮੁਰਦਾਰ
ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ।

ਉਮਰ ਗੰਵਾਈ ਵਿਚ ਮਸੀਤੀ
ਅੰਦਰ ਭਰਿਆ ਨਾਲ ਪਲੀਤੀ
ਕਦੇ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਹੀਦ ਨਾ ਕੀਤੀ
ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏਂ ਸ਼ੌਰ ਪੁਕਾਰ
ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ।

ਨਸੀਬਾ : ਓਏ ਰਹੀਮਿਆ, ਤੇਰੇ
ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਾਰੇ ਗਏ
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਘਾਣੀ ਵਿਚ!

ਰਹੀਮਾ : ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ! ਹਜ਼ਰਤ
ਮੁਹੰਮਦ ਫ਼ਰੀਦ ਸ਼ਕਰਗੰਜ
ਰਹਮਤੁੱਲਾਅਲੇਹਿ ਦੇ ਕਲਾਮ
ਦੀ ਅਹਿ ਬੇਅਦਬੀ ਆਲਮਗੀਰ
ਕਦੇ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਤੇ
ਨਸੀਬਿਆ, ਤੇਰੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ
ਦੀ ਗੱਦੀ ਨੇ ਵੀ ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਰੀਦ ਦੇ
ਕਲਾਮੇਪਾਕ ਨੂੰ ਚੁਰਾਅ ਕੇ ਆਪਣੀ
ਪੋਥੀ ਸਜਾਈ ਹੈ। ਜਹਾਂਪਨਾਹ ਕਦੇ
ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਨਸੀਬਾ : ਓਏ, ਦੁਰ ਲਾਅਨਤ ਹੈ
ਤੈਨੂੰ! ਓਏ ਔਲਾ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਆਸ਼ਕਾਂ
ਦਾ ਕਲਾਮ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਾਪੂ ਦੀ
ਜਗੀਰ ਏ? ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ
ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ
ਦਾ ਕਲਾਮ ਸਿਰ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ
ਕੀ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਭਲਾ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ
ਸੁਗੰਧ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਤੇ ਹਵਾ
ਦੀ ਠੰਡਕ ਵੀ ਕੋਈ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪਾ
ਸਕਿਆ?

ਮਲੂਕਾ : ਇਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ
ਸਾਂਝੀ ਜਗੀਰ ਏ।

ਰਹੀਮਾ : ਓਏ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਬਚਣਾ
ਨਸੀਬਿਆ! ਓਏ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੰਨੋ
ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਬਾਜ਼ ਆ ਜਾਓ। ਫਿਰ
ਨਾ ਕਹਿਣਾ ਯਾਰ ਨੇ ਮਦਦ ਨਹੀਂ
ਕੀਤੀ।

(ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਨਸੀਬਾ : ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਇਹ ਖਬੀਸ
ਤਾਂ ਗਿਆ।

ਮਲੂਕਾ : ਯਾ ਔਲਾ! ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ
ਜ਼ਮਾਨਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜੇ ਤਕ ਤਾਂ
ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਔਲਾ
ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੰਨੋ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਰਸੂਲ
ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਓ। ਪਰ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ
ਪਾਕ ਰਸੂਲ ਦਾ ਕਲਾਮ ਨਹੀਂ,
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪੈਂਦਾ
ਹੈ।

ਨਸੀਬਾ : ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੁਫ਼ਰ ਕੀ
ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦਰਵੇਸ਼ ਵੀ ਕਤਲ,
ਔਲੀਆ ਵੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ
ਐਨੀ ਵੱਡੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਹਿ
ਗਿਆ। ਤੇ ਰਹੀਮਾ ਵੀ।

ਮਲੂਕਾ : (ਹੱਸ ਕੇ) ਹਾਂ ਯਾਰਾ, ਇਸ
ਨੇ ਵੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ
ਭਰਾ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੱਤਪ ਲਈ ਤੇ
ਭਤੀਜਾ ਭੁੱਖਾ ਮਰਦਾ ਏ। ਰਹੀਮਾ
ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾਲਕ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹਰ
ਪੱਖੋਂ ਕੰਜੂਸ ਨੇ। ਸਾਂਝ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ
ਸਿੱਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਫ਼ਰੀਦ ਦਾ
ਕਲਾਮ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਦੌਲਤ।
ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜੇਬ ਭਰਨਾ
ਜਾਣਦੇ ਨੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ
ਮੁਸਤਫ਼ਾ, ਫ਼ਰੀਦ ਤੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ
ਦੀ ਦਰਿਆਦਿਲੀ ਕਿੱਥੇ?

ਨਸੀਬਾ : ਤੇ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਰਸੂਲ
ਅਕਰਮ ਦਾ ਜਿਸ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ
ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਪਰ ਯਾਰਾ ਗੱਲ ਸੁਣ
- ਕੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੱਚ
ਹੈ?

ਮਲੂਕਾ: ਓਏ ਤੈਨੂੰ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ
ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ? ਉਹਦੇ ਕਲਾਮ ਨੂੰ
ਮੇਰਾ ਗੁਆਂਢੀ ਸਤਨਾਮਾ ਸੁਨਿਆਰਾ
ਜਦੋਂ ਸਵੇਰੇ ਉੱਚੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦਾ
ਹੈ ਤਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਰੱਬੀ ਨੂਰ
ਉਸ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਰਾਗ ਬਣ ਕੇ
ਖਿਲਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ
ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਕਲਾਮ ਵੀ
ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਲਾਮ ਵਿਚੋਂ
ਮੈਨੂੰ ਉਹੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ
ਬਾਬੇ ਫ਼ਰੀਦ ਦੇ ਕਲਾਮ ਵਿਚੋਂ।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

ਸੰਪਤਿ ਰਬ ਧਨ ਰਾਜ ਸਿਉ
ਅਤਿ ਨੇਹੁ ਲਗਾਇਓ॥
ਸੰਪਤਿ ਰਬ ਧਨ ਰਾਜ ਸਿਉ ਅਤਿ
ਨੇਹੁ ਲਗਾਇਓ॥

ਕਾਲ ਫਾਸ ਜਬ ਗਲਿ ਪਰੀ ਸਭ
ਭਇਓ ਪਰਾਇਓ॥

ਇਨਸਾਨ ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਰਾਜਪਾਟ ਨਾਲ ਬਹੁਤ
ਮੋਹ ਪਾਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕਾਲ-
ਮੌਤ- ਦਾ ਫੰਦਾ ਗਲੇ ਵਿਚ ਪਏਗਾ, ਸਭ ਕੁਝ
ਪਰਾਇਆ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ
727, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਬਾਣੀ।)

ਨਸੀਬਾ : ਓਏ ਯਾਰਾ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ
ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸਤਨਾਮੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਅ
ਦੇ। ਗੱਲ ਸੁਣ! ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪੀਰ
ਹੁੰਦਾ ਕਿੱਥੇ ਏ?

ਮਲੂਕਾ : ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ* ਵਿਚ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ
'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸਾਲ ਹੀ
ਹੋਏ ਨੇ (ਸ਼ਚ ਕੇ) ਤੇ ਯਾਰਾ, ਤੇਰੇ
ਜਿਹੇ ਜੁਲਾਹੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਲੁਹਾਰ
ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਸਤਫ਼ਾ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜੇ
ਕਿਸੇ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਿਆ
ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ,
ਕਬੀਰ, ਫ਼ਰੀਦ ਤੇ ਖ਼ਵਾਜਾ
ਅਜਮੇਰੀ ਜਿਹੇ ਫ਼ਕੀਰ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ
ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਤੇ
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਨੂੰ ਨਾਂ ਦੇ ਹੀ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਦਰਅਸਲ
ਸਾਨੂੰ ਡੰਗਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਸਮਝਦਾ
ਹੈ।

ਨਸੀਬਾ: ਓਏ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਬੋਲ,
ਰਹੀਮੇ ਤੋਂ ਡਰ। ਮਰਵਾਏਗਾ ਸਾਨੂੰ
ਉਹ। (ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਸੀਨ ਦੂਸਰਾ

ਜਨੀਮਾ (ਅਖ਼ਬਾਰ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ):
(ਬੋਲਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ) ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ
ਖ਼ਬਰ, ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਖ਼ਬਰ, ਗੁਰੂ
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ
ਗਿਆ!! ਮਤੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਰਿਆਂ

*ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲੋਂ ਜੂਨ 19, 1665
ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਕਸਬੇ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਨਾਂ ਜੋ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਂਗ
ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ- ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੇ
ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਂ ਰੱਖਿਆ।

ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ

ਨਾਲ ਚਿਰਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ!! ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਖਬਰ, ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਖਬਰ। (ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਸਤਨਾਮਾ: (ਗਾਉਂਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

‘ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੋਜਨ ਜਾਈ’।

ਨਸੀਬਾ: ਸਤਨਾਮਿਆ, ਸੁਣਿਆ ਮਤੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚਿਰਵਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਿੱਖਾਂ ’ਤੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਢੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ... ਤੇਰੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਏ?

ਸਤਨਾਮਾ: (ਲੰਮਾ ਹੌਕਾ ਭਰ ਕੇ) ਤੂੰ ਠੀਕ ਸੁਣਿਆ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਮੁਰਸ਼ਦ ਮੇਰਾ ਈ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਮੁਰਸ਼ਦ ਹੈ। ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਤੋਂ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਇਆ ਏਂ?

ਨਸੀਬਾ: ਮੈਂ ਮੁਨਕਰ ਕਿਉਂ ਹੋਵਾਂਗਾ ਅੱਲਾ ਦੇ ਉਸ ਪਾਕ ਬੰਦੇ ਤੋਂ? ਉਸ ਦੇ ਅਦਨਾ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ! ਹੂੰ – ਮਤੀ ਦਾਸ ਦੇ ਸਿਰ ’ਤੇ ਆਰਾ ਚੱਲੇ ਤੇ ਨਾ ਉਹ ਰੋਵੇ ਤੇ ਨਾ ਕੁਰਲਾਵੇ!! ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੇ। ਤੇ ਸਗੋਂ ਅੱਲਾ ਦੀ ਹਮਦ ਨੂੰ ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਗਾਏ। ਭਲਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀਆਂ ਨੇ? ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਏਗਾ?

ਸਤਨਾਮਾ: (ਲੰਮਾ ਹਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਹੋਣਾ ਕੀ ਏ? ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਦਬੇਗੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਿੱਖਰੇਗੀ! ਭਲਾ ਉਹ ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਏ? ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਜਗ ਰਹੀ ਹੈ।

ਨਸੀਬਾ: ਪਰ ਯਾਰਾ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਇਹ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਨਜ਼ਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ?

ਸਤਨਾਮਾ: ਹਉਮੇ ਦਾ ਮਰਿਆ ਏ। ਓਏ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਏ ਕਿ ਸੱਚਾਈ ਉਸ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਅਕਲ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਏ! ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਸਮਝ ਦੀ ਡੱਬੀ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਰਹੀਮਾ ਇਕ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਫੜੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਨਸੀਬਾ: ਓਏ ਰਹੀਮਾ ਆਉਂਦਾ ਏ।

ਆ, ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾ।

ਰਹੀਮਾ: ਓਏ ਖੰਜੀਰਾ (ਧੱਕੇ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ) ਓਏ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਆਇੰਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਬੰਦੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਬਣ। ਓਏ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨਾਮੁਰਾਦ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੇ ਹਸਰ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ?

ਫਕੀਰ: (ਉਠ ਕੇ) ਅੰਨ੍ਹੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਮਤੀ ਦਾਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਚੱਲੇ ਆਰੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹੋਏ ਟੁਕੜੇ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੇ। ਸਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਿਉਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਤੂੰ ਮੋਇਆ ਤੇ ਜੱਹਨਮ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਝੁਲਿਸਆ ਦਿਸਦਾ ਏਂ। ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਸਰਮਦ ਤੇ ਹੋਰ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਗ ਮੋਏ ਨਹੀਂ ਬਲਿਕ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਨੇ ਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਪਿਆ ਚੁੰਮਦਾ ਹੈ।

ਰਹੀਮਾ: ਕੀ ਬਕਦਾ ਏਂ?! ਕਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਰਸੂਲ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਕਾਫ਼ਰ ਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕ।

ਫਕੀਰ: ਓਏ ਬੇਸਮਝਾ, ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹ। ਓਏ ਤੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬ੍ਰਾਹੀਮ ਦਾ ਨਾਂ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੋਣਾ ਏ?

ਰਹੀਮਾ: ਓਏ ਕਿਸ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ? ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਦੇ ਐਡੇ ਵੱਡੇ ਨਬੀ ਸਨ ਕਿ ਅੱਲਾ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਲੜਕਾ ਤਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਫਕੀਰ: ਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ, ਹਜ਼ਰਤ ਯੂਸਫ਼, ਹਜ਼ਰਤ ਯਾਕੂਬ, ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ?

ਰਹੀਮਾ: ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਲਾ ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ?

ਫਕੀਰ: ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ?

ਰਹੀਮਾ: ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਪੈਗੰਬਰ ਨੇ?

ਫਕੀਰ: ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹ, ਬੇਅਕਲਾ ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹ –ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਉਸਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੇ। ਕੋਈ ਮੁਲਕ ਤੇ ਕੋਈ ਜ਼ਮਾਨਾ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਅੱਲਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਨਬੀ ਨਾ ਭੇਜੇ ਹੋਣ। ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਨਿਗਣਤ ਨੇ। ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਨਾਨਕ ਤੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਉਸਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੈਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਲੀਆ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੀਰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਦੇ?

ਰਹੀਮਾ: ਹੂੰ! ਕੀ ਜੋ ਤੂੰ ਕਿਹਾ, ਸੱਚ ਏ?

ਫਕੀਰ: ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ- ਝੂਠ ਏ? ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹ ਗਾਫ਼ਲਾ, ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹ, ਤੇ ਫਿਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਝੁਕਾਅ। ਤੇ ਮਤੀ ਦਾਸ ਤੇ ਸਤੀ ਦਾਸ ਤੇ ਸਰਮਦ ਜਿਹੇ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅੱਲਾ ਕੋਲੋਂ ਪਨਾਹ ਮੰਗ। (ਹੱਥ ਉਠਾ ਕੇ) ਅੱਲਾ ਰਹੀਮ ਏ। ਰਹੀਮਾਨ ਏ। ਤੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਵੇਗਾ।

ਰਹੀਮਾ: ਹਟ ਸੈਤਾਨ ਦਿਆ ਚਮਿਚਆ! ਓਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ? ਤੇਰੀ ਅਹਿ ਨਾਪਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਦੇ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਖੁਦਾ ਦਾ ਰਾਹ ਇੱਕੋ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਇਸਲਾਮ।

ਫਕੀਰ: ਓਏ ਤੂੰ ਕੀ ਕਹਿ ਗਿਆ ਹੈਂ? ਜੇ ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਖੱਲ ਖਿੱਚ ਦੇਵੇਗਾ। ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਇਸਲਾਮ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਹੈ।

ਰਹੀਮਾ: ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਇਸਲਾਮ?

ਫਕੀਰ: ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਇਸਲਾਮ, ਮੁਰਖਾ। ਇਹ ਟੱਕਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੋਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਟੱਕਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਦੋ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਟੱਕਰ ਹੈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਰੱਬ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭਾਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਉਸੇ ਰਸਤੇ ’ਤੇ ਚੱਲੇ ਜਿਸ

ਨੂੰ ਉਹ ਠੀਕ ਸਮਝਦਾ ਏ।
 ਰਹੀਮਾ: ਹਾਂ, ਹਾਂ। ਉਹ ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਏ ਇਸਲਾਮ ਦਾ, ਪਰਹੇਜ਼ਗਾਰ ਹੈ ਤੇ ਮੁਲਕ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ।
 ਫ਼ਕੀਰ: ਓਏ ਤੈਨੂੰ ਅਕਲ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ। ਓਏ ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੀ ਦੁਨੀਆ ਵੇਖ। ਤੇ ਦੇਖ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਕਿ ਸਭ ਦੇ ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਅੱਖਾਂ, ਹੱਥ, ਪੈਰ -ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਨੇ। ਪਰ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨੇ। ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਗਿਣੇ ਤੇ ਫਿਰ ਰੱਬ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗਿਣ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

‘ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ ਤਿਤੈ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰ।’

ਫ਼ਕੀਰ: ਸੁਣ ਓਏ ਰਹਿਮਿਆ, ਸੁਣਿਆ ਈ? ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਰੱਬੀ ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ? ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਰੱਬ ਵੱਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਅਕਲ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

ਹਰਿ ਕੀ ਗਤਿ ਨਹਿ ਕਉ ਜਾਨੈ॥
 ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ,
 ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 1126

ਫ਼ਕੀਰ: ਕਿੰਨਾ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਬੇਅੰਤ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਦੀ ਡੱਬੀ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਕੈਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਰਹੀਮਾ : ਕੈਦ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੁਹੱਮਦ ਅੱਲਾ ਦਾ ਰਸੂਲ ਹੈ। ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਉਸ ਦਾ ਕਲਾਮ। ਅੱਲਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਮਿੱਥੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਫ਼ਕੀਰ : ਓਏ ਕੁਫਰ ਨਾ ਤੋਲ! ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿੱਥ ਸਕਦਾ।

ਕੁਰਾਨ ਨੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਨੂੰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੀਕ (ਸਾਖੀ-ਸੰ) ਕਿਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਤੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦਾ ਸਰੀਕ ਬਣਾਅ ਰਿਹਾ ਹੈ! ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ! ਜਿਸ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਸਭ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ। ਕੋਈ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਤੱਕ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਖ ਫੂਕ ਕੇ, ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਨੱਚ ਗਾ ਕੇ। ਕੋਈ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਤੇ ਕੋਈ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ। ਉਸ ਦਾ ਨੂਰ ਇੱਕ ਹੈ ਪਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੂਰਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਵੀ। ਬੌਤੀ ਵਿਚ ਤੇ ਚੰਨ ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੁਗਨੂੰ ਵਿਚ ਵੀ।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥
 ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੇ ਮੰਦੇ॥

(ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਦਾ ਨੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਬਣਾਈ, ਫਿਰ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਇੱਕੋ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਆਏ ਹਨ- ਕਿਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਹੋਗੇ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਾੜਾ? ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਰੰਗ-ਜਾਤ-ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਧੋਖੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਨਾ ਸਮਝੀਏ।)
 (ਸੰਤ ਕਬੀਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 1349
 ਬਾ ਮੁਸਲਮਾਂ ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਬਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਾਮ ਰਾਮ !

(ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੂਫੀ ਸ਼ਾਇਰ ਹਾਫਿਜ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਲ ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਲ ਰਾਮ ਰਾਮ।)
 (ਮਲੂਕਾ ਹਫ਼ਦਾ ਹਫ਼ਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਸੀਬਾ ਤੇ ਸਤਨਾਮਾ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।)
 ਮਲੂਕਾ: ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ!

ਨਸੀਬਾ : ਮਲੂਕਿਆ, ਕੀ ਹੋਇਆ?
 ਮਲੂਕਾ: ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਕਹਿਰ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਬਣਾਅ ਦਿੱਤਾ! ਨੌਵੇਂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਆਨ ਰੱਖ ਲਈ।
 ਰਹੀਮਾ: ਓਏ ਕਾਫ਼ਰਾ, ਸਿੱਧਾ ਬਕ,

ਕੀ ਹੋਇਆ?
 ਮਲੂਕਾ: ਹੋਣਾ ਕੀ ਸੀ? ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕੱਟ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

‘ਠੀਕਰ ਫੋਰਿ ਦਿਲੀਸ ਸਿਰਿ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਿ ਕੀਯਾ ਪਯਾਨ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨਿ।
 (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ।)
 (ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਠੀਕਰਾ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਭੰਨ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਲੋਕ ਲਈ ਪ੍ਰਸਥਾਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਰਗਾ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।)
 ਹਨੇਰ, ਹਨੇਰ, ਹਨੇਰ...!!! ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬ ਦਾ ਸੀਸ ਤੇ ਧੜ ਕੋਈ ਨਾ ਚੁੱਕੇ ਤੇ ਗਿੱਧ-ਕਾਂ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੋਚ ਨੋਚ ਕੇ ਖਾਣ।

ਸਭ : ਹਨੇਰ, ਹਨੇਰ, ਹਨੇਰ...!!!
 ਮਲੂਕਾ : ਪਰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੇ ਇਸ ਹਨੇਰ ਨੂੰ ਚੱਲਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।
 ਰਹੀਮਾ : ਹੈ, ਹੈ, ਕੀ ਹੋਇਆ?
 ਮਲੂਕਾ : ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਕੋਤਵਾਲ, ਸਿਪਾਹੀ, ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲ, ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਹੈਬਤ (ਖ਼ੌਫ਼-ਸੰ.) ਅਤੇ ਦਬਦਬੇ, ਉਸਦੀ ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਸਲਤਨਤ, ਉਸਦੀ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀਸ ਉੱਥੇ ਰਿਹਾ ਨਾ ਧੜ।
 ਰਹੀਮਾ: ਧੋਖਾ! ਮੇਰੇ ਗ਼ਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਏ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸਤਨਾਮਾ: ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਹੀ ਸੁੱਝਦੀ ਏ! ਓਏ, ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੈ!
 ਫ਼ਕੀਰ: ਕਰਾਮਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੂਹਾਨੀ ਤਾਕਤ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਾਨ 'ਤੇ ਖੇਡ ਕੇ ਵੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ- ਕੜੇ ਫ਼ੌਜੀ ਪਹਿਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਪਾਕ ਇਰਾਦੇ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਕਰ

ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਰਾਮਾਤ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਨਿਡਰਤਾ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਮਾਮੂਲੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਪਿੱਤਲ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇ।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼

‘ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ। ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ॥’

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ,

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 1427)

(ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰਾਵੇ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ; ਨਾ ਡਰਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ - ਹੇ ਮਨਾ! ਸੁਣ, ਉਸਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁਝ ਵਾਲਾ ਸਮਝ।)

ਰਹੀਮਾ: ਓਏ ਮੁਨਾਫਕਾ (ਪਖੰਡੀਆ-ਸੰ.), ਤੂੰ ਉਸ ਕਾਫ਼ਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ? ਲੈ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਹ ਸੀਸ ਅਤੇ ਧੜ ਫੜ ਕੇ ਦਿਖਾਵਾਂਗਾ। ਬਚ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਨਿਕਲੇਗਾ ਉਹ ਮਰਦਦ!

ਸਤਨਾਮਾ: ਹਾਏ ਮੇਰਾ ਕਲੇਜਾ ਫਟਦਾ ਪਿਆ ਏ। ਹਾਏ ਮੇਰਾ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਸ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮਲਕਾ: ਖੁਦਾ ਗ਼ਾਰਤ (ਤਬਾਹ-ਸੰ.) ਕਰੋ ਇਸ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ। ਇਸ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਾ ਉਹ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਨਾ ਮੁਗ਼ਲੀਆ ਸਲਤਨਤ।

ਨਸੀਬਾ: ਯਾ ਅੱਲ੍ਹਾ, ਇਹ ਦੁਖ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤਾ? ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਕਲੇਜੇ ਇਸ ਜੁਲਮ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਸੁਣ ਕੇ ਫਟਣਗੇ।

ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਅਵਾਜ਼

ਚਿੱਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਨੀ ਹੋਇ॥
ਇਹੁ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਬਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ॥
- ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਗ 1429 ਪੰ. 4)

(ਚਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਦੇ ਨਾ ਵਾਪਰ ਸਕਣਾ ਹੋਵੇ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਗਤ ਦੀ ਤਾਂ ਚਾਲ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਕੋਈ ਜੀਵ ਵੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ

ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।)

ਫ਼ਕੀਰ : ਓਏ ਇਹ ਕੀ ਪਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ? ਇਸ ਖੁਦਾ ਦੇ ਅਜ਼ੀਮ ਬੰਦੇ ਨੇ ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਸੀਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਫ਼ਤਿਹ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਇਤਨਾ ਦੁਖ ਕਿਉਂ? ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੀ ਮਰਦ-ਏ-ਮੁਜਾਹਦ (ਜੱਦੋਜਹਿਦ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ -ਸੰ.) ਸੀ ਜਿਹੜਾ (ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਆਲਦਗੀ (ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ- ਸੰ.) ਤੋਂ ਪਾਕ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨਾ ਸਮਿਝਿਆ ਤੇ ਸੁਖ-ਦੁਖ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠ ਗਿਆ। ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ, ਦਰਿਆਦਿਲੀ ਅੱਜ ਦਿਸ ਗਈ ਹੈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਤੰਗਦਿਲੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਰੀਰ ਭਾਵੇਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਮਰ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਉਪਕਾਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਹੀ ਹੋਏਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੌਣ ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਸ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸਮੂਹ ਦਰਸ਼ਕ :

ਜੋ ਨਰੁ ਦੁਖ ਮੈ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਮਾਨੈ ਸੁਖ ਸਨੇਹੁ ਅਰੁ ਭੈ ਨਹੀ ਜਾ ਕੈ ਕੰਚਨ ਮਾਟੀ ਮਾਨੈ॥
ਨਹ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹ ਉਸਤਤਿ ਜਾ ਕੈ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਭਿਮਾਨਾ ਹਰਖ ਸੰਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਉ ਨਾਹਿ ਮਾਨ ਅਪਮਾਨਾ॥
ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਸਗਲ ਤਿਆਗੈ ਜਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਰਾਸਾ॥
ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਜਿਹ ਪਰਸੈ ਨਾਹਨਿ ਤਿਹ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨਿਵਾਸਾ॥
ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਜਿਹ ਨਰ ਕਉ ਕੀਨੀ ਤਿਹ ਇਹ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਨੀ॥
ਨਾਨਕ ਲੀਨ ਭਇਓ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਉ ਜਿਉ ਪਾਨੀ ਸੰਗਿ ਪਾਨੀ॥

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ - ਮਃ 9 - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ - ਅੰਗ 633

(ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘਬਰਾਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੁਖਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਡਰ

ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਸਿੱਟੀ ਸਮਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੁਗਲੀ-ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਲੋਭ ਹੈ, ਨਾ ਮੋਹ ਹੈ, ਨਾ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ; ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾ ਆਦਰ ਪੋਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾ ਨਿਰਾਦਰੀ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਆਸਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਸਭ ਤਿਆਗ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਜਗਤ ਤੋਂ ਨਿਰਮੋਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਾ ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਛੋਹ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕ੍ਰੋਧ ਛੋਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਹ ਜਾਚ ਸਮਝੀ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਉਂ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਰਾਵੀ*:

ਇਸ ਸੱਚੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਗੱਲ ਅੱਜ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ।

ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ‘ਅੱਵਲ ਅੱਲਾ ਨੁਰ ਉਪਾਇਆ’

ਦੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਮੁਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ

‘ਕੋਈ ਕਹੇ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ’

ਦੇ ਸਰਬ-ਧਰਮ-ਆਦਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉੱਤੇ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਪੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਪੰਨ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ!!

ਪੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਪੰਨ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ!!

*ਰਾਵੀ -ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਓ ਦੀ ਤਿਓ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ।

(ਮਰਹੂਮ ਲੇਖਕ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਰਮਣੀਕ

ਮੋਹਨ, ਰੋਹਤਕ, (ramneek.mohan@gmail.com) ਦੇ ਪੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਲਿਖਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ। -ਸੰ.)

ਲਿੰਕ: sikhsamridhi.com

ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਇੱਕ ਦਿਨ, ਰੱਤੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਚਿੰਤਾ ਹੋਈ। ਉਮਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰ ਲਵੋ। ਪੂਨਮ ਨੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਤੇ ਤਹੱਮਲ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ।

ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਹਰ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਇੰਨੀ ਕੁ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣ ਵਾਲੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਿ ਕਦੋਂ ਕੁ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਟੀਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕਣ ਵੇਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਡਾਕਟਰ ਜਸਵੰਤ ਗਿੱਲ ਦੇ “ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ” ਵਿੱਚ ਛਪੇ ਲੇਖ ਸਾਹਮਣੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਸੇ ਤਰਜ਼ ’ਤੇ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਸ਼ਿਮਲਾ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਚਲਾਈ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸੀਰੀਜ਼ ‘ਡਾਕਟਰ ਕੀ ਡਾਇਰੀ’ ਜਸਵੰਤ ਗਿੱਲ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਸੀਰੀਜ਼, ਡਾਕਟਰ ਸੁਸ਼ਮਾ ਕੌਸ਼ਲ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਰੇਡੀਓ ਰਾਹੀਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਏ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਖੂਬ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸਰਾਹਿਆ।

ਹਿਮਾਚਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ

ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤੁਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਰੇਡੀਓ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੈਡਿਊਲ ਬਣਦੇ ਹਨ- ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਲਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ‘ਲੇਅ ਆਉਟ’ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਂਟਰੈਕਟ ਬਣਾਅ ਕੇ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਚਲੇ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜਣ ਦੀ ਥਾਂ ਫੋਨ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬੁਲਾਅ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਚੈੱਕ ਵੀ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫੀਸ ਵਗੈਰਾ ਸਭ ਆਨਲਾਈਨ ਹੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਰੇਡੀਓ, ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਸਟਾਫ਼ ਹੀ ਏਨਾ ਬੋੜਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ- ਕੰਮ ਆਨਲਾਈਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਯਾ ਫੇਰ ਆਉਟ-ਸੋਰਸਿੰਗ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ, ਸਟਾਫ਼ ਦੀ।

ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਰੇਡੀਓ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਵਾਧੂ ਪੈਸਾ ਕਿਉਂ ਖਰਚਿਆ ਜਾਵੇ- ਪੈਨਲ ਬਣਾਅ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਬੁੱਕ ਕਰ ਕੇ ਕਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -ਕਿ ਕੋਈ ਉੱਠ ਕੇ ਪੱਕੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਦਾਅਵਾ ਨਾ



ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਇਸ ਬੁਕਿੰਗ ਦੇ ਅਧਾਰ ’ਤੇ!

ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ FM ਹਰ ਮਨ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਰੇਡੀਓ ਸਿਟੀ 91.9 FM ਮਹਿਲਾ ਦਿਵਸ ‘ਤੇ ਹੱਸ ਰਾਜ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ ਜੰਧਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਅ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਯੋਗ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਬੋੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਗਈ ਹਾਂ ਤੇ ਓਥੇ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਇਸ ਕਾਲਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਹਾਂ।

ਆਰ ਜੇ ਸੈਂਡੀ ਲਾਈਵ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਐਚਐਮਵੀ ਦਾ ਸਟਾਫ਼ ਮੁਸ਼ਤੈਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ-ਮਿਲ ਕੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਧੀਆ ਮਹੌਲ ਹੈ। ਕੁੜੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਹੱਸ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।



ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ... ਇੱਕ ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ। ਭਾਰਤ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਰਾਜ...

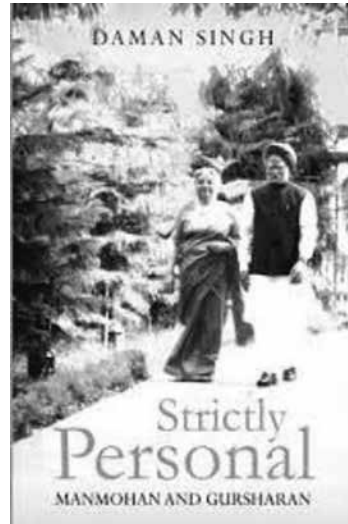
ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਮਠਿਆਈ ਵੰਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮਠਿਆਈ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਚੁੱਪਚਾਪ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪ ਮਠਿਆਈ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਲੈਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਲ। ਪਰ ਇਸ ਪਲ ਵਿੱਚ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ, ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵੀ। ਇਹੀ ਬੱਚਾ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ “ਰੋਸ਼ਨ ਅੱਖਰ” ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਮਝਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਹੈ— “Strictly Personal: Manmohan and Gursharan” ਲੇਖਿਕਾ ਹਨ Daman Singh.

ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋਈਏ। ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ, ਜਿਵੇਂ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਕਿਸੇ ਅਹੁਦੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਅਦਭੁਤ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ ਦੋ ਸਾਢੇ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਰੋਲ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਨਿਭਾਏ।

ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇੱਕ ਅਹਿਸਾਸ ਵਾਰ ਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਦੇਸ਼

ਦੇ ਇੱਕ ਸਰਵਉੱਚ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਵੇ— ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਵਕਤ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਅਜਨਬੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਫ਼ਿਊਜ਼ੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਬੱਚਾ, ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚ ਅੱਵਲ ਸਥਾਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹੀ ਬੱਚਾ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਲੈ ਕੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ Cambridge ਅਤੇ Oxford ਵਰਗੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ— ਅਤੇ ਜਿਸਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦੇਣ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇੱਕ Finance Minister ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪੁਤਾਈ ਮੁਕੰਮਲ ਹੁੰਦਿਆਂ World Bank ਤੇ United Nations ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਹੋਣ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਹਰ ਉਸ ਪਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੁਦਰਤ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਔਖੇ ਹਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਸੇਧ ਵੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਸਾਫ਼ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ — ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਇੱਤਫ਼ਾਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਤੇ ਇੰਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹੋਵੇ। ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸਿਰਫ਼ ਹਾਲਾਤ, ਜੱਦੋਜਹਿਦ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵੀ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਉਤਨੀ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲੀ, ਤੇ ਸੂਝ ਬੂਝ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਵਾਰਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਲਕਿ ਰਾਜਸੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਸਾਥ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਐਸਾ ਸਾਥ ਜੋ



ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਐਸਾ ਬਸੇਰਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਕਸਰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਦੀ ਇਹ ਗ਼ਜ਼ਲ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੇ ਸਨ — “ਲਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਉਜੜੇ ਦਿਆਰ ਮੇ...” — ਇੱਕ ਸੰਕੇਤ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਕੌਮਲ ਇਨਸਾਨ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਜ਼ਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇਹ ਦੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇਕ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਹੈ — ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਬੁਲੰਦ ਸੋਚ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਬੇਮਿਸਾਲ ਬਣਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਰਕਿਆਂ 'ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਉਕਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਧੂੜ ਦੇ ਕਣ ਵਾਂਗ ਬੇਨਿਸ਼ਾਨ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ — ਇਹ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿ ਇਸ ਪਲ ਕਿਹੜਾ ਕਰਮ ਚੁਣਿਆ... ਅਤੇ ਕਿਹੜੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਚੁਣਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਕਹਾਣੀ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬ... ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ। ਤਦ ਤੱਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੋ। ਰੱਬ ਰਾਖਾ। (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ,

“ਮੈਨੂੰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਨੇ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਸਾਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ”

ਮੈਨੂੰ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਆਈ, ਕਿ ਇਮਰੋਜ਼ ਦੇ ਸਕੂਟਰ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ਇਮਰੋਜ਼ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਸਾਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ... ਉਦੋਂ ਉਹ ਸਮਝ ਗਏ ਸਨ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਿਰ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ,
“ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ‘ਸੁਨੇਹਤੇ’ ਲਿਖੀ, ਉਹ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਜੋ ਉਸਨੇ ਸਾਹਿਰ ਲਈ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਉਹ ਜਿਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਰੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ,
‘ਓਹਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹੀ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਲਈ ਮੈਂ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਇਨਾਮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ?’

ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਉਮਾ, ਏਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਮੈਂ ਵੇਖ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਇਸਦੀ, ਕਿ ਸਾਹਿਰ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਸੀ।”

ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਣੀ ਕਿ ਇਮਰੋਜ਼ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਸਾਹਿਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਜਾਨਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਮਰੋਜ਼ ਨੂੰ ਸਿਗਰਟ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਇਮਰੋਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਸੀ...

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਸੁਆਲ ਪਾਇਆ,
“ਇਮਰੋਜ਼, ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਸਿਗਰਟ ਲਿਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ,

ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜੀਬ-ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ, ਇਹ ਜਾਣਦਿਆਂ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਾਹਿਰ ਕਰਕੇ ਪਈ ਸੀ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ,

ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਓਦੋਂ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਰ ਦੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਐਸ਼ਟ੍ਰੇਅ ਮੁਕਾਈ ਹੋਈ ਸਿਗਰਟ ਦੇ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਟੋਟਿਆਂ ਦਾ ਕਸ ਲੈਣਾ, ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਦਾ ਮੁਹੱਬਤ ਭਰਿਆ ਅਹਿਸਾਸ ਲੈਣ ਲਈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਆਖ਼ਿਰਕਾਰ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਰਕੀਬ ਸਨ, ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਏਨੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰਦੀ ਸੀ?

ਅਤੇ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਝਦੇ ਸੀ?

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ,

“ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਆਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦਿਆਂਗਾ...ਮੈਂ ਕੋਈ ਵੀ ਧਾਰਮਕ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ...ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਕੋਈ ਮਜ਼ਹਬ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ...ਮੈਂ ਅਜ਼ਾਦ ਪੰਛੀ ਹਾਂ...

ਹਾਂ, ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਚੰਗੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ..ਕੋਈ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਿਗਰਟ ਨਾ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਇਨਸਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।*

ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਜ਼ਹਬ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਆਪੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਸੱਚਾ ਹੈ।

ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ, ਮੇਰੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕਿਸੇ ਰਸਮ ਜਾਂ ਬੰਧੇਜ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਹ ਦਿਲ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਪੇਟ ਦਾ...ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹੋ...ਕੁਝ ਵੀ ਪੀ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ..ਸਿਗਰਟ ਵੀ..ਕਿਸੇ ਵੀ ਬ੍ਰੈਂਡ ਦੇ...”

ਏਨਾ ਕਹਿ, ਉਹ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਹੁਣ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਜੁਆਬ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ,

“ਨਹੀਂ ਉਮਾ, ਸਾਹਿਰ ਮੇਰਾ ਰਕੀਬ ਨਹੀਂ ਸੀ...ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਓਹਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ...ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰਾ ਸੀ।

ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮੇਰਾ ਵੀ ਪਿਆਰ ਸੀ...ਤਾਂ ਫੇਰ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਔਖਾ-ਅਜੀਬ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਂਝੇ ਜ਼ਿਹਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ?

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ਕਦੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਲੁਕੋਇਆ ਨਹੀਂ..ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੋਏ।

ਨਾਲੇ, ਕੀ ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਰ ਦੀ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ। ਜੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਈਰਖਾ, ਗੁੱਸਾ ਜਾਂ ਨਫ਼ਰਤ ਹੁੰਦੀ, ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਣੀ, ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ।

ਸਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਹਿਰ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨਾਲ ਕੌਲ ਨਾ ਕੀਤਾ...

ਸਾਇਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗੀ ਇਸਦੀ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਸਾਬਣ।

ਸਾਡੇ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਬਾਕੂ ਦੇ ਕੋਹੜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਲਿਆਉਣ, ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਨ-ਰੱਖਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -ਸੰ.

ਉਹ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ...

“ਅਤੇ ਫੇਰ ਸੱਟ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਛੱਡਿਆ ਐ।”

ਇਸ ਆਪ-ਵਿਰੋਧੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਮਰੋਜ਼ ਨੇ
ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾਈ

“ਵਕਤ ਨਾਲ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ
ਬਿਹਤਰੀਨ ਕਵਿਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ

ਤੇ ਉਹ
ਨਜ਼ਮ ਤੋਂ
ਬਿਹਤਰੀਨ ਨਜ਼ਮ ਤੱਕ

ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇ

ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ
ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਕਵਿਤਾ ਕਵਿਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ
ਨਜ਼ਮ ਨਜ਼ਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿੱਧਾ ਸੁਆਲ ਪਾਇਆ
“ਜੇ ਇਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੇ?”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਕਫ਼ਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਸੋਚ ਕੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ
“ਉਮਾ,

ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ,
ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਬੂਲਣ ਲਈ,
ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਕੜਾ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਸਾਹਿਰ ਕਦੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ
ਕਬੂਲਣ ਜੋਗੇ ਤਕੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਇਹ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸਾਹਿਰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਲਈ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨਾਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਆਪ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਰ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ।

ਪਰ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ,
“ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨਾਲ ਸੀ, ਤੇ ਰਵੇਗੀ।”

ਕਾਰ ਚਲਾਉਂਦੀ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਤਿੰਨ ਵੱਖਰੇ
ਸੁਖਸਾਂ-ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਮ-ਤਿਕੋਣ ਵਿਚ ਖਿੜਣ ਬਾਰੇ-
ਇੱਕ ਕਵੀ, ਇੱਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੀਤਕਾਰ।

ਸਫ਼ਾ 24 ਦੀ ਬਾਕੀ

“ਹਰੇਕ ਮਾਂਗਲਿਕ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਦਲਾਂ (ਜੋ ਉਗਾਉਣੇ) ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ, ਤੀਸਰੇ, ਪੰਜਵੇਂ, ਸੱਤਵੇਂ ਤਥਾ ਨੌਵੇਂ ਦਿਨ ਸ਼ੁਭ ਮਹੁਰਤ ਵਿੱਚ ਬਾਜੇ ਗਾਜੇ ਨਾਲ ਘਰ ਦੀ ਉੱਤਰ ਜਾਂ ਪੂਰਵ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਥਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਨਵਾਂ ਦਲ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਪਾਰਸਕਰ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਤਰ 1.8 ਉੱਤੇ ਉਯਰਿਤ)

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਰੀਤ ਦੇ ਨਿਭਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਉਲੇਖ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, “ਬੜਾ ਵਿਨਾਯਕ :- ਬਾਰਾਤ ਤੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਵਜਾਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫੇਰ ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਥਾਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੀਲਾ ਕੱਪੜਾ ਪਹਿਨਾਅ ਕੇ ਘਰ ਲੈ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਬੜੇ ਵਿਨਾਯਕ ਦੀ ਲਾਪਸੀ (ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦਲੀਆ ਜੋ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਕਈ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਮਾਇਆ (ਭੋਜਨ ਖਵਾਉਣਾ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” (ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਾ ਬ੍ਰਹਤ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 443)

ਅਗਲੀ ਪੁਰਾਣ ਅਧਿਆਏ 154ਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਮ੍ਰਿਦਾਹਰਣ ਦੀ ਰਸਮ ਦੇ ਉਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਦੇ ਦਿਨ ਘੁਮਿਆਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਸ਼ਚੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਲਾਸ਼ਯ (ਜਲ ਦਾ ਸਰੋਤ) ਦੇ ਤੱਟ/ਕਿਨਾਰੇ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਜੇ ਗਾਜੇ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਕਰਾਅ ਕੇ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਭ ਮਹੁਰਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜਾਂਚਣ

ਲਈ ਘਟਿਕਾ ਜਾਂ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਚਲਨ ਹੈ ਇਸ ਘਟਿਕਾ ਜਾਂ ਘਟੀ ਸਥਾਪਨ (ਘੜੀ _____ ਸਥਾਪਨ _____) ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਟਾਈਮ ਦੇਖਣ ਲਈ ਘੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਲੋਕ ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਤੋਂ, ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਚਾਲ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਵਚਿੱਤਰ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਲਈਏ। ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਕੁੰਭੜਾ ਕੋਲ ਝਿੜੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਸੈਕਟਰ 69, ਮੋਹਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪੁਆਧ ਦੀ ਅਖਾੜਾ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਾਉਣ ਲਿਖਣ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸਾਂ। ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਦਰਖਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਉੱਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਪਾਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਸਵੇਰੇ ਸਹੀ ਤਿੰਨ ਵਜ ਕੇ ਸੱਤ ਮਿੰਟ ਤੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਸਵੇਰੇ ਸਹੀ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇੱਕ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਚਾਰ ਵਜ ਕੇ ਬੱਤੀ ਮਿੰਟ ਉੱਤੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਕਿੰਟਾਂ ਦਾ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਚਹਿਕਣ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮੋਟਾ ਮੋਟਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟੀਹਰੀ ਜਦੋਂ ਆਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਆਂਡਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਚੇ ਕੱਢਣ ਲਈ ਗਰਮਾਇਸ਼ ਦੇਣ ਖਾਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾਅ ਕੇ ਬੈਠਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਟੀਹਰੀ ਬਾਰੀ ਬਾਰੀ ਉਣੱਤੀ ਉਣੱਤੀ ਮਿੰਟ ਆਂਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਨਰ ਉਣੱਤੀ ਮਿੰਟ ਬੈਠ ਕੇ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਉਣੱਤੀ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਆ ਕੇ ਆਂਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਮਾਦਾ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਉੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਲੇਖ ਅਗਲੀ ਵਾਰ

“ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ” ਦਾ ਨਿਮਣਾ ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣਾ

1933-34

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਮੇਰੇ ਤਜਰਬੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੁਲਾਰਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੁੱਦਤਾਂ ਤੋਂ ਰੱਕੜ ਪਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਮਿਹਨਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ, ਉਮਰਾਂ-ਤਿਹਾਈ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਸੂਆ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਆਂਦਾ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਹ ਸੂਆ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ, ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਟੁੱਟਾ ਪਾਣੀ ਰੋਕਣ ਲਈ ਡੱਕਾ ਬਣ ਕੇ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਮੈਂ ਪਾਤ ਵਿਚ ਖਲੋਤਾ ਰਿਹਾ; ਪਿੱਛੋਂ ਆਕੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ। ਕਈ ਸੌ ਮਣਾਂ ਕਣਕ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਪਰ ਵੇਚਣ ਲੱਗਿਆਂ ਬਵੰਜਾ-ਸੇਰੇ ਮਣ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਵਾ ਦੋ ਰੁਪਈਏ ਪਈ। ਲਾਲ ਮਿਰਚਾਂ ਚੁਣ ਸੁਕਾ ਕੇ ਅਸਾਂ ਕੋਠਾ ਭਰ ਲਿਆ; ਪਰ ਵੀਹ ਵੱਡੇ ਮਣਾਂ ਦਾ ਮਸਾਂ ਇੱਕ ਸੌ ਰੁਪਈਏ ਹੱਥ ਆਇਆ। ਤੂੜੀ ਦੇ ਇੱਕ ਦਰਜਨ ਵੱਡੇ ਮੂਸਲ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਸਾਲ ਭਰ ਸਾਂਭ ਸਾਂਭ ਕੇ ਸੌ ਰੁਪਈਆਂ ਤੋਂ ਦਿੱਤੇ। ਬੜੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਮੱਝਾਂ ਪੰਜਾਬੋਂ ਮੰਗਾ ਕੇ ਮੈਂ ਡੇਅਰੀ ਬਣਾਈ, ਪਰ ਮਿੱਠਾ ਸੁੱਚਾ ਦੁੱਧ ਰੁਪਈਏ ਦਾ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸੇਰ ਦੇਣਾ ਪਿਆ।

ਮੇਰੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਉਤੇ ਸੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਲਾਹਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਂਦੇ: ਸੁੱਚੇ ਦੁੱਧ ਕਦ ਕਿਸੇ ਕੁਝ ਖਟਿਐ; ਹਾਂ ਦੁੱਧੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਉਹਦਾ ਚਲ ਸਕਦੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਦੋ ਘੁੱਟ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲਵੇ।

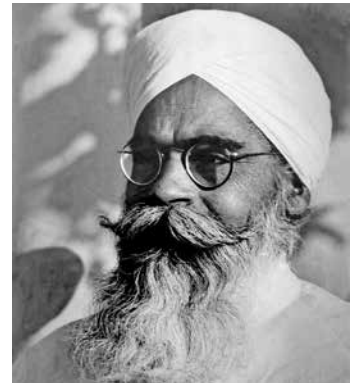
ਇਹਨਾਂ ਹਾਸੇ-ਹੀਣੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉਤੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਆਇਆ, ਪਰ ਰੋਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅਜੇ ਅੰਦਰੋਂ ਫੁੱਟਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਓਦੋਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਅਭਾਗਾ ਜਿਹਾ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਮਝ ਮੈਨੂੰ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ ਕਿ ਇਹ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਹੀਂ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਬੇ-ਰਹਿਮ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਹੈ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਸਾਡੇ ਘਰੀਂ ਜਿਹੜਾ ...ਕੋਠੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਰਗਾ ਮਨ-ਕਰੀਚਵਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਹਰ ਘਰੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਰੋਟੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮਿਲਿਆ ਕਰਦੀ

131ਵਾਂ ਜਨਮਦਿਨ

(26 ਅਪ੍ਰੈਲ 1895-20 ਅਗਸਤ 1977)

ਸੀ। ਤਰਖਾਣ, ਝੀਉਰ ਆਦਿ ਸਭ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀਆਂ ਮੇਰੀ ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁਝ ਵਧ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਰ ..(ਇਨ੍ਹਾਂ) ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਉਹੀ ਇੱਕੋ ਰੋਟੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਭ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ, ਜੇ ਉਹ ਚਾਹੁਣ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ..(ਇਨ੍ਹਾਂ) ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ਼ ਏਸ ਲਈ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਗਏ ਜਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮੈਲਾ ਕੌਣ ਸੁੱਟੇਗਾ, ਇਹ ਕੰਮ ਅਸਾਂ ਆਪ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ।

ਸਾਊਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸਾਜ਼ਸ਼, ਕੁੱਝਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਪਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਛੂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਇੱਕ ਨਰਕ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਰਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆ ਗਈ, ਤੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਟੱਟੀ (ਪਹਿਲਾਂ ਮਤਲਬ ਟਾਟ ਵਗੈਰਾ ਦੀ ਕੀੜੀ ਓਟ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ-ਸੰ.) ਬਣਾਣ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਦ੍ਹੇ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ..(ਇਹ ਕੁਝ) ਬਣਾਨ ਦੀ ਅਵੱਸ਼ਕਤਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਤੇ ਓਤਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਟੱਟੀ ਮੈਂ ਈਜਾਦ ਕਰ ਲਈ। (ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੈਲਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ- ਸਗੋਂ ਜਿਹੜਾ ਪਰਵਾਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਸੁਆਰ, ਸੁਧਾਰ, ਸਿਖਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਪਕਾਣ ਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਉਤੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਕਈ ਸਾਊ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਊ ਤੇ ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਜ ਤਰਖਾਣ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਉਤੇ ਲੱਗਦਾ, ਉਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਘਰੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਖਾਂਦਾ (ਏਥੇ ... (ਇਹ) ਰੋਟੀ ਪਕਾਂਦੇ ਨੇ!) ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਮਝ ਸਕਿਆ, ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਮਸਾਂ ਵੀਹ ਫੀ ਸਦੀ ਸਾਊ ਤਬਕੇ ਨੇ ਏਦੂੰ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਸਾਜ਼ਸ਼, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਲਈ ਖੁਰਾਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮਿਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ, ਬੈਂਕਾਂ



ਦੀ ਮਿਲਵਰਤਣ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਾਲ ਚਾਲੂ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਹੱਕੀ ਮੁੱਲ ਦੇਣਾ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਏਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਹ ਸਰਾਫ਼ ਕਦੇ ਨਾ ਬਣ ਸਕਣ, ਤੇ ਨਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੋਲੇ ਰੱਖ ਸਕਣ। ਏਸੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਾਲ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਖ਼ਾਵਤ ਨਾਲ ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇ) ਤਾਂ ਅਨਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਵਪਾਰੀ ਲੋਟੀ ਮਚਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਕਪੜਾ ਲੱਤਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸੌਦਾ ਸੂਤ ਜਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਵੇਚਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਕੀਮਤ ਵਧਾ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਕੌਡੀਆਂ ਨਾਲ ਵਟਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਏਸ ਬੇ-ਦਿਲ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦਾ ਗਿਆਨ ਓਦੋਂ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵਕ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਵਿਚੋਂ ਜੀਉਣ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕੱਢਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਨ ਵਿਚ ਆਖਦਾ ਕਿ ਜੇ ਵੱਟਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਖਰੀਦਣਾ ਵੀ ਲੰਮਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਦੁੱਧ, ਘਿਓ, ਸਬਜ਼ੀ, ਅਨਾਜ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਅਜੇ ਛੋਟੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੱਕ-ਤੋੜਵੀ ਹੋਸਟਲ-ਫੀਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਆਦਤਾਂ ਸਾਦੀਆਂ ਸਨ, ਏਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦੀ ਵਟਕ ਕੁਝ ਨਾ ਪੈਦਿਆਂ ਵੀ ਮੇਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਨਾ ਵਧੀਆਂ।

ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੰਪਨੀ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਨਵੀਂ ਛਪੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਤੇ ਕਈ ਸੌ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਉਸ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਵੇਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦਣ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਸੰਕੋਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ; ਤਾਂ ਵੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਜਿਦਾਂ ਮੈਂ

ਦੇ ਸੌ ਰੁਪਈਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਹੀ ਲਈਆਂ। ਗੁਆਂਢੀ ਕਿਸਾਨ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ, ਉਹਨਾਂ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਦਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਤੇ ਕੀਮਤ ਮੈਥੋਂ ਪੁੱਛੀ। ਦੂਜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਪਰ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਸੁਣਾਈ- “ਅਸ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਜਾਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੈ ਇਹ ਮਹਾਂ-ਮੂਰਖ। ਤੇ ਸੌ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਤੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਵਿਹਾਜ ਲਈਆਂ ਸੁ, ਏਨੇ ਨਾਲ ਬੋਲਦਾਂ ਦੀ ਅਚਰਜ ਜੋੜੀ ਖਰੀਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਏ!”

ਹੈ ਸਨ ਉਹ ਸੱਚੇ ਮੈਂ ਆਪ ਅੱਠ ਰੁਪਈਏ ਘਟ ਦੋ ਸੌ ਤੋਂ ਇੱਕ ਨੁਮਾਇਸ਼ੀ ਜੋੜੀ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦੀ ਸੀ, ਜਿਦ੍ਰੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਤੋਂ ਰਹੀਆਂ ਖਰੀਆਂ ਖੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ ਵਹਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੀ ਇਹ ਕੀਮਤ ਓਸ ਦੇਸ਼-ਵਿਆਪਕ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਇੱਕ ਵਹਿੜਕੇ ਨੂੰ ਜਾਨ ਨਾਲ ਪਾਲ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਸੀ ਨੌਵੇਂ ਰੁਪਈਏ ਵੱਟ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਕੰਪਨੀ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਤੀਆਂ ਦਾ ਦੋ ਸੌ ਰੁਪਈਆਂ ਲੈਂਦੀ ਸੀ।

ਪਰ ਏਸ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਓਦੋਂ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਉੱਤੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਸੀ। ਏਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਇੱਕ ਦੋ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਵੇਖ ਕੇ ਬੁੱਕ ਰੁਪਈਆਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਬੇ-ਅਕਲੀ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਮਾਧ ਅਕਾਲੀ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਕਈ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਖੋਜ ਲਏ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਪਰਾਮ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਓਥੇ ਕਾਬਲ ਦਰਿਆ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਕੱਚੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਬੜੀਆਂ ਲਟਕਾਂ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਸੀ। ਓਥੇ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਪਹਾੜੀ ਸੀ, ਜਿਦ੍ਰੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼ਾਮਾਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭਾਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਪਿਆਰੀਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ। ਉਥੇ ਸੂਰਜ ਬੜਾ ਹੀ ਸੁਹਣਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੀ- ਕਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤ੍ਰਿਪਦਾ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ,

ਕਦੇ ਉੱਚੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਦੇ ਸਾਵੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਸਰਾਂਦਾ ਉਠਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਦੇ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ “ਝਾਤ” ਲਿਸ਼ਕਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਇਸ਼ਕ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪੁਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ (ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ) ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੱਲਿਆਂ; ਮਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਗ਼ਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮੇਰੀ ਇਸ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਕ ਅਕੀਦੇ ਨਾਲ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦਾ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਮੇਰੇ ਸਾਇੰਸੀ ਗਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਮੇਰੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਦੇ ਕੋਰਸ ਦਾ ਭਾਗ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਏਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੂੰ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਮਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਏਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੇ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਮੇਰੇ ਸਭ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਏਸ ਨੇ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਹਸਤੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਹਸਤੀ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਹੱਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਏਨਾ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਨੇ ਨਰਕਾਂ ਸੂਰਗਾਂ, ਪੁੰਨਾਂ ਪਾਪਾਂ, ਅਗਲੀ ਪਿਛਲੀ ਦੁਨੀਆ, ਆਵਾਗਵਨ ਤੇ ਮੁਕਤੀ, ਧਰਮ-ਰਾਜ ਤੇ ਵਿਧ-ਮਾਤਾ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਧੁੰਦ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੀ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਅਲਚੇ ਪਲਚੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਅੜ੍ਹਕਾਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਸੂਰਜ ਸਾਡਾ ਪਿਤਾਮਾ! ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਚਕਰਾ ਕੇ ਉਖੜੀ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਅਜ਼ਲ ਤੋਂ ਇਹਦੇ ਦੁਆਲੇ ਭੌਂ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੱਤ ਅੱਠ ਧਰਤੀਆਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਰਾਣੇ ਦੀ ਪਰਕਰਮਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਥੋਂ ਨੌਂ ਕਰੋੜ ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਸਾਡਾ ਰਾਣਾ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦ ਜਾਨ ਹੈ। ਇਹੀ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਇਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹੁਸਨ ਹੈ, ਇਹੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਇਹੀ ਚਿਤਰਕਾਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਸੁੰਨ-ਮਸਾਨ ਹੈ, ਮੌਤ ਦੀ ਠੰਢ ਠੰਢਾਰ ਹੈ। ਇਹਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ, ਕੀਮੀਆਈ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਰਾਣੇ ਦੇ ਧਰਤੀ ਉਤਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸਿਹਾਣਦਾ ਗਿਆ, ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਵਧਦੀ ਗਈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਹਾਨੀਅਤ ਜਾਂ ਧਾਰਮਕਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਰੱਖਦਿਆਂ ਵੀ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨਿਕਟ ਤੋਂ ਨਿਕਟ ਸਨੇਹੀ ਅਗੇ ਵੀ ਘਟ ਹੀ ਕਦੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਫੋਲੀ ਹੈ) ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਠਦਾਂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਅੱਖਾਂ ਗੱਡ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਹਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਘਦੇ ਕਿੰਗਰੇ ਨੂੰ ਪਰਨਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਸੋਨ-ਮੁਕਟ ਸਾਰਾ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਉੱਤੇ ਠੀਕ ਤੁਲਿਆ ਡਹਿ ਡਿ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਦਿਲ ਦੀ ਚੁੱਪ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ:

“ਮੇਰੇ ਰਾਣੇ, ਹਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਨਿਗੂਣਾ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਸੰਸਕ, ਪਰ ਤੇਰੇ ਜਗਮਗਾਂਦੇ ਕਿੰਗਰੇ ਦੀ ਕਣੀ ਦੇ ਛੁਟ ਹੋਰ ਹਾਂ ਵੀ ਕੀ! ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ; ਮੇਰੇ ਹਨੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਚਾਨਣ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਲਿਸ਼ਕਾ ਦੈ; ਆਪਣੇ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਕੰਗਾਲੀ ਰੱਤੀ ਕਰ ਦੇ। ਓ ਮੇਰੇ ਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਨ, ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ, ਕੋਈ ਝੰਮਝਮਾਂਦੀ ਕਿਰਨ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਘੱਲ, ਮੈਨੂੰ ਉਜਾ ਕਰ ਦੇ।”

ਤੇ ਮੇਰਾ ਅੱਜ ਤਕ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਾਈ ਅਟੱਪ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਕੋਈ ਕਾਲੀ ਤੋਂ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਬੇ-ਪ੍ਰਭਾਤ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀ। ਤੇ ਅੱਜ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਏਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਉੱਤੇ ਉਡਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਏਸ ਰਾਣੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਉਹਦੀਆਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਨਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਅਟੱਟ ਤਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤਣੀ ਤਾਂ ਇਹ ਲੜੀ ਹਰ ਜੀਵ ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਰਾਣੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਉਹਦੀ ਤਕਦੀਰ ਜਾਣੀਏ ਸੂਰਜ ਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਹਰ ਵੱਡੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਬਣ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਸਵੇਰੇ ਜਾਂ ਅਵੇਰੇ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਦੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੁਕਾਨ ਕੀਤੀ ਨੂੰ ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ-ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਗਾਹਕ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਵੀ ਕਈ ਗਾਹਕ ਪੱਕੇ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਗਾਹਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਗਾਹਕ ਸੀ ਸੇਠ ਲਹਿਜ਼ ਰਾਮ! ਮੰਡੀ ਦਾ ਧਨਾਢ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਕੰਜੂਸ ਵੀ ਸਿਰੇ ਦਾ। ਮੇਰੀ ਦੁਕਾਨ- ਉਸ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਅਤੇ ਘਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਸ ਵਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ-ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਅੱਸੀ-ਪਚਾਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੋਟੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਤੁਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਟਰ-ਕਾਰ 'ਤੇ ਛੱਡਣ ਲਈ ਕਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸੂਗਰ ਅਤੇ ਬੀ ਪੀ ਦੀ ਦਵਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਲੈ ਜਾਂਦਾ, ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਨਵੀਂ ਦਵਾਈ ਉਸ ਲੈਣੀ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਦੀ ਪਰਚੀ ਜਾਂ ਪੱਤਾ-ਸੀਸੀ ਵਿਖਾਅ ਕਿ ਪੁੱਛਦਾ, "ਕਾਕਾ ਆਹ ਦੇਖੀਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਹੈਗੀ ਦਵਾਈ?" ਮੇਰੇ ਹਾਂ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਉਹ ਰੇਟ ਪੁੱਛਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰੇਟ ਬਾਰੇ ਨਾਪ-ਤੋਲ ਕਰਦਾ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰੇਟ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਜਾਇਜ਼ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੈਨਰਿਕ ਦਵਾਈਆਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਅਸਲ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਿੰਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਚਦਾ ਚਲਨ ਅਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਉਹ ਦੁਕਾਨ ਅੱਗੇ ਸੜਕ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ

ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਕਾਨ ਸੜਕ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਹੋਰ ਸਿਤਮ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਮਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉੱਚਾ ਸੁਣਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੈਂਨੂੰ ਉੱਚੀ ਬੋਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਵੀ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਦਾ। ਚੱਲਦੀ ਸੜਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਲੰਘਣ-ਸੁਨਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਹੱਸ ਪੈਂਦੇ। ਕੀਮਤ ਜਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਹ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦਵਾਈ ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਹੋਰ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਵੀ ਕੀਮਤ ਪਰਖਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਆ ਕੇ ਪੁੱਛੀ ਦਵਾਈ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਕੀਮਤ ਪਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲਹਿਜ਼ ਰਾਮ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਨਾ ਭੇਜਦਾ ਪਰ ਦਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਫੌਰਨ ਬਾਅਦ ਬਣਦੇ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ। ਫਿਰ ਦੁਪਹਿਰ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਘਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਪੁੱਛਦਾ, "ਕਾਕਾ! ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਰੁਪਏ ਦੇ ਗਿਆ?" ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਰਸੂਖ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ ਤੇ ਉਧਰੋਂ ਲਹਿਜ਼ ਰਾਮ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਖੱਲੇ ਸੜਕ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ, "ਕਾਕਾ ਬੈਟਨੋਵੇਟ ਕਰੀਮ ਹੈਗੀ?" ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ ਜੀ, ਹੈਗੀ।" "ਕਿੰਨੇ ਦੀ ਐ?" ਉਸ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ। ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਿੰਟ ਸੀ ਉਸ 'ਤੇ ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਵੇਚਦਾ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੈਂਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਬੋਲਣ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਇੱਕ ਰੁਪਿਆ ਹੋਰ ਘਟਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਤਾਰਾਂ ਰੁਪਏ।" "ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੱਗੂ?" ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਲਹਿਜ਼ ਰਾਮ

ਬੋਲਿਆ। "ਨਹੀਂ ਜੀ।" ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਗਾਹਕ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, "ਚੱਲ ਸਾਢੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਗਾ ਲੈ।" ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਦਵਾਈ ਲਈ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਗੋਤਿਆਂ ਅਤੇ ਨਾਪ-ਤੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉੱਪਰੋਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ- ਮੈਂ ਖਿਝ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਲਾਲਾ (ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਜੀ ਜਾਂ ਸੇਠ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ) ਕਿਉਂ 'ਠਿਆਨੀ' 'ਠਿਆਨੀ' ਪਿੱਛੇ ਮਰਦਾ ਰਹਿਣੈ... ਬਬੇਰੂ ਜੋੜ ਲਿਆ, ਸਿਵਿਆਂ 'ਚ ਲੱਤਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਕਰਿਆ ਕਰ।" ਆਪਣੇ ਧਨਾਢਪੁਣੇ ਅਤੇ ਮੰਡੀ ਵਿਚਲੇ ਰਸੂਖ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਤਲਖ ਜਵਾਬ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਮੌਕਾ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ, ਹੱਥ ਨਾਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬੋਲਿਆ, "ਕਾਕਾ, ਉਰੇ ਆ ਉਰੇ।" ਮੈਂ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕਾਊਂਟਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਉਸ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦਿਲੋਂ ਮੈਂਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗ਼ਲਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਰ ਤਲਖੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸਪੈਕਟ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ ਜੀ ਸੇਠ ਜੀ ਬੋਲੋ।" "ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਐ ਤੂੰ?" ਉਸ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ। "ਮੈਂ ਇਥੋਂ ਨਹੀਂ, ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਫਫੜੇ ਭਾਈ ਕੇ ਹੈ।" "ਫਫੜਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿੰਨਾਂ ਦਾ?" ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਾਲ ਹੋ ਚੱਲਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪਿਆ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਈ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ

ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਦੇ ਰਸੂਖ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਚੋਟ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅਜਿਹੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਨਾ ਕਰਾਂ। "ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਕਾਮਰੇਡ ਰਾਮ ਲਾਲ ਹੈ।" ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।
 "ਉਹ ਜੋ ਸਾਬਕਾ ਸਰਪੰਚ ਹੈ?"
 ਉਸ ਮੋੜਵਾਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।
 "ਹਾਂ ਜੀ..."

"ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੀ ਸੀ ਉਹ?" ਉਸ ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।
 ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

"ਹਾਂ ਜੀ! ਉਹ ਮੇਰੇ ਡੈਡੀ ਹਨ।" ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਤੇਵਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। "ਓ ਦਾਦਾ! (ਪਿੰਡ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਇਓਂ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ) ਤੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਦਾ ਮੰਡਾ ਨਿੱਕਲਿਆ! ਪੁੱਛ ਕੇ ਵੇਖੀਂ, ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਸਬੰਧ ਨੇ ਮੇਰੇ। ਇੱਕ ਦੋ ਅਤੇ ਗੱਡੇ (ਪਿੰਡ 'ਚ ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਦੱਬੇ ਪੈਸੇ ਕਢਵਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ) ਵੀ ਕਢਵਾਏ ਨੇ ਉਸਨੇ ਸਾਡੇ...ਲੈ ਵੀ ਪੁੱਤਰਾ! ਹੁਣ ਚਾਹੇ ਰੁਪਈਆ ਵੱਧ ਲਾ ਲਿਆ ਕਰ ਲਹਿਜ਼ ਰਾਮ ਨੀ ਬੋਲਦਾ।" ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਦਿਆਂ ਉਹ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, "ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦਾ; ਜੇ ਲਹਿਜ਼ ਰਾਮ 'ਠਿਆਨੀ-ਠਿਆਨੀ ਦੀ ਕਿਰਸ ਨਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਸੇਠ ਲਹਿਜ਼ ਰਾਮ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਨਣਾ, ਲਹਿਜ਼ ਬਾਣੀਆ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸੀ...ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵੇ ਵਾਲੇ ਕੱਚੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਕ ਖੱਲ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਟੋਫੀਆਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ..." ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਦੁਕਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਬਚਤ ਸਦਕਾ ਆੜੂਤ ਅਤੇ ਸੈਲਰਾਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਤੱਕ ਦੀ ਪੂਰੀ ਦਾਸਤਾਨ ਮੈਨੂੰ ਸੁਣਾਅ ਦਿੱਤੀ।

ਰਾਵਿੰਦਰ ਫਫੜੇ।
 9815680980

ਗੈਂਗਸਟਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ

ਸੁਖਿੰਦਰ



ਰਾਜਨੀਤੀ, ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਗਰਕ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਇਹੀ, ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਵੇ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਹੋਵੇ- "ਗੈਂਗਸਟਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ" ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਵੇ ਅਸੀਂ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਸੰਭਾਲਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਲਿਆਵਾਂਗੇ- ਕਰੈਕ, ਕੁਕੇਨ, ਅਫੀਮ, ਚਰਸ, ਫੈਂਟਾਨਿਲ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ, ਚੌਰਸਿਤਿਆਂ, ਸ਼ੌਪਿੰਗ ਪਲਾਜ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ-ਦਮਕ ਵਾਲੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਮਿਲ ਸਕਣਗੇ ਬੀਅਰ, ਵਾਈਨ, ਵਿਸਕੀ ਹਰ ਚਾਹ, ਕੌਫੀ, ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕੇਗੀ ਹਰ ਧਰਮੀ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਠੰਢੀ-ਠਾਰ, ਭੰਗ ਦੇ ਭਰੇ ਗਿਲਾਸ ਇੰਝ ਮਿਲਣਗੇ ਪੀਣ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਬੀਤੇ ਸਮਿਆਂ 'ਚ, ਹਰ ਚੌਰਸਤੇ 'ਚ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪਿਆਊ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ, ਹਕੂਮਤ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ 'ਗੈਂਗਸਟਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲੇ' ਆਯੋਜਿਤ ਕਰੇਗੀ- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ-

ਕਵੀ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਗੈਂਗਸਟਰੀ ਫ਼ਨ ਦਾ ਭਰਪੂਰ, ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰ ਸਕਣਗੇ

ਅਸੀਂ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਵਿੱਚ "ਗੈਂਗਸਟਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ" ਵਿਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਾਰ ਦੇਵਾਂਗੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਸਿਨਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਲੱਚਰ ਫਿਲਮਾਂ ਹੀ ਦਿਖਾਈਆਂ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਵੇਗੀ

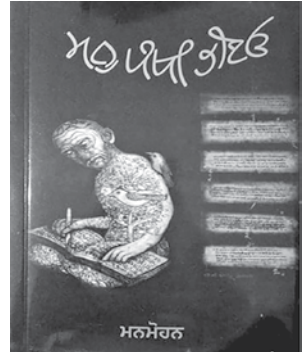
ਹਰ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਪੌਰਨੋਗਰਾਫ਼ਕ ਨਾਟਕ ਖੇਡਣ ਦੀ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੋਵੇਗੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀਆਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਵੱਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰਾਂ, ਮੁਸ਼ਾਇਰਿਆਂ 'ਚ ਸਿਰਫ਼ ਗੈਂਗਸਟਰ ਕਲਚਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੀਤ, ਗਜ਼ਲਾਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਦਾ ਪਾਠ ਹੋਵੇਗਾ ਸਾਡੀ, ਹਕੂਮਤ ਸਮੁੱਚੇ, ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਕੌਮੀ ਨਾਅਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਵੇਗੀ:

'ਗੈਂਗਸਟਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ!'

ਗੈਂਗਸਟਰ ਗਾਇਕ, ਕਲਾਕਾਰ,

(ਮਾਲਟਨ, ਜਨਵਰੀ 17, 2026)

ਕਿਤਾਬ: ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ: ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਅਹਿਸਾਸ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਗੋਇਲ



ਜੇਮਜ਼ ਜੋਇਸ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ ਓਦੋਂ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇ ਉਸ ਕੋਲ ਕਹਿਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਨਵੀਂ ਖਿਤਕੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕੇ। ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਆਪਣੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬਹੁਵਿਧਾਈ ਲੇਖਕ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਮ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। ਕੋਈ ਇੱਕ ਵਿਧਾ ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਵ ਜਗਤ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਹੈ ਤੇ ਕਾਵਿ ਜਗਤ 'ਚ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਾਨਵੀ ਅਸਤਿਤਵ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚੋਂ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਵਾਰਤਕ ਉਗਮਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਵਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਤਿੰਨ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਉਸਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਲੇਠੇ ਨਾਵਲ ਨਿਰਵਾਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਵਕਾਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਧਿਆਤਮਿਕ-ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਅਸੀਮਤਤਾ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਣ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਨਵਾਂ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, 'ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਗਲਪ' ਦਾ...! ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ 'ਸਹਿਜ ਗੁਫਾ ਮਹਿ ਆਸਣ' ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਯੋਗੀ ਕਾਵਿ ਸਮਰਾਟ ਭਰਥਰੀਹਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਭਰਥਰੀਹਰੀ ਸੂਰਬੀਰ, ਵਿਦਵਾਨ, ਕਵੀ, ਵਿਆਕਰਣਕਾਰ, ਯੋਗੀ-ਭੋਗੀ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਸੀ। ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕ ਭਰਥਰੀਹਰੀ ਦੇ ਰਾਗੀ ਵੈਰਾਗੀ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਨਿਵਾਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੰਮੀ ਵਾਟ ਤਹਿ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਛਪੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ' ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨੁਠੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਬੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਕੈਨਵਸ ਅਤਿ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ- ਮੱਧਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਕਾਲ ਦਾ ਪੰਜਾਬ। ਪੰਨੇ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਫੈਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਧਰੁਪਦ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ, ਪੀਰਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਅਦੀਬ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਰੂਹ ਨੂੰ ਰੁਸਨਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੋਧੇ (being) ਤੋਂ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਹੋਣ (becoming) ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਰਅਸਲ ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਅਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਬੁੱਧ ਹੈ- ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਫਾਰਗ, ਫੱਕਤ ਤਬੀਅਤ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ- ਨਾ ਕਾਹੂ ਸੇ ਦੋਸਤੀ ਨਾ ਕਾਹੂ ਸੇ ਬੈਰ...! ਉਹ ਹੀਰ ਵੀ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ 'ਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਗਿਆਸੂ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਕਿ ਸਭ ਕਾਸੇ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛੁਕ...! ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਨੇ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜਗਤ ਰੂਹ ਹੈ- ਨਿਰਾ ਬੁੱਧ ਜੋ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਖਿਣਾਂ ਲਈ ਹੀ ਸਹੀ, ਕਦੀ ਆਪਣਾ ਈਸ਼ਵਰ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ'। ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਉਤਰਾਅ ਚੜ੍ਹਾਅ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲਬ ਪੱਥ ਹੋਇਆ ਤੱਕਿਆ। ਸਭ ਕਾਸੇ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ਹੋ ਗਿਆ...! ਦੇਸ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ...! ਅਜਿਹੀ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਹਨੇਰੀ ਵਗੀ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਹੋ ਗਿਆ...! ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕੰਮੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਦਰਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਈ...! ਉਹ ਆਪਣਿਆਂ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਿਨਾਖਤ ਕਾਰਨ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ...! ਉਸਦੇ ਦੋਵੇਂ ਜੋੜੇ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮੀ ਹਨੇਰੀ 'ਚ ਅਜਿਹੇ ਗੁੰਮੇ ਕਿ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਦੋਂ ਮਿਲੇ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲਾਘਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ...! ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਗੋਪੀ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਅੱਬਾਸ ਉਰਫ ਗੁਰੀ ਸਕੇ ਭਰਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਬਾਸਿੰਦੇ ਨੇ... ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ...! 'ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ' ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲਾ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਝ 'ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ' ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨਾਵਲ ਬਣ ਉੱਭਰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਨਾਵਲ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਕੇ ਸਚਮੁਚ ਉਹ 'ਪਿੱਤਰ ਰਿਣ' ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗਜ਼ਲ ਬਲਵਿੰਦਰ ਬਾਲਮ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ 98156-25409

ਕੱਲੀ ਰਹਿ ਕੇ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ/ ਪਲ-ਪਲ ਜੀਉਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਪਲ-ਪਲ ਮਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਨਾ ਕੋਈ ਖੇਵਨਹਾਰਾ ਉਥੇ ਨਾ ਬੇੜੀ ਨਾ ਚੱਪੂ/ ਦੁਖ ਦਾ ਲੰਬਾ ਚੌੜਾ ਸਾਗਰ ਕਿੱਦਾਂ ਤਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਭਰ-ਭਰ ਕੇ ਕਰਮੰਡਲ ਅਪਣੇ ਉਤੇ ਸੁਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ/ ਸੋਚਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਅੰਬਰ ਨਾਲੋਂ ਉਚੀ ਪੀੜਾ ਤੇ ਸਾਗਰ ਨਾਲੋਂ ਗਹਿਰੀ/ ਤਨ ਤੇ ਆਏ ਜ਼ਖਮ ਅਵੱਲੇ ਰੋ-ਰੋ ਜਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਸੋਚੇਗੀ ਉਹ ਰੱਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਖੇਡ 'ਚ ਪਾਇਆ/ ਨਾ ਉਹ ਜਿਤਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਨਾ ਉਹ ਹਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ ਨੂਹਾਂ ਪੁੱਤਰ ਜੁਗ-ਜੁਗ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ/ ਨਿੱਕੀ-ਨਿੱਕੀ ਚਿੰਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਪਾਗਲ ਕੁਝ ਵੀ ਦੱਸ ਨਈਂ ਸਕਦਾ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਕੁਝ ਹੈ/ ਬਿਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਉਡਦੀ ਬੱਦਲੀ ਕਿੱਦਾਂ ਵਰੁਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਸੂਰਜ ਚੰਦਰਾ ਕੀ ਹੈ ਜਾਣੇ ਦੁੱਖ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ/ ਧੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਚੀ ਚੋਟੀ ਬਰਫ 'ਚ ਠਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਬਾਲਮ ਬੇਸ਼ਕ ਦੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ / ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਗਾਂ ਪਤਝੜ ਦੇ ਵਿਚ ਕੱਲੀ ਚਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮੁੱਦੇ

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਰਾਂ ਹਨ। ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ, ਜੀਵਨਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਕਾਰਨ, ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪੇ ਅਣਦੇਖੀ, ਵਿੱਤੀ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਵਧਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪੇ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਕੁਝ ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਅਣਗਹਿਲੀ, ਤਿਆਗ ਜਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਬੱਚੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੋਜਨ, ਡਾਕਟਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਧਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਧੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਐਕਟ, 2007 ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਵਾਰਸਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਫਰਜ਼ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਐਕਟ ਅਧੀਨ: ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਾਰਸਾਂ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ।

ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਦੀ ਹੱਲ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਕਾਨੂੰਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਇਦਾਦ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਇਸ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੇਖਭਾਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਐਕਟ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਗਰਿਕ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਵਿਵਾਦ

ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਵਿਵਾਦ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਮਾਪੇ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਕਰਦੇ

ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਾਨੂੰਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਪਚਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਅਧੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਤਬਾਦਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਉਸ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਐਕਟ ਦੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਅਣਗਹਿਲੀ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਵਿੱਤੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਜਾਂ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ੋਸਣ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਚੈਨਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੰਗਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ, ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸੀਨੀਅਰ ਸਿਟੀਜ਼ਨ ਹੈਲਪਲਾਈਨਾਂ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਹੱਲ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ

ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ 46 'ਤੇ

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ

“ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਰਤ” ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਲਈ, ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਦੇਸ਼, ਸਿੰਗਾਪੁਰ, ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ।

1965 ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲੈਣ ਸਮੇਂ, ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ 4 ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਸੀ- ਅਤੇ ਇਹੀ ਹੁਣ 30 ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਹੋ ਗਈ ਹੈ!

ਭਾਰਤ ਵਾਂਗ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪਾੜਾ ਘਟਾਇਆ ਹੈ - ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ ਕਿ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ- ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਿੱਡੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ (ਹੈਤੀ, ਬਾਰਬਾਡੋਸ, ਤ੍ਰਿਨਿਦਾਦ ਅਤੇ ਟੋਬੈਗੋ, ਆਦਿ) ਹਨ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਗੁਰਬਤ ਨਾਲ ਘੁਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਦੇ ਅਕਾਰ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਡੀ ਹੈ। “2047 ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਰਤ ਬਣਾਉਣਾ” ਲਈ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੋਟਾ ਮੋਟਾ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ- ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਇਸ ਦੇ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ, ਇਸਦੀਆਂ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ, ਅਸਮਾਨ-ਛੂੰਹਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸਹੂਲਤੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖੋ।

ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਤਰੱਕੀ- ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ, ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ, ਆਦਿ, ਦਾ ਵਿਕਾਸ; ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਜੀ.ਆਈ.ਐਫ.ਟੀ ਸਿਟੀ ਵਰਗੇ ਟੈੱਕਸ ਫ੍ਰੀ ਇਲਾਕੇ- ਇਹ ਸਭ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਨਾਲ ਰਲਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਢੰਗ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਏ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਟੀਕਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਨਤਾ ਦੀ



ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਸਟੀਲ ਅਤੇ ਕੰਕਰੀਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਿਹਨਤ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬਹੁ-ਭਾਂਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੀ -ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਕਈ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਸਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਸੱਤਾ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਉਦੋਂ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਚੀਨੀ ਲਗਭਗ 75%, ਮਲੇਸ਼ੀਅਨ 14% ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ 11% ਸਨ। ਵਸੋਂ ਦਾ ਇਹ ਅਸਾਵਾਂ ਤੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਰਥਕ ਵੀ ਸੀ।

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਲੇਬਰ ਦੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹਵਾ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਅਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਲੋਕ ਬਾਕੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਮੀਰ, ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਵਰਕਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਆਰਥਕਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਜ਼ਦੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾੜਾ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਕੜ ਵਿੱਚ ਲੈ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਖ਼ੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਨੂੰ, ਲੀ ਕੁਆਨ ਜਿਊ ਵਰਗਾ ਕਾਬਲ ਵਿਅਕਤੀ, ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਖ਼ੁਦ ਚੀਨੀ ਮੂਲ ਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ, ਇਸ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਠੋਸ ਨੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਹ ਏਨਾ ਹਰਦਿਲਅਜ਼ੀਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਦ

ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, 5 ਜੂਨ 1959 ਨੂੰ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 28 ਨਵੰਬਰ 1990 ਤੱਕ ਓਹੀ ਇਸ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਰਿਹਾ! ਜਨਤਾ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਸਖ਼ਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਪਰ ਆਪਣੀ ਮਾੜੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੱਦੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਨਸਲੀ ਖ਼ਾਨਾਵੰਡ ਨੂੰ ਨਿਰ-ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ, ਆਰਥਕ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਨਸਲੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਦਵੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਨਸਲੀ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰਿਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੋ 11% ਅਜ਼ਾਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁੱਲ 9 ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ 4 ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ -ਦੇਵਨ ਨਾਇਰ (23 ਅਕਤੂਬਰ 1981 ਤੋਂ 28 ਮਾਰਚ 1985), ਐੱਸ ਆਰ ਨਾਥਨ (1 ਸਤੰਬਰ 1999 ਤੋਂ 1 ਸਤੰਬਰ 2011), ਜੇ ਵਾਈ ਪਿੱਲੇ (1 ਸਤੰਬਰ 2011 ਤੋਂ 14 ਸਤੰਬਰ 2017) ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਰਮਨ ਸ਼ਾਨਮੁਗਾਰਤਨਮ (14 ਸਤੰਬਰ 2023 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ) ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, “ਵਰਕਰਜ਼ ਪਾਰਟੀ” ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦਾ ਨੇਤਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਲਈ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਕੰਪਲੈਕਸ ਅਤੇ ਕਲੋਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਕਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ

ਸਮਾਜਕ ਤਬਕੇ ਜਾਂ ਧਾਰਮਕ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦਾ ਗਲਬਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸਮਾਜ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੇਖੋ ਕਿ- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਮਕਾਨ ਜਾਂ ਫ਼ਲੈਟ ਨਹੀਂ ਖ਼ਰੀਦ ਸਕਦਾ। ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਯੂ.ਪੀ. ਦੇ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਕਾਨ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਭਾਰੀ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰੀ ਕੈਸਲ ਕਰਵਾਉਣੀ ਪਈ ਸੀ!

ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨਸਲੀ ਤਬਕੇ ਜਾਂ ਧਾਰਮਕ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮਿਲ ਕੇ ਹਾਊਸਿੰਗ ਕਲੋਨੀ, ਕੰਪਲੈਕਸ ਜਾਂ ਸੁਸਾਇਟੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਅ ਸਕਦੇ। ਹਰ ਕਲੋਨੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਲੋਕ ਵੱਸਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਥੇ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਬਲਿਕ ਹਾਊਸਿੰਗ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਛੱਤ ਦੇਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲਿਆਉਣਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਜਾਂ ਫ਼ਿਰਕੂ ਗਤਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ

ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਜੋ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਦਾ ਆਰਥਕ ਪਾੜਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਦੇ ਮੁਫ਼ਤ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਹਸਪਤਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ! ਉਸੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦਾ ਬੱਚਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਤਾਂ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ 1965 ਦੀ ਬਨਿਸਬਤ 2026 ਦੇ ਹਲਾਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ।

ਤਿੰਨਾਂ ਮੁੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ (ਚੀਨੀ, ਮਲੇਸ਼ੀਅਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ) ਦੀ ਆਮਦਨ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਹੁਣ 1965 ਵਰਗਾ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਬੇਸ਼ਕ, ਏਨੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਜੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਆਰਥਕ ਫ਼ਰਕ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ-

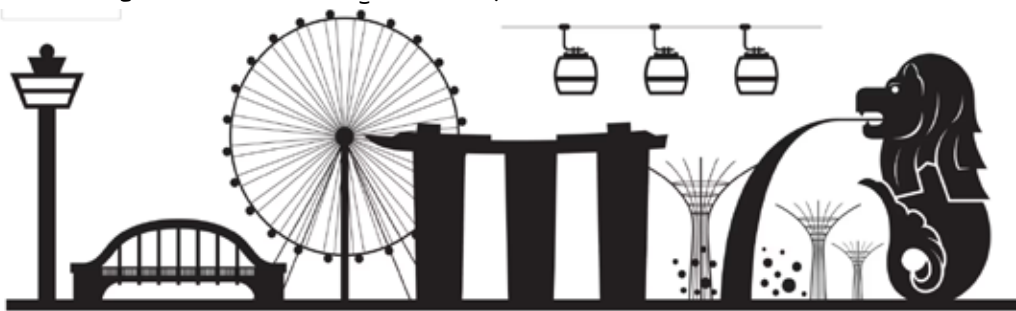
2024 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮਲੇਸ਼ੀਅਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਆਮਦਨ ਕੁਝ ਘੱਟ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਖਰਚ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਉਪਾਅ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕੈਬੀਨੇਟ ਵੀ ਛੋਟੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸਬਸਿਡੀਆਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚੰਗੀਆਂ ਆਰਥਕ ਨੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਏਨੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਰਗਾ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਲਸੀਆਂ ਦੀ ਨਕਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੇ “ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਰਤ” ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਾਅਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਤਾਂ ਆਰਥਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵਾਂਗ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਧਾਰਮਕਤਾਣਾ ਬਾਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ।

ਪੰਡੋਰੀ ਸਿੱਧਵਾਂ 9501100062



SINGAPORE

ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਵਿਦਿਅਕ ਕਾਲਮਨਵੀਸ ਉੱਘੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਲੀ ਕੌਰ ਚੰਦ ਐਮਐਚ ਮਲਟੀ
proffvjaygarg@gmail.com

ਸਫ਼ਾ 44 ਤੋਂ

ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ।

ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ

ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਅਣਗਹਿਲੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਾਨੂੰਨ ਇਕੱਲੇ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇੱਕ ਦਿਆਲੂ ਸਮਾਜ ਜੋ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ

ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਰਾਬਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਨੈਤਿਕ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਹੈ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਕੇ, ਸਮਾਜ ਸੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਵਿਜੇ ਗਰਗ

K.D. Vasudeva (1931–2026): In Quiet Respect, a Steadfast Conscience of Punjab's Administration

KBS Sidhu

Mr K.D. Vasudeva (28 December 1931 – 1 March 2026), former Chief Secretary to the Government of Punjab, belonged to a generation of civil servants for whom integrity, sobriety and institutional discipline were not slogans but habits of mind. A 1956-batch officer of the Indian Administrative Service of the Punjab cadre—then the cadre of the undivided Punjab—Mr Vasudeva chose, after the 1966 reorganisation, to remain with Punjab. He carried the state administration through years of mounting strain and is remembered as much for the restraint he practised as for the authority he held.

Early life and education

Mr Vasudeva was born in Dehana village in the Garhshankar area of Hoshiarpur district. His growing-up years in Jalandhar Cantonment gave him an early acquaintance with two Punjabs at once—the rooted rhythms of the countryside and the ordered life of a cantonment town. He studied English literature, completing both his B.A. and M.A., and the imprint remained: in conversation he was measured, in writing economical, and in temperament more inclined to understatement than display.

Shaped by the districts

Like many of the most solid administrators of his time, Mr Vasudeva's foundations were laid in the districts. He spent roughly four years as Deputy

Commissioner, Bathinda, and also served briefly as Deputy Commissioner, Ludhiana. Those postings gave him a close understanding of Punjab's agrarian economy, its sharp social hierarchies and its equally sharp sense of local honour—knowledge that cannot be learnt from files alone. Over the years he worked across departments in the Punjab Secretariat and also served with the Food Corporation of India, gaining exposure to the hard mechanics of procurement, storage and movement of grain—an education in how policy survives (or fails) when it meets logistics.

At the helm during Punjab's darkening years

Mr Vasudeva became Chief Secretary in June 1982, at a moment when Punjab was entering a period of severe political agitation and deepening violence. Between 1982 and 1985, he was the senior-most civil servant of the state when even routine administrative decisions acquired a larger moral and political weight. It was the kind of time in which a bureaucracy is tested not by its talent for drafting but by its capacity to hold the line—legally, procedurally and ethically—when the ground under it is shifting.

His name is often recalled for the counsel he is understood to have offered in the tense period preceding



Operation Bluestar. Accounts recorded later by senior journalists suggest that Mr Vasudeva advised against the use of military force in and around the Golden Temple complex, and that this view was shared within the state's higher leadership, including the Governor of the time. The final decision, however, lay elsewhere. Mr Vasudeva did not convert disagreement into drama; he expressed his view within the discipline of the constitutional chain, and when overruled, he continued to discharge his responsibility as the administrative head of the state. For many who look back on those years, that combination—reasoned dissent without theatricality—remains an important reminder that the system did contain voices of caution, even amid the roar of events.

Those who worked with Mr Vasudeva recall an officer of uncommon personal simplicity and rigorous honesty. He avoided the self-importance that can attach itself to high office, and he preferred to let

institutions speak rather than to speak through them. In a culture where visibility can be mistaken for achievement, Mr Vasudeva's method was almost old-fashioned: do the work, keep the machine functioning, protect the process, and resist the temptations of power's theatre.

A counsel to young officers: "Avoid controversy"

I remember Mr Vasudeva not only as a former Chief Secretary spoken of with respect in Punjab's administrative memory, but also as a living presence at a formative moment for a younger generation of officers. Five of us were allotted to the Punjab cadre from the 1984 batch of the IAS. After completing our stint at the Lal Bahadur Shastri National Academy of Administration, Mussoorie, in May 1985, we reported in Chandigarh for institutional and field training.

The times were still uneasy, and for probationers arriving at the Secretariat, the atmosphere carried an unmistakable seriousness. We called on Mr Vasudeva in his capacity as Chief Secretary, and he received us with the quiet firmness that seemed to define him. He encouraged us to discharge our duties without fear or favour—but he also offered a piece of advice that has stayed with me far longer than most formal instruction.

His exhortation was simple, almost austere: avoid controversy at any cost. It was not framed as a moral

judgement—right or wrong was not the point. The point was institutional: do the work, stay within the discipline of the service, and do not allow avoidable controversy to swallow your effectiveness or compromise your capacity to serve.

In my own case, that counsel proved less like a caution and more like a compass. It stood me in good stead through postings that tested both nerve and judgement—first as the founder District Magistrate of the Police District Batala in 1989; then as Additional Deputy Commissioner (Development), Amritsar, from 1990 to 1992; and later during a particularly demanding tenure as Deputy Commissioner, Amritsar, from 1992 to 1996. Looking back, it is difficult to think of a more characteristically Mr Vasudeva lesson: principled, practical, and delivered without flourish—yet quietly shaping the way one navigates the sharp edges of public life.

Service at the Centre and a quiet retirement

After his tenure as Chief Secretary ended in 1985, Mr Vasudeva served in the Government of India in senior capacities and retired in December 1989 as Secretary to the Government of India. His career—field postings, state secretariat and then the Centre—gave him a broad view of the strains that surface in Centre-state relations during crises, and the ways in which administrative decisions are shaped by pressures far beyond the official note-sheet.

A disciplined silence in retirement

Retirement did not turn Mr Vasudeva into a public commentator, still less into a writer of memoirs. He made no effort to shape a post-retirement narrative through interviews or public statements, and he kept a deliberate distance from the circuits of opinion and appointment that many senior officials drift towards. Part of this reticence sprang from temperament; part of it, perhaps, from an acute awareness of history's burden. Mr Vasudeva knew that he had been the Chief Secretary of Punjab when the egregious Operation Blue Star—an episode of profound and enduring hurt—took place in June 1984 during President's Rule, at the instance of the Centre. He seemed to believe that such a chapter did not confer a licence for self-explanation, but imposed a duty of restraint.

The Governor's restraint, and the choice of silence

It is also worth recalling that the Governor at the time was Mr B.D. Pande, a former ICS officer—one of the last representatives of an older administrative tradition—who presided at Raj Bhavan during that bleak phase, more an agent of the Centre than a constitutional functionary able to act in accordance with his own best judgement. Mr Pande did, in fact, write his memoirs in his lifetime, but he directed that the manuscript be held back and published only after a prescribed interval for his

next of kin. Those memoirs eventually appeared much later—after an even longer cooling-off period beyond what he had stipulated—under the title *In the Service of Free India: Memoir of a Civil Servant*.

The contrast is instructive. Mr Pande permitted a delayed record; Mr Vasudeva chose near-total silence. His name, in any case, remained free of controversy—no small fact for someone who served in sensitive positions in combustible times. That quietness was not withdrawal so much as consistency: Mr Vasudeva had never believed that public service required self-advertisement, and he carried that discipline into retirement as naturally as he had practised it in office.

The man beyond the designations

To those closest to him, Mr Vasudeva was defined less by office and more by temperament: gentle, intellectually inclined, and content with simple routines. His family reflects a life anchored in institutions. One daughter, Mrs Vatsala Vasudeva, is a serving IAS officer in the Gujarat cadre; the other, Prof. Anupam Bawa, spent her professional life in academics at Panjab University, Chandigarh.

In his final months Mr Vasudeva went to Vadodara to spend the winter with Mrs Vatsala Vasudeva and her family—an ordinary domestic choice that says something about how he

saw himself: a father and grandfather first, a retired Chief Secretary only incidentally. Mr Vasudeva passed away there, peacefully, on 1 March 2026, aged 94.

A legacy of restraint and integrity

Mr Vasudeva will not be remembered as a flamboyant reformer or a public crusader. His legacy is of a different kind: steadiness under pressure, integrity without exhibition, courage expressed through reasoned advice rather than public posturing, and a deep faith in procedure as the guardrail of democratic administration. In difficult times, such virtues rarely earn applause; they simply prevent the worst outcomes, keep institutions from cracking, and preserve a minimum of legality when passions run high.

For Punjab, and for the Indian Administrative Service, Mr Vasudeva's passing feels like the closing of a chapter—one in which senior officials often carried heavy burdens without making a performance of it. He is survived by his two daughters, Prof. Anupam Bawa and Mrs Vatsala Vasudeva, and by many officers who, sometimes only in hindsight, learnt from the example he set: that the finest authority is the one worn lightly, and that the most enduring public service is usually the least noisy.

KBS Sidhu, IAS (retd.), served as Special Chief Secretary to the Government of Punjab. Editor-in-Chief of *The KBS Chronicle*, a daily newsletter offering independent commentary on governance, public policy, hi-tech and strategic affairs.

EXHIBIT SIX... Amiran Kel Punj



Am I a stranger in this gallery of portraits?

*These frames have been set up
As borders to contain you,
Or to preserve you*

*And all I can do is look
And think And write...
The captions to each shot.*

*"You're shooting yourself in the foot" - They'd say,
But my heart is placed a little higher...*

*These moments are not mine,
And yet -*

*If the subject is the soul of the matter,
It's the sole focus of my purpose;*

*To observe the light
And how it paints you,
To measure the contrasts
Between the innocence of joy
And the depths of melancholy;*

*To notice the good
In those*

*that see beauty in your peace,
And those that are brave enough
To stay at your side when it seems lost.*

*I've stopped here a little while...
To rest, perhaps,*

*Or to mark the importance
of this spot*

With respectful recognition.

*I've stopped here a little while,
To give you time to understand...*

That caption isn't pending anymore.

NAIROBI

A PrayerMaxine Meixner

I'm **not** religious but when I see someone running to catch the bus

I say a silent prayer for them that they may catch it.

I pray to no one and everyone when I silently say, "I hope you make it."

And these five words contain all the things I wish for this stranger.

"I hope you make it".

I hope the stars align, and you can be at the right place at the right time.

And once the fight to catch the bus is won, you can rest and catch your breath instead, knowing that you are exactly where you need to be.

I have all these little hopes for the strangers I see.

Like, I hope you have the most perfect cup of tea, and I hope that your mornings are slow, and that you learn how to let go like the autumn leaves do in bursts of bright color, making way for something new.

And I hope someone always holds out a hand for you when you need it, but also that you have the courage to take it, knowing that you have the strength to hold heaviness when you face it.

And I hope you always have a place that feels like home, whether it's a physical place or one that you carry with you in your soul.

And I hope that people are kind, and life is good, and you are safe and loved as everyone should be.

We all deserve this.

And I'm not religious, but I have been praying more lately for the strangers I see in real life and the ones on the telly. And it can be for things as mundane as catching trains or for the people who are fleeing things some are more hesitant to name.

Because what is a prayer but a wish for all humanity, one that shoulders all of our collective hopes for the things that we see and that we fight for? Because we hope and we fight for equal rights, the end of genocide, peace on this earth, and kids to not know what hurt is.

So when I say, "I hope you make it," those five words contain not only the weight of the world, but the promise to break it and remake it and rebalance the scales. To be a drop in the ocean that swells to make all ships rise, so we can all sail safely and actually self-actualize.

So when I say, "I hope you make it," I am not only praying for *you*. I hope you make it because I hope we all do.

So when you see someone running for the bus or someone who is facing something you would rather turn away from, I hope you hold on to your hope and stay engaged.

Your hope shines out like the sun's rays.

Without it, the world only gets more grey.

Without our collective hope, we can't believe in change, and change is something we need to make. So I hope you make it. I hope we all do.



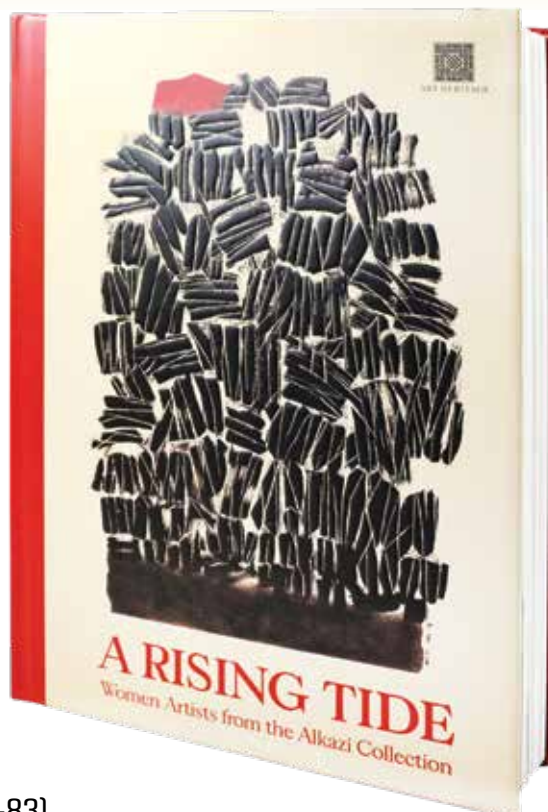
WOMEN ARTISTS FROM THE ALKAZI COLLECTION

A well designed Catalogue
with great content and pictures

“A Tribute to commemorate the memory of Ebrahim Alkazi (1925–2020) on his 100th birthday, for awakening us to the beauty of art.” Published in 2025 by Art Heritage.

Foreword by Noor Shawat.
Introduction by Amal Allana.

- Part One** : A Rising Tide – Nancy Adajania
Part Two : Essays on Alkazi by Amal Allana;
Parul Dave–Mukherji; Roobina Karode.
Part Three : Notes on selected works from the
Alkazi Collection of Art by Noor Shawat
Part Four : From the Art Heritage
Nalini Maland by Geeta Kapur (archives–82–83)
The Season’s Artists and their Works by Anita Dubey (archives–83–85)
Season 1985–86. Part 2
Nasreen Mohaamedi
From Women Artists
The Devices and Desires of Anupam Sud
Sabrina: Fragments of Memory



- by E. Alkazi (archives–85–86)
by E. Alkazi (archives–1986–87)
by Keshav Mali (archives–1988–89)
by Gayatri Sinha (archives 1995–96)
by Roobina Karode (archives 98–99)

***Timeline Of Women Artists– information about every exhibition
by Art Heritage in which women artists participated.***

- PART FIVE** : The Artists and information on them: Anita Dube; Anjana Mehra; Anupam Sud; Archana Shastri; Arpana Caur; Arpita Singh; Azadeh Akhlaghi; Devyani Krishna; Elisabeth Frink; Gogi Saroj Pal; Gouri Khosla; Gouri Vemula; Ira Chaudhuri; Ira Roy; Jaya Ganguly; Jyotsna Bhatt; Kanchan Chander; Kavita Jaiswal; Ketaki Sheth; Kishori Kaul; Kristine Michael; Latika Katt; Meera Devidayal; Mona Rai; Munira Alkazi; Nalini Malani; Nasreen Mohammedi; Navjot Altaf; Neha Dey; Nirmala Patwardhan; Pilloo Pochkhanawala; Ranjana Thapalyal; Rekha Rodwittiya; Sabrina; Seema Kohli; Srila Mookherjee; Sunanda Khajuria; Tina Bopiah; Vanita Gupta; Veena Bhargava; Yayoi Kusama; Zarina.



Arpana Caur Visarjan, 1984
Oil on canvas 70 × 60 in.
Courtesy: The Alkazi Collection of Art

Rediscover the pure, natural & nourishing taste of food made with unprocessed ingredients.

At **Back to Source**, we believe that
*"Our Food must be our Medicine,
 and our Medicine must be our Food."*

In a world where the true taste of natural, wholesome food has been forgotten, we are dedicated to bringing back the purity and richness of unprocessed, preservative-free ingredients. Our mission is to help people rediscover the authentic flavors and nourishment that comes from real, thoughtfully prepared food.


We honour ancient traditions by using slow cooking methods in brass and copper utensils, ensuring that every dish is made with care and consciousness. Our ingredients, such as cold-pressed oils, raw sugar (desi khand), pure bilona cow ghee, non-GMO wheat flour, and single-source cow milk, are chosen for their health benefits. Cold-pressed oils support gut health, raw sugar is rich in antioxidants, and pure cow ghee provides essential nutrients for the body.

At **Back to Source**, we are committed to sustainability, rejecting the use of single-use plastics in our operations. We believe that convenience has come at a cost, and it's time to return to mindful, conscious eating that not only nourishes our bodies but also respects the environment.


Join us in experiencing food the way it was meant to be — pure, natural, and nourishing.





BACK TO SOURCE

 **café well-being**
 an element of Back to Source

chhota
BANORAS
 Chhota Banoras Food Park

 **BACK TO SOURCE**
 SCO 10-11-12, First Floor, Sector
 17A, Chandigarh, 160017. India

 **0172 466 8444**

 <https://back2source.in/>

 **back_2_source**